

YÖN/DEVİRİM HAREKETİ İÇİNDE BİR SİYASET ADAMI VE

BÜROKRAT: CEMAL REŞİT EYÜBOĞLU

Esen ERTUĞRUL

(Yüksek Lisans Tezi)

Eskişehir, 2019

YÖN/DEVİRİM HAREKETİ İÇİNDE BİR SİYASET ADAMI VE

BÜROKRAT: CEMAL REŞİT EYÜBOĞLU

Esen ERTUĞRUL

T.C. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Anabilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Eskişehir

2019

T.C.

ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTİSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Esen ERTUĞRUL tarafından hazırlanan Yön/Devrim Hareketi İçinde Bir Siyaset Adamı ve Bürokrat: Cemal Reşit Eyüboğlu başlıklı bu çalışma 28/06/2019 tarihinde Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Numan ELİBOL

**Üye: Prof. Dr. Fahri YETİM
(Danışman)**

Üye: Dr. Öğr. Üy. Mehmet KAYIRAN

Üye: Dr. Öğr. Üy. Murat BURGAÇ

ONAY

.../.../2019

**Prof. Dr. Mesut ERŐAN
Enstitü Müdürü**

.../.../2018

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Bu tezin Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi hükümlerine göre hazırlandığını; bana ait, özgün bir çalışma olduğunu; çalışmanın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu aşamalarında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı; bu çalışma kapsamında elde edilen tüm veri ve bilgiler için kaynak gösterdiğimi ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi; bu çalışmanın Eskişehir Osmangazi Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla taranmasını kabul ettiğimi ve hiçbir şekilde intihal içermediğini beyan ederim. Yaptığım bu beyana aykırı bir durumun saptanması halinde ortaya çıkacak tüm ahlaki ve hukuki sonuçlara razı olduğumu bildiririm.

Esen ERTUĞRUL

ÖZET

YÖN/DEVİRİM HAREKETİ İÇİNDE BİR SİYASET ADAMI VE BÜROKRAT: CEMAL REŞİT EYÜBOĞLU

ERTUĞRUL, Esen

Yüksek Lisans – 2019

Tarih Ana Bilim Dalı

Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Bilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. Fahri Yetim

Cemal Reşit Eyüboğlu, bir Türk siyasetçi, bürokrat ve gazetecidir. Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950-1954 yılları arasında Cumhuriyet Halk Partisi Trabzon milletvekilliği yapmıştır. Ayrıca 27 Mayıs 1960 askeri müdahalesi sonrası oluşturulan Kurucu Meclis'te Trabzon İl Temsilcisi olarak görev almıştır. Yön Dergisi'nin ve Devrim Gazetesi'nin sahibi olan Eyüboğlu; 1960'lı yıllarda Türkiye'de ivme kazanan sol akımların bir parçası olmuştur. 12 Mart 1971 Muhtırası ile dağıtılan Yön/Devrim Hareketi'nin bir mensubu olan Eyüboğlu, bu süreçte yargılanmış ve beraat etmiştir. Cemal Reşit Eyüboğlu'nun siyasette, bürokraside ve basındaki etkinliğini konu alan bu çalışma, 60'lardaki Türk solunun aktörlerin perspektifinden incelenerek daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cemal Reşit Eyüboğlu, Yön Dergisi, Devrim Gazetesi, 27 Mayıs Askeri Müdahalesi, 12 Mart Muhtırası.

ABSTRACT

A POLITICIAN AND A BUREAUCRAT IN YÖN/DEVİRİM MOVEMENT: CEMAL REŞİT EYÜBOĞLU

ERTUĞRUL, Esen

Master's Degree – 2019

Department of History

Field of Turkish Republic History

Cemal Reşit Eyüboğlu was a Turkish politician, bureaucrat and a journalist. He served as Republican People's Party's Trabzon MP from 1950 to 1954 when the Democratic Party came to power. He also served as Trabzon Provincial Representative in the Constituent Assembly, which was formed after the military intervention of 27 May 1960. Eyüboğlu, who was the owner of journals Yön and Devrim; has been a part of leftist movement in Turkey, which has gained momentum in the 60's. Eyüboğlu, who was a member of the Yön/Devrim Movement which was dissolved by the 12 March 1971 Memorandum, was tried and acquitted in this process. This study on the activity of Cemal Reşit Eyüboğlu in politics, bureaucracy and the press, will contribute to a better understanding of the Turkish left in the 60s from the perspective of the actors.

Keywords: Cemal Reşit Eyüboğlu, Yön Journal, Devrim Newspaper, 27 May Military Intervention, 12 March Memorandum.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	iii
ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
EKLER LİSTESİ.....	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xi
ÖNSÖZ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

CEMAL REŞİT EYÜBOĞLU'NUN HAYATI

1.1. Aile Hayatı ve Hakkındaki Genel Bilgiler.....	6
1.2. Eğitim Hayatı.....	7
1.3. Çalışma Hayatı.....	8
1.4. Siyasi Hayatı.....	9
1.5. Basın Faaliyetleri.....	10

İKİNCİ BÖLÜM

BÜROKRASİDE CEMAL REŞİT EYÜBOĞLU

2.1. Bürokratik Geçmişi ve Maliye Bakanlığı'ndaki Çalışma Hayatı.....	12
2.2. Memuriyetinin Başlangıcı.....	12

2.3. Maliye Müfettişliği.....	13
2.4. Milli Emlak Genel Müdürlüğü.....	14
2.5. Mali Tetkik Heyeti Üyeliği.....	15

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEMAL REŞİT EYÜBOĞLU'NUN SİYASİ HAYATI

3.1. Türkiye'de 1950'lere Giden Sürece Genel Bir Bakış.....	17
3.2. Demokrat Parti Döneminin Kısa Bir Değerlendirmesi.....	22
3.3. Cemal Reşit Eyüboğlu'nun IX. Dönem Milletvekilliği.....	31
3.3.1. Bütçe Komisyonu'ndaki Etkinliği.....	31
3.3.2. Toprak, İskan ve Vergi Mevzularındaki Görüşleri.....	37
3.3.3. Petrol Kanunu ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Hakkındaki Görüşleri... 40	
3.3.4. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması İle İlişkisi.....	46
3.3.5. Demokrasi ve Basın Hürriyeti Hakkındaki Görüşleri.....	49
3.3.6. Milletvekilliği Döneminde İlgilendiği Diğer Konular.....	55
3.4. 27 Mayıs Süreci.....	57
3.4.1. Cemal Reşit Eyüboğlu'nun Kurucu Meclisteki Çalışmaları.....	62

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YÖN/DEVİRİM HAREKETİ VE CEMAL REŞİT EYÜBOĞLU

4.1. Yön/Devrim Hareketi'nin Fikri Zeminini Oluşturan Dergiler.....	66
4.1.1. Kadro.....	67
4.1.2. Forum.....	69

4.2. Yön Dergisi'nin Kuruluşu ve Cemal Reşit Eyüboğlu.....	72
4.3. Sosyalist Kültür Derneği ve Cemal Reşit Eyüboğlu.....	76
4.4. Yön Dergisi'nden Devrim Gazetesi'ne.....	78
4.5. Ortanın Solu ve Cemal Reşit Eyüboğlu.....	83
4.6. Yön/Devrim Hareketi'nin İdeolojisi.....	88
4.7. Cemal Reşit Eyüboğlu'nun Yön ve Devrim'deki Yazıları.....	95
4.8. 12 Mart Muhtırası.....	98
SONUÇ.....	104
KAYNAKÇA.....	107
EKLER.....	129

EKLER LİSTESİ

Ek-I: Yön Bildirisi.....	129
Ek-II: Cemal Reşit Eyüboğlu'nun Yön Dergisi'nde yayınlanan "Sosyalizm ve Komünizm" başlıklı yazısı.....	131
Ek-III: Cemal Reşit Eyüboğlu'nun Devrim Gazetesi'nde yayınlanan "Devletçilik mi Kapitalist Soygunculuk mu?" başlıklı yazısı.....	132
Ek-IV: İlhami Soysal'ın Milliyet'te yayınlanan yazısı: "Cemal Bey".....	133
Ek-V: Altan Öymen ile 10 Mayıs 2019 tarihinde yapılan röportaj sonrası çekilen fotoğraf.....	134
Ek-VI: Mehmet Altan Öymen İle 10 Mayıs 2019 Tarihli Röportaj.....	135

KISALTMALAR

age	: Adı Geçen Eser
agm	: Adı Geçen Makale
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AP	: Adalet Partisi
ATÜT	: Asya Tipi Üretim Tarzı
bkz.	: Bakınız
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
BP	: Birlik Partisi
C.	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halkı Partisi
CKMP	: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	: Cumhuriyetçi Millet Partisi
Çev.	: Çeviri-Çeviren
Der.	: Derleyen
DEV-GENÇ	: Devrimci Gençlik Teşkilatı
DP	: Demokrat Parti
Ed.	: Editör
HP	: Hürriyet Partisi
GP	: Güven Partisi
İP	: İşçi Partisi
KUTV	: Doğu Halkları Komünist Üniversitesi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
MHP	: Milliyetçi Halk Partisi
MİT	: Milli İstihbarat Teşkilatı
MKP	: Milli Kalkınma Partisi
MP	: Millet Partisi
MSP	: Milli Selamet Partisi
OECD	: Organisation de cooperation et de developpement economiques
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfa Sayısı
S.	: Sayı
SCF	: Serbest Cumhuriyet Fırkası
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SKD	: Sosyalist Kültür Derneği

TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMTD	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
THKP-C	:Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi
TİP	: Türkiye İşçi Partisi
TKP	: Türkiye Komünist Partisi
TpCF	: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
TSEKP	: Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi
YTP	: Yeni Türkiye Partisi

ÖNSÖZ

Çalışmada siyasi hayatı, bürokrasideki görevleri ve basındaki etkinliği kapsamında ele alınan Cemal Reşit Eyüboğlu; DP döneminde, CHP saflarında aktif siyasete katılmış bir devlet adamıdır. Uzun yıllar CHP'nin içinde bulunan Eyüboğlu; başta teorisyen sonra aktivist nitelikli olan Yön Dergisi ile Devrim Gazetesi'nin sahipliğini üstlenmiştir. Eyüboğlu, 1960'lı yıllarda Türk solunun bir kanadını temsil eden Yön/Devrim Hareketi içinde yer alan isimlerdendir.

Türk solunun tarihsel sürecinde belirgin bir evre olan Yön/Devrim Hareketi'ni, içinden bir aktörün perspektifiyle ele almayı denediğim bu tez ile gelecekteki çalışmalarına belli bir başlangıç noktası oluşturmayı hedefledim. Danışmanım Prof. Dr. Fahri Yetim'in de onayıyla, hem cumhuriyet dönemi siyasi tarihinden hem de Türk düşünce tarihinden unsurlar içeren bu konuda karar kıldım. Konunun belirlenmesinden tezin yazım sürecine, ilgisini ve desteğini esirgemeyen; hem bilgi hem kaynak desteği sağlayan danışmanım Prof. Dr. Fahri Yetim'e teşekkürlerimi sunarım.

Kurucu Meclis üyeliği, milletvekilliği, bakanlık ve CHP Genel Başkanlığı yapmış önemli bir siyasetçi ve gazeteci olan Sayın Mehmet Altan Öymen'e, verdiği röportaj ile dönemi kendisinden dinleme şansını tanıdığı için müteşekkirim. Ayrıca Öymen ile görüşmesine beni de dâhil eden, kişisel kütüphanesini kullanımına açan ve yapıcı eleştirileriyle tezime yardımcı olan Çağhan Uyar'a teşekkür ederim.

Hayat boyu üzerimden maddi manevi desteğini eksik etmeyen aileme de, tez sürecinde yanımda ve arkamda oldukları için müteşekkirim.

GİRİŞ

Milletlerin tarihlerinde, radikal değişim çoğunlukla kriz zamanlarında ortaya çıkmaktadır. Modernite olgusuyla birlikte, tarihsel koşulların da elvermesiyle uluslaşan halklar, kaçınılmaz sayılabilecek faktörlerin etkisiyle değişim sürecine girmektedirler. Osmanlı Devleti'nde bu türden bir değişim, Tanzimat Dönemi'yle birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. Tanzimat ile birlikte, Osmanlı Devleti'nin siyasal ve toplumsal yapısında, giderek kapsamlı ve köktenci hale gelecek olan reformlar, uzun vadede zihniyet değişiminin de başlangıcı olmuştur.

Tanzimat Dönemi'nin Türk modernleşmesine bir diğer getirisi, dönemin öncüsü olan yeni Osmanlı-Türk aydınlarıdır. Tanzimat'ın yarattığı aydın tipi ve onları izleyen kuşakların ürettiği yeni fikirler, Milli Mücadele sonrası kurulacak Türkiye Cumhuriyeti'nin ideolojik, siyasal, sosyal ve kültürel açıdan biçimlendirilmesinde önemli rol oynamıştır.

Sınıfsal yapısı itibariyle asker-sivil-bürokrat alt-orta sınıfa ait Jön Türk Devrimi'nden yaklaşık 15 yıl sonra kurulan yeni Türk devleti, esasında bu grubun radikalizmine dayanmıştır. Kuşkusuz, imparatorluktan cumhuriyete, tanrısal kaynaklı yönetim anlayışından laik bir devlet yapısına geçiş süreci ve uygulamaya konulan siyasal, kültürel, sosyal modernleşme projesi, devrimsel nitelik taşımaktadır.¹ Jön Türk Devrimi ile asıl amaçlanan, Osmanlı Devleti'ni ayakta tutmak olmakla birlikte, uzun vadede ortaya çıkan temel hedef, çağdaş ulus devletin kurulması olmuştur.

Osmanlı sonrası Türkiye'de -ağırlıklı olarak tek partili dönemde- modernleşme projesinin ödünsüz uygulanmasına ve bu amaçla inkılap programına ağırlık verilmiştir. Bu noktada, yeni bir yol arayışından ziyade modern toplumu oluşturma doğrultusunda nizamı sağlama ihtiyacı söz konusu olmuştur. Bu durumun doğal bir sonucu olarak görülen fikir hayatındaki yarı statik hal, çok partili sisteme geçişten sonra hareketlenmiştir.

Türkiye'de çok partili sisteme geçiş konusunun tartışıldığı sıralarda, Müttefik Devletlerin zaferiyle sonuçlanan II. Dünya Savaşı, uluslararası sahneyi yeniden şekillendirmiştir. Demokratik değerler güçlenmiş; demokrasi yeni dünya düzeninde

¹ Fahri Yetim, *Osmanlı'da Cumhuriyet'e Türk Düşüncesinde Arayışlar*, Tezkire Yayınları, İstanbul, 2017, s. 76.

ideal yönetim biçimi olarak görülmeye başlanmıştır. Bu süreçte Türkiye, birtakım iç ve dış dinamiklerin etkisiyle çok partili düzene geçme kararını vermiştir.

II. Dünya Savaşı sonrası dünya siyaseti, dengelerin sürekli değiştiği Soğuk Savaş dönemine tanıklık etmiştir. İki büyük güç arasındaki rekabet, genç bir cumhuriyet olan Türkiye'yi de etkilemiştir. Siyasal açıdan büyük bir kırılma noktası olarak nitelendirilebilecek bu geçiş evresi ve sonrasında, temelinde gecikmiş modernliğin getirdiği sorunların aşılmasına dönük yeni ve kapsamlı çözüm arayışları gündeme gelmiştir. Buna bağlı olarak, Tanzimat döneminde olduğu gibi, 1960'lı yıllarda da, Cumhuriyetin birinci kuşağı olarak görülebilecek aydın kitlesi, Türkiye'nin sorunlarını saptamaya ve çözmeye dönük yeni tezler geliştirmeye başlamıştır.

Türkiye'de, özellikle 1960'lı yılların düşünce hayatı incelendiğinde, evrensel düşünceler içinde sosyalizmin yükselişte olduğu görülmektedir. Bunda Türkiye'nin mevcut sorunlarının saptanmasında yeni tarihsel yaklaşımlar ekseninde çözüm arayışlarının da etkisi olmuştur. İlk örneği 1930'larda Kadro Hareketi şeklinde görülen bu türden çabaların yeni versiyonu, bu dönemde Yön/Devrim Hareketi şeklinde ortaya çıkmıştır.

Doğan Avcıoğlu'nun temellerini attığı ve öncülüğünü yaptığı Yön/Devrim Hareketi ile yayılan sosyalist düşünce biçimi, Yön Dergisi'nin ve Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk gibi isimlerin de etkisiyle, aydın kesim, işçiler, öğrenciler ve hatta ordu mensupları arasında dalga dalga yayılmaya başlamıştır. Sosyalizm ile Kemalizm'i sentezleyerek, ilerleyen dönemde Türk Devrimi'ni siyasal, toplumsal ve iktisadi alanda topyekûn yeni baştan tasarlayıp farklı bir konuma getirmeyi hedefleyen Yön/Devrim Hareketi'nin uzun vadede ne derece başarılı olduğu tartışmaya açıktır. Ancak Türkiye'nin düşünce hayatında derin izler bıraktığı bir gerçektir.

Yön/Devrim Hareketi temelde, az gelişmiş ülkelerde kalkınmanın yolunun sosyalizmden geçtiğini savunmaktadır. Bu bağlamda ağırlık verilen konular; toprak reformunun gerçekleştirilmesi, kalkınmaya yönelik yatırımların devlet eliyle yapılması ve devletin ekonomisi ile iç ve dış siyasetin kapitalizmden arındırılmasıdır. İdeolojisini Türk Devrimi'nin tanımlanmış hali olan Kemalizm ile birleştirerek millileştiren hareket, "zinde kuvvetler" olarak adlandırdığı ordu, işçi ve memur kesimini de yanına alarak militarist bir devrim gerçekleştirmeyi hedeflemiştir.

Militarizme eğilimli olan Yön'ün düşünür kadrosu, 27 Mayıs sürecinde ve sonrasında da aktif rol almıştır. Siyasi alanda Türkiye İşçi Partisi (TİP) ile istenen başarının yakalanamaması üzerine Yön bünyesinde daha direkt bir yol izlenmesi gerektiği düşüncesi hâkim olmuştur. *“Devrime suni sancıyla erken doğum yaptırmanın mümkün olduğu düşüncesiyle partiden ayrılan “Ordu-Gençlik Elele!” Sloganının hala geçerli olduğunu; sosyalizmi inşa işine askerlerle birlikte ihtilali yapıp iktidarı ele geçirdikten sonra bakılabileceğini düşünen”* Yön/Devrim çevreleri, ilerleyen süreçte bu amaç doğrultusunda çaba göstermiştir.²

Belirtildiği üzere, II. Dünya Savaşı sonrasında demokrasi problemi dünya siyasetini büyük ölçüde meşgul etmiştir. Cumhuriyet tarihinin üççeyrek yüzyıllık döneminin bir darbeler tarihi şeklinde ilerlemesi, Türkiye’de bu problemin tam anlamıyla çözülemediğine işaret etmektedir. Bunun temel nedeni modernleşmenin ordu eliyle yürütülmesine bağlanabilmektedir.³ Ordunun Türk siyasetinde geniş yer tutması durumu; devrimleri gerçekleştiren cumhuriyetin kurucu kadrosunun ordu kökenli olması ve bu kadronun 1950 seçimlerine kadar iktidarı elinde bulundurması ile açıklanabilmektedir. Dolayısıyla 27 Mayıs’ı gerçekleştiren askeri güçlerin, bir bakıma Türkiye’deki demokrasi sürecini yavaşlattığı sonucuna varılabilmektedir.

Yaşattığı sarsıntıya rağmen 27 Mayıs süreci bu yönde beklenen etkiyi yaratamamıştır. Askeri müdahale, sosyalist kesim arasında başta bir umut ışığı olarak görüldüyse de, 1961 sonrası seçimlerde Adalet Partisi (AP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) gibi sağ partilerin elde ettiği yüksek oy oranları nedeniyle bir düş kırıklığına dönüşmüştür. Onlara göre, zinde güçler ellerindeki imkânı gerektiğince kullanamamış; sonuç olarak darbeyle gidenler seçim ile geri gelmiştir.

Tarihsel süreçte, 27 Mayıs, Türkiye’nin son darbesi olmayacaktır. Hükümet kadrolarındaki solun tasfiyesi için 12 Mart 1971’de verilen muhtıra ile esasen siyasi spektrumun sağında yer alan Demirel Hükümeti de düşürülecek; Yön/Devrim Hareketi’nin de içinde bulunduğu sosyalist kesime yönelik bir karşı devrim başlatılacaktır.

² Avni Özgürel, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e İktidar Oyunu*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2018, s. 290.

³ Murat Belge, *Militarist Modernleşme, “Almanya, Japonya ve Türkiye”*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 4.

1950-1971 yılları, hem Türk halkı için, hem siyasi aktörler için oldukça sancılı geçmiştir. Türkiye'nin modernleşme sürecinde, Tanzimat'la ortaya çıkan tarihsel blok, -aydın-bürokrasi-ordu- içinde aydınının konumu zaman zaman sarsılsa da her zaman varlığını korumuştur. 1960'lı yıllar bu açıdan çelişkili bir dönemdir. Bir taraftan 27 Mayıs sonrasında bu kesimde tasfiyeler yaygınlaşırken, diğer taraftan yeni sürecin değişim dinamiğini yine aydınlar oluşturmuştur. Bu nedenle dönemin, aktörler üzerinden ve onların bakış açısıyla incelenmesi, bu süreçte hedeflenen değişimin niteliğinin anlaşılmasına katkıda bulunacaktır.

1960'lı yıllarda Türkiye'nin çıkış yolu arayışları içinde, aydınlar öncülüğünde ortaya atılan teorilerin, Türkiye'nin mevcut siyasal sistemi karşısındaki yansımaları, etkileri ve sonuçları Türk siyasi tarihi ve düşünce tarihi açısından gereken nitelikte ortaya konulabilmiş değildir. Tezin problemini de bu yöndeki belirsizlikler teşkil etmektedir. Bu amaca katkı sağlama düşüncesinden hareketle, dönemin önemli siyaset ve düşünce aktivistlerinden biri olan Cemal Reşit Eyüboğlu seçilmiştir. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır:

Birinci bölümde Cemal Reşit Eyüboğlu'nun hayatına yer verilecektir. Bu bölüm aile ve eğitim hayatını kapsamaktadır. Ayrıca sonraki kısımlarda daha ayrıntılı ele alınacak olan, çalışma hayatına, siyasi faaliyetlerine ve basındaki etkinliğine de kısaca değinilecektir. Bu bölüm, Cemal Reşit Eyüboğlu'nun bürokrat, aydın, milletvekili ve gazeteci olarak yetişmesine olanak veren şartların oluşumunun ele alınması açısından önemlidir.

İkinci bölümde, Eyüboğlu'nun bürokrasideki rolüne yer verilmiştir. Maliye Bakanlığı Varidat Umum Müdürlüğü Mümeyyizliğinden, Mali Tetkik Heyeti Üyeliğine kadar olan memuriyet hayatı, bu bölümde ele alınacaktır. Eyüboğlu'nun bürokratik hayatı, milletvekilliğinde izlediği politikalara ve ideolojisinin oluşumuna ışık tutacak şekilde incelenecektir.

Üçüncü bölüm tamamen Eyüboğlu'nun siyasi hayatına ayrılmıştır. IX. Dönemde meclise giren Cemal Reşit Eyüboğlu, milletvekilliği sırasında genelde iktisadi konularla ilgilenmiştir. Buna tartışmalı toprak reformu meselesi de dâhildir. Eyüboğlu, mecliste CHP ile Demokrat Parti (DP) arasındaki ilişkilerin gerildiği 1950-54 yıllarına ve 27 Mayıs sürecine tanıklık etmiştir. Ayrıca milletvekilliği döneminde, bugün dahi

tartışma konusu olan Arapça ezan meselesindeki konumu, iktidar-muhalefet-din ilişkilerinin açıklanmasında farklı bir bakış açısı sunacaktır.

Dördüncü ve son bölümde, Cemal Reşit Eyüboğlu'nun Yön/Devrim Hareketi ile olan ilişkisine ve basın hayatına yer verilmiştir. Eyüboğlu'nun bürokratlığının ve milletvekilliğinin yanında hem Türk basın hayatına, hem dönemin siyasi düşüncesine önemli katkıları olmuştur. Bir kalkınma stratejisi olarak sosyalizm ile Kemalizm'i sentezlemeyi hedefleyen Yön Hareketi'nin basın kolundaki Yön Dergisi'nin üç kurucusundan biridir. Bu hareketin en önemli yüzleri olan Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, Çetin Altan, İlhan Selçuk gibi isimlerle yakın ilişkiler içinde olan Eyüboğlu, Devrim ve Vatan Gazetelerinin de çıkarılmasını sağlamış; bu gazetelerde basına yönelik faaliyetlerine devam etmiştir. Tezin son bölümü, Eyüboğlu'nun düşünce yapısına ve entelektüel kişiliğine dair çıkarımlar ile sonlandırılacaktır.

Sonuç bölümünde, Cemal Reşit Eyüboğlu'nun siyasetçi, bürokrat ve aydın kişiliğine dair altı çizilmesi gereken noktalar ele alınacak ve tezin genel bir değerlendirilmesine yer verilecektir. Cemal Reşit Eyüboğlu'nun biyografisi şeklinde sunulacak olan bu çalışma, Soğuk Savaş döneminde, Türkiye'nin ideolojik çalkantılar içinde yaşadığı yoğun politik gelişmelerin daha detaylı değerlendirilmesine katkı sağlayacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

CEMAL REŞİT EYÜBOĞLU'NUN HAYATI

1.1. Aile Hayatı ve Hakkındaki Genel Bilgiler

Cemal Reşit Eyüboğlu, 1906 yılında, Trabzon'un Akçaabat ilçesinde doğmuştur.⁴ Gülbaharhatun Mahallesi'nde nüfusa kayıtlıdır.⁵ Trabzon, Akçaabatlı ünlü bir aileden⁶ gelmektedir.⁷ Babası Harun Reşit Bey, annesi Hatice Hanım'dır.⁸ Eşi, on çocuklu İzmirli bir ailenin kızı olan Engin Eyüboğlu'dur. Amerika'yı ve Avrupa'yı dolaşmış olan Engin Eyüboğlu, bir müddet Sorbonne Üniversitesi'nin hukuk bölümüne devam etmiştir. Cemal Reşit Eyüboğlu'nun milletvekili seçilmesiyle eğitimini yarıda bırakarak Ankara'ya gelmiştir. Çiftin çocukları yoktur.⁹

Engin Eyüboğlu, -başka siyasetçi, yazar, bürokrat eşleriyle birlikte- Ankara Tıp Fakültesi Çocuk Bakım Derneği üyesidir. Dernek üyeleri, gecekonduarda yaşayan çocukların bakımlarıyla ilgilenmiş; buralarda yaşayan hastaların muayene ve tedavilerini üstlenmiştir. İhtiyaç sahiplerine yardım toplamak için biletler satıp balolar düzenlemişlerdir. Dernek, Türkiye'ye gelen dönemin Sovyet Dışişleri Bakanı Gromyko'nun eşinden 30 bin liralık tıbbi malzeme yardımını almayı başarmıştır. Engin Eyüboğlu'nun da sorumluluğundaki gecekonduarı dolaşarak süt tozu dağıttığı ve oralarda yaşayan çocuklara giysiler diktiği bilinmektedir.¹⁰

⁴ TBMM Albümü, "1920-2010", "II. Cilt 1920-1980", TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 598.

⁵ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, "TBMM-IX Dönem 1950-1954 VII Cilt", "Özgeçmiş", Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları No: 18, Ankara, s. 1084.

⁶ Eyüboğulları, köklü siyasi geçmişi olan bir ailedir. Meclisi Mebusan'dan Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne, Eyüboğlu soy ismini taşıyan çok sayıda Trabzonlu milletvekili bulunmaktadır: Mehmet İzzet Eyüboğlu (Meclis-i Mebusan I. II. ve III. Dönem Trabzon Mebusu), *TBMM Albümü*, "1920-2010", "I. Cilt 1920-1950", TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010, s. 60. Mehmet Rahmi Eyüboğlu (II. Dönem Trabzon Milletvekili), *TBMM Albümü*, "1920-2010", "I. Cilt 1920-1950", s. 120. Cemal Reşit Eyüboğlu'nun akrabaları olan Süleyman Danış Eyüboğlu (II., IV., V., VI., VII. VIII. Dönem Trabzon Milletvekili), *TBMM Albümü*, "1920-2010", "I. Cilt 1920-1950", s. 504. Orhan Ferruh Eyüboğlu (I. (XII), II. (XIII), III. (XIV), IV. (XV) Dönem İstanbul Milletvekili) *TBMM Albümü*, "1920-2010", "II. Cilt 1920-1980", s. 1055. ve Hüseyin Kadri Eyüboğlu (IV. (XV) Dönem Trabzon Milletvekili), *TBMM Albümü*, "1920-2010", "II. Cilt 1920-1980", s. 1017. bu aileye mensup siyasetçilerdir.

⁷ İlhami Soysal, "Cemal Bey", *Milliyet*, 27 Ocak 1988, s.11.

⁸ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, "TBMM-IX Dönem 1950-1954 VII Cilt", s. 1084.

⁹ Engin Eyüboğlu bir söyleşide 1946 seçimlerinde oyunu DP'ye verdiğini söylemiştir. 1950'deki seçimlerde CHP'ye geçtiğini kaydeden Eyüboğlu, partide değişiklik yapılacağı sözünün tutulmadığı gerekçesiyle CHP'den fikir olarak ayrıldığını belirtmiştir. Buna rağmen partiden kaydını sildirmemiştir. *Milliyet Haftalık İlave*, 27 Mart 1955, s. 1.

¹⁰ *Milliyet*, 6 Ocak 1966, s. 3.

Cemal Reşit Eyüboğlu, 21 Ocak 1988 tarihinde, Ankara İbn-i Sina Hastanesi'nde böbrek yetmezliğinden vefat etmiştir.¹¹ 22 Ocak 1988'de Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) yapılan törene ailesi ve yakınlarının yanında, dönemin meclis başkanı Yıldırım Akbulut, Sosyaldemokrat Halkçı Parti (SHP) Genel Başkanı Erdal İnönü, partinin Grup Başkanvekilleri Deniz Baykal ve Hikmet Çetin ve çok sayıda milletvekili katılmıştır. Cenazesi törenden sonra memleketine gönderilmiştir.¹² Eyüboğlu, Vali Enver Hızlan, Belediye Başkanı Orhan Karakullukçu gibi şehrin ileri gelenlerinin katıldığı cenaze töreni sonrası 24 Ocak 1988'de Trabzon'da toprağa verilmiştir.¹³

1.2. Eğitim Hayatı

Cemal Reşit Eyüboğlu, bir siyasetçi, bürokrat, gazeteci ve aydın olarak yetişmesinin yolunu açacak olan eğitim hayatına memleketi olan Trabzon'da başlayıp Samsun'da devam etmiştir. Eyüboğlu farklı şehirlerde sürdürdüğü ilköğrenimini 1921 yılında İstanbul'da tamamlamıştır.

Trabzon'da orta öğretime başlayan Cemal Reşit Eyüboğlu, liseden 1927'de Erzurum'da mezun olmuştur.¹⁴

Cemal Reşit Eyüboğlu, 1930 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir. Eğitimi sırasında memuriyetine devam eden Eyüboğlu, 1934'te, terfi edildikten sonra staj için gönderildiği Paris'te 15 ay kalmıştır. Bu sürede, Paris

¹¹ *Cumhuriyet*, 22 Ocak 1988 s. 8.

¹² *Cumhuriyet*, 23 Ocak 1988, s. 13.

¹³ Eyüboğlu'nun cenaze törenine eski CHP Trabzon Milletvekillerinden Hüseyin Kadri Eyüboğlu, Adil Ali Cinel, Rahmi Kumaş ve eski SHP milletvekili Mehmet Kara da katılmıştır. *Cumhuriyet*, 24 Ocak 1988 s. 7. Devrim Gazetesi yazarı Hasan Cemal, hatıratında Eyüboğlu'nun kanser teşhisiyle hastaneye yatırıldığını; ancak sonrasında iyileşip uzun yıllar yaşadığını aktarmıştır. Cemal, bunun üzerine Uğur Mumcu'nun "*Cemal Reşit Bey kansere rüşvet yedirmiştir!*" şeklinde espriler yaptığını belirtmiştir. Hasan Cemal, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999, s. 355.

¹⁴ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, "TBMM-IX Dönem 1950-1954 VII Cilt", s. 1084.

Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde doktora yaparak Mali ve İktisadi İlimler Doktoru¹⁵ unvanını almıştır.¹⁶

Eğitim hayatını tamamlayan Eyüboğlu, mesleğine odaklanarak bürokraside hızla yükselmeye başlamıştır.

Hukuk ve maliye alanlarında yetkin hale gelen Cemal Reşit Eyüboğlu, Tanzimat'tan bu yana süregelen iyi eğitilmiş, Batı kültürü almış aydın tanımına uymaktadır. Siyasi kimliği ve ülkenin refahını ve kalkınmasını sağlamaya yönelik bir tezin çerçevesinde örgütlenen Yön/Devrim Hareketi'yle olan münasebeti bu nitelendirmeyi kuvvetlendirmektedir.

1.3. Çalışma Hayatı

Cemal Reşit Eyüboğlu, meslek hayatına İstanbul Tramvay Şirketi Şişli İstasyon Tahsildarı olarak başlamıştır.¹⁷ Eyüboğlu, 1930 yılında Maliye Bakanlığı Varidat Umum Müdürlüğü Mümeyyizliği'ne atandıktan sonra, 1931'de Maliye Müfettiş Yardımcılığı'na getirilmiştir. Kısa sürede terfi alan aynı yıl içinde müfettiş olmuştur. 1934 yılında ise 5. Sınıf Maliye Müfettişliği'ne atanmıştır.¹⁸

1936'da askerliğini tamamlayan Eyüboğlu¹⁹ sonrasında 3. Sınıf Müfettişliğe, 1938 yılında ise 2. Sınıf Müfettişliğe atanmıştır. 1941'de Milli Emlâk Müdürü olduktan sonra, 1942 yılında Genel Müdürlüğe getirilmiştir.

Cemal Reşit Eyüboğlu, 1944'te Malî Tetkik Heyeti Üyeliği'ne seçilmiştir. 1950 Genel Seçimleriyle meclise girerek memuriyetini sonlandırmıştır.²⁰

¹⁵ Fransızca bilen Cemal Reşit Eyüboğlu doktora derecesini, orijinal adı “La Lutte Contre La Freude Fiscale En France Et En Turquie” olan “Türkiye ve Fransa'da Vergi Kaçağı İle Mücadele” konulu teziyle almıştır. Mehmet Seyitdanlıoğlu, *Türk Parlamento Tarihi, “Kurucu Meclis”, “6 Ocak 1961-15 Ekim 1961”, “Milli Birlik Komitesi Temsilciler Meclisi Üyeleri”, “Özgeçmişler II. Cilt”, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2017, s. 479. Eyüboğlu'nun “Emeklilik Hükümleri, Şerh ve İzahları (1947)” adında bir eseri daha bulunmaktadır. age, s. 480. Doktor unvanının yanında eğitimci kimliği de bulunan Eyüboğlu, Maliye Okulu'nda İktisat dersleri vermiştir. Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, “TBMM-IX Dönem 1950-1954 VII Cilt”, s. 1086.**

¹⁶ *TBMM Albümü, “1920-2010”, “II. Cilt 1920-1980”, s. 598.*

¹⁷ Aynı yer.

¹⁸ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, “TBMM-IX Dönem 1950-1954 VII Cilt”, s. 1084.*

¹⁹ Eyüboğlu, 24 Haziran 1935'te yedek subay olarak askerlik görevine başlamıştır. 1 Kasım 1936'da askerliğini topçu teğmen olarak tamamlayıp terhis edilmiştir. age, 1085.

²⁰ Aynı yer.

IX. Dönemde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde (TBMM) ve 1961'de Kurucu Meclis'te vazife alan Eyüboğlu, aktif siyasetteki etkinliğinden sonra, Ankara Barosu'nda serbest avukatlık yapmıştır. Aynı zamanda sanayicilik ve madencilik alanları üzerine çalıştığı bilinmektedir.^{21*}

1.4. Siyasi Hayatı

Cemal Reşit Eyüboğlu'nun aktif siyasete katılması, 1950 Genel Seçimlerinde IX. Dönem CHP Trabzon Milletvekili olarak meclise girmesiyle başlamıştır. Maliye Bakanlığı'nda uzun yıllar görev yapmış olan Eyüboğlu'nun aktif siyasete katılma sürecini meslektaşısı Cahit Kayra şöyle açıklamıştır: *“Bizim zamanımızdaki Maliye Teftiş Heyeti'nin bir geleneği vardı. Başarılı olan beğenilen müfettiş genç yaşta (...) merkeze çağrılır ve kendisine görev verilir. Bu süreç gelecekteki başarıların ve daha büyük mevkilerin işareti sayılırdı. Ferit Melen, Sait Naci, Cemal Reşit Eyüboğlu politikaya böyle girmişlerdi. CHP seçimden sonra bunları önemli politik mevkilere getirecekti.”*

Kayra, Maliye Bakanlığı'nda görev yapan Eyüboğlu gibi isimlerin DP iktidarı döneminde milletvekili seçilmesi hakkında şu yorumu yapmıştır: *“...umutlanmak için nedenler vardı. Halk Partisi'nden Ferit Melen ve Cemal Reşit Eyüboğlu seçilmişlerdi ve mecliste demokratlara kök söktürecekler diye düşünüyorduk.”*²²

1950 Genel Seçimleri'nde CHP Grubu Trabzon'dan 64.617 oy almıştır.²³ Seçilen Cemal Reşit Eyüboğlu, 1950-1954 yılları arası milletvekilliği sırasında hukuk eğitimini ve maliye alanındaki çalışma hayatını yansıtır şekilde, çoğunlukla hukuki ve iktisadi konularla ilgilenmiştir. Bütçe Komisyonu'nda çalışmış, 2 kanun teklifi vermiş, Genel Kurulda 28 farklı konuda 95 konuşma yapmıştır.²⁴

Cemal Reşit Eyüboğlu, 27 Mayıs 1960 tarihinde ordunun yönetime el koymasından sonra yasama ve yürütme yetkilerini üstlenen Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından yeni

²¹ TBMM Albümü, “1920-2010”, “II. Cilt 1920-1980”, s. 598.

* Cemal Reşit Eyüboğlu'nun bürokrasideki görevleri, tezin “Bürokraside Cemal Reşit Eyüboğlu” başlıklı ikinci bölümünde daha ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

²² Cahit Kayra, '38 Kuşağı Cumhuriyet'le Yetişenler, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012, s. 145.

²³ Eyüboğlu, seçim tutanağını 17 Mayıs 1950'de almış, 22 Mayıs 1950'de meclise girmiştir. Tutanağı 29 Kasım 1950'de onaylanmıştır. Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, “TBMM-IX Dönem 1950-1954 VII Cilt”*, s. 1085.

²⁴ Aynı yer.

anayasa ve seçim kanununu hazırlamak üzere oluşturulan Kurucu Meclis'in Temsilciler Meclisi kanadında yer almıştır. 28 Aralık 1960'ta yapılan seçimde 197 delegeden 95'inin oyunu alarak Trabzon İl Temsilciliği'ne seçilmiştir.²⁵ Eyüboğlu, Kurucu Meclis'te görev alarak 27 Mayıs sonrası Türkiye'de siyasi düzenin oturtulmasında ve yeni anayasanın oluşturulmasında söz sahibi olmuştur.

1.5. Basın Faaliyetleri

Cemal Reşit Eyüboğlu, hukukçu, eğitimci, bürokrat, siyasetçi ve aydın kimliğinin yanında, 1960'lı yılların Türk basınına da önemli katkılarda bulunmuştur. O yıllarda dünyanın her yerinde yükselişe geçen sol akımların Türkiye'ye özgü varyantı Sol-Kemalist hareket olmuştur. Hareketin basın organı olan haftalık Yön Dergisi'nin kurucuları arasında Cemal Reşit Eyüboğlu da yer almıştır.²⁶ Birbirinin hemen hemen akranı olan kurucular arasında yaşça büyük olan Eyüboğlu, derginin sermayesinin 70.000 lirasını koyarak hareketin finansörü konumuna gelmiştir.²⁷

Yön Dergisi'nin 1961'den 1967'ye kadar 222 sayısı yayımlanmıştır. Sonrasında, 1969'da, akımın ikinci dalgası olarak görülen haftalık Devrim Gazetesi yayımlanmaya başlamıştır. Gazete Yön'ün geçirdiği yol ve yöntem değişikliklerinin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Yön'ün kadrosu felsefi düşünce ayrılıklarına bağlı olarak ortaya çıkan birtakım eksilmelerle Devrim'e taşınmıştır. Gazetenin sahibi Cemal Reşit Eyüboğlu, Genel Müdürü Doğan Avcıoğlu, Editörleri Hasan Cemal ve Uluç Gürkan, Başyazarları ise İlhan Selçuk ve İlhami Soysal'dır.²⁸ Gazete, sol görüşe yönelik bir karşı devrimin başlatıldığı 1971 yılına kadar yayımlanmaya devam etmiştir.

²⁵ Seyitdanlıoğlu, *age*, s. 479-480.

²⁶ Yön Dergisi'nin kurucuları, başta Doğan Avcıoğlu olmak üzere; Cemal Reşit Eyüboğlu, Mümtaz Soysal, Hamdi Avcıoğlu, İlhami Soysal ve İlhan Selçuk'tur. Ancak derginin künyesinde sadece Doğan Avcıoğlu, Cemal Reşit Eyüboğlu ve Mümtaz Soysal'ın isimleri bulunmaktadır. Bunun nedeni, İlhami Soysal ve İlhan Selçuk'un başka gazetelerde de yazıyor olması; Hamdi Avcıoğlu'nun ise sadece derginin mali ve teknik işleriyle ilgilenmesidir. Özgür Mutlu Ulus, *The Army and the Radical Left in Turkey: Military Coups, Socialist Revolution and Kemalism*, I.B.Tauris, London, 2011, s. 201.

²⁷ Hikmet Özdemir, *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı "Yön Hareketi"*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986, s. 53; Yunus Şahbaz, "12 Mart'a Giden Süreçte Sol Cuntacılığın Teorik ve Tarihsel Arka Planı", *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi* (2018), Cilt 4, Sayı 1-2, s. 2.

²⁸ Ulus, *age*, s. 52.

Cemal Reşit Eyüboğlu, Yön Dergisi ve Devrim Gazetesi'nin yanı sıra bir süre Vatan gazetesinin çıkarılmasına da yardımcı olmuş; hatta bir dönem gazetenin sahipliğini üstlenmiştir.²⁹ Eyüboğlu ayrıca, bir süre Türkiye Komünist Partisi'nin (TKP) liderliğini yapan Zeki Baştımar ile birlikte Yeni Gün Yayınevi'ni kurmuştur.^{30*}

²⁹ İlhami Soysal, "Cemal Bey", *Milliyet*, 27 Ocak 1988, s.11; *Cumhuriyet*, 19 Haziran 1989, s. 16.

³⁰ Aclan Sayılğan, *Türkiye'de Sol Hareketler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2009, s. 523. Zeki Baştımar, önce Türkiye Sosyalist Emekçi Köylü Partisi (TSEKP) Ankara İl Başkanlığı sonra TKP Genel Sekreterliği yapmış bir siyasetçi ve tercümandır. 1951'deki TKP tevkifatı sırasında partinin başında olduğundan Merkez Komite üyeleri de dâhil olmak üzere 167 TKP'liyle birlikte tutuklanarak 10 yıl ceza almıştır. Cezası bittikten sonra bir süre Çağaloğlu'nda tercüme bürosu işleyen Baştımar, gizlice Doğu Almanya'ya giderek diğer TKP'liler ile buluşmuştur. Leipzig'de Bizim Radyo'nun idareciliğini yapmış, Yeni Çağ Dergisi'nde yazılar yazmıştır. Bulunduğu yerde TKP Dış Bürosu'nu oluşturarak Genel Sekreter unvanını almıştır. 1962'de başta Mihri Belli ve Reşat Fuat Baraner gibi isimlerin bulunduğu pek çok TKP'liyi partiden ihraç ettiğini duyurmuş; bunun üzerine ağır eleştiriler almıştır. Baştımar, 1973'te Doğu Almanya'da ölmüştür. Atilla Akar, *Bir Kuşağın Son Temsilcileri, "Eski Tüfek" Sosyalistler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989, s. 18. Zeki Baştımar, Sovyetler Birliği'nde KUTV'de (Doğu Halkları Komünist Üniversitesi) eğitim aldığından Rusça bilmekteydi. Bu nedenle Cemal Reşit Eyüboğlu, kendisine Tercüme Bürosu'ndan Tolstoy ve Çehov tercümeleri sağlamıştır. Sayılğan, *age*, 2. 523; Arslan Başer Kafaoğlu, "Dünyada Bir İlhan Selçuk Vardı", *Cumhuriyet*, 01 Temmuz 2010, s. 13. Eyüboğlu'nun Baştımar ile ilişkisi, Türk solunun geniş bir kısmıyla bağlantılı olduğuna işaret etmektedir.

* Cemal Reşit Eyüboğlu'nun basın faaliyetleri ve Yön/Devrim Hareketiyle ilişkileri, tezin "Yön/Devrim Hareketi ve Cemal Reşit Eyüboğlu" başlıklı dördüncü bölümünde daha ayrıntılı biçimde ele alınacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

BÜROKRASİDE CEMAL REŞİT EYÜBOĞLU

2.1. Bürokratik Geçmişi ve Maliye Bakanlığı'ndaki Çalışma Hayatı

Yakın tarih Türk siyasi gelişmeleri ve yenileşme hareketleri incelendiğinde, aydın kesiminin, bürokrasinin ve ordunun toplumun geri kalanını itici işlevde bulunduğu görülmektedir. Tanzimat'tan itibaren süregelen bu dinamik, sözü edilen grupları değişimlerin merkezine yerleştirmiştir. Tarihsel süreç ile evrimleşerek, ülkeyi yönetme ve ilerletme vazifesini üstlenen siyasi elit kesim, Türkiye'de bu şekilde meydana gelmiştir.

Özellikle Milli Mücadele sonrası tek partili dönemde nüfuzu artan Türk yönetici elitin, politik spektrumdaki konumları, fikir yapıları ve icraatları, aktif siyasete girmeden önceki faaliyetleriyle ile yakından ilintilidir. Bu bağlamda, uzun yıllar bürokrasinin içinde bulunan Cemal Reşit Eyüboğlu'nun milletvekilliğinde ve basına dair çalışmalarında eğitim ve meslek hayatının yansımalarının görüleceği çıkarımı yerinde olacaktır. Eyüboğlu'nun bürokratik geçmişine yer verilmesi, düşünür ve aktivist kimliği açıklanırken herhangi bir kör nokta bırakılmaması açısından elzem görülmüştür.

Cemal Reşit Eyüboğlu 20 yıl süresince (1930-1950) Maliye Bakanlığı'nda çalışmıştır. İktisadi faaliyetlerin önemli ölçüde devlet tarafından idare edildiği ve devletçilik politikasının yoğun biçimde uygulandığı bu süreç, bakanlığın Türkiye'de etkin çalıştığı bir dönem olmuştur. Türkiye'nin içinde bulunduğu şartların, çalışma hayatı sırasında tanık olduğu siyasi stratejilerin ve ekonomik politikaların Cemal Reşit Eyüboğlu'nun ideolojisinin ve dünya görüşünün şekillenmesinde etkili olduğu söylenebilmektedir.

2.2. Memuriyetinin Başlangıcı

Cumhuriyetin ilanı ile birlikte Türkiye'de, yoğun olarak milli ekonominin oluşturulmasına yönelik politikalar izlenmiştir. Devlet ekonomisinin, yabancı sermayenin ve azınlıkların güdümünden kurtarılması amacını taşıyan atılımların arasında, Cemal Reşit Eyüboğlu'nun meslek hayatına başladığı İstanbul Tramvay Şirketi'nin tüm çalışanlarının millileştirilmesi de bulunmaktadır. 1923 yılında, Ankara

Hükümeti ile Tramvay Şirketi arasında imzalanan sözleşmenin koşullarından olan bu durum, 1926'da imzalanan yeni bir sözleşme sonucu yeni tramvay hatlarının inşasıyla, sektörde Türk vatandaşlarının istihdamını artırmıştır.³¹ Buna bağlı olarak, Cemal Reşit Eyüboğlu, İstanbul Hukuk Fakültesi'nde eğitimini sürdürürken 1928 yılında İstanbul Tramvay Şirketi Şişli İstasyon Tahsildarlığı'nda memuriyetine başlamıştır.³²

1930'da İstanbul Üniversitesi'nde hukuk eğitimini tamamlayan Cemal Reşit Eyüboğlu, Tramvay Şirketi'ndeki etkinliğinden sonra, 15 Ekim 1930'da Maliye Bakanlığı Varidat Umum Müdürlüğü 2. Sınıf Mümeyyizliği'ne atanmıştır.³³ Varidat Umum Müdürlüğü'nün fonksiyonu göz önüne alındığında, bir hukukçu olan Cemal Reşit Eyüboğlu'nun bu göreve münasip görülmesinin sebebi anlaşılmaktadır.³⁴

2.3. Maliye Müfettişliği

Varidat Umum Müdürlüğü Mümeyyizliği'nden sonra mesleğinde yükselmeye devam eden Eyüboğlu, 13 Mart 1931 tarihinde Maliye Müfettiş Yardımcılığı'na getirilmiştir. Çok geçmeden, 16 Nisan 1931'de, görevi genel ve katma bütçe ve il özel idarelerini, sermayesi devlete ait kuruluşları ve imtiyazlı şirketler ile devletin iştiraki olan şirketleri denetlemek olan³⁵ Maliye Müfettişliği'ne atanmıştır. 17 Nisan 1934 tarihinde 5. Sınıf, 1926 yılında askerliğini tamamladıktan sonra 3. Sınıf, 19 Eylül 1938'de ise 2. Sınıf Müfettişliğe terfi etmiştir.

Cemal Reşit Eyüboğlu, 1938 yılında, 2. Sınıf Maliye Müfettişliği sırasında, Hatay Mali Teşkilatı'nı kurmak üzere bölgeye gönderilen iki müfettişten biri olmuştur.³⁶ Bu

³¹ Çelik Gülersoy, *Tramvay İstanbul'da*, İstanbul Kitaplığı, İstanbul, 1989, s. 57; Çağhan Uyar ve Zafer Koylu, "Ali Çetinkaya'nın Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanlıkları Dönemi", *Cemil Meriç 10. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Spor Kongresi*, (23-25 Kasım 2018), Saybilder Yayıncılık, Hatay, 2018, s. 392.

³² *1920'den 2018'e Maliye Bakanlığı Albümü*, "Bakanlık Yönetimi", "1920-2018", Maliye Bakanlığı, Ankara, 2018, s. 403.

³³ Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, "TBMM-IX Dönem 1950-1954 VII Cilt", s. 1084.

³⁴ Varidat Umum Müdürlüğü'nün (Gelirler Genel Müdürlüğü) işlevleri arasında; gelir bütçesini ve gelir kanunlarını hazırlamak ve uygulamak, vergi denetimini gerçekleştirmek, mahalli idarelerin gelir işlerinin devlet gelirleriyle ilişkisini ve uyumunu sağlamak, gelirlere etkisi olan kanun tekliflerini ve tasarıları inceleyerek bunların gelirler politikasına ve vergi tekniğine uygunluğunu sağlamak, devletin alacaklarının zamanında ve kanunlara uygun olarak tahsili için gereken önlemleri almak ve gelir istatistikleri için gereken verileri toplamak bulunmaktadır. Erdoğan Öner, *Mali Olaylar ve Düzenlemeler Işığında Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare*, TC. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, 2001, s. 459.

³⁵ Onur Uman, "Vergi Denetiminin Türk Muhasebe Uygulamalarına Etkisi", *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (2010), Sayı 45, s. 191.

³⁶ *Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)*, 30-10-0-0 / 225-515-3(05.01.1939).

görevlendirilmenin amacı, anavatana katılmadan önce Hatay'ın mali sisteminin ülkeye entegre edilmesidir.³⁷ O dönem Maliye Müfettişi olup, sonradan Milletvekilliği, Bakanlık ve Başbakanlık yapmış olan Ferit Melen ile birlikte üstlendiği bu vazife, memuriyetinin kayda değer noktalarından birini teşkil etmektedir.³⁸

Eyüboğlu, Maliye Müfettişleri Derneği'nin bir üyesidir. Ölümünden sonra, A. Fazıl Ağanoğlu, Cahit Kayra, Muhittin Gürün, Recep Necati Oktay gibi dernek mensubu olan dostları ve meslektaşlarınca Maliye Yazıları Dergisi'nde ve pek çok gazetede anma yazıları ve baş sağlığı dilekleri yayınlanmıştır.³⁹

2.4. Milli Emlak Genel Müdürlüğü

Cemal Reşit Eyüboğlu, yüksek eğitim düzeyi, hukuki bilgi birikimi ve maliye alanındaki tecrübelerinin de yardımıyla Maliye Bakanlığı bünyesindeki ilerleyişini Maliye Müfettişliği'nden sonra da sürdürmüştür. Eyüboğlu, 11 Şubat 1941'de Milli Emlak Müdürlüğü'ne getirilmiştir.⁴⁰

Eyüboğlu'nun görev aldığı Milli Emlak Müdürlüğü; devlete ya da hazineye ait taşınmaz malların dökümünü tutmak ve taşınmazların yönetimine ilişkin –satılması, kiraya verilmesi, özel bütçeli idarelere tahsis edilmesi ya da tahsisin iptali gibi-

³⁷ Misak-ı Milli sınırları içinde yer alan Hatay, 15 Kasım 1919 tarihinde İngiltere ile Fransa arasında imzalanan Suriye Antlaşması ile Fransa'ya bırakılmıştır. Milli Mücadele sürecinde Fransa ile politik ve askeri alanda gerginliklere sebep olan bölge, 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması ile Türk topraklarının sınırları dışında bırakılmıştır. 1936'da Suriye'ye tam bağımsızlık verilmesiyle Hatay Suriye yönetimine geçmiştir. 24 Ağustos 1938'de Hatay'da Millet Meclisi seçimi yapılmıştır. Seçimlerin ardından bağımsız bir Hatay Cumhuriyeti kurulmuştur. 29 Haziran 1939'da Hatay Millet Meclisi oybirliği ile anavatana katılma kararı almıştır. 23 Temmuz 1939'da Türk Hükümeti'nin ve bölge halkının 20 yıllık çabası sonuç vermiş; TBMM adına Türk heyetinin Hatay'a intikali ile birlikte katılım tamamlanmıştır. Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi, "1700-1958"*, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1974, s. 575-577. Ayrıntılı bilgi için bkz: Mehmet Tekin, *Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi, "1918-1939"*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010.

³⁸ Ferit Melen, Maliye Yazıları Dergisi'nde yayınlanan bir söyleşide, Cemal Reşit Eyüboğlu ile görevlerinin Hatay'daki vergi sistemini Türk vergi sistemine intibak ettirmek, Türk Parasının bölgede resmi para olarak kabulünü sağlamak, kambiyo kontrolü yapmak, Türk gümrük tarifesini uygulamaya koymak ve Hatay'da maliye teşkilatını kurmak olarak tanımlamıştır. Melen, Hatay'ın Türkiye'ye katılımı gerçekleştiğinde bölgedeki mali teşkilatın vazifeye hazır durumda olduğunu belirtmiştir. İlhan Ersen, "Ferit Melen ile Herşey Üzerine", *Maliye Yazıları Dergisi*, (Haziran-Ağustos 1988), Sayı 13, s. 144.

³⁹ A. Fazıl Ağanoğlu, "Rahmetli Cemal Reşit Eyüboğlu", *Maliye Yazıları Dergisi*, (Aralık 1987-Mayıs 1988), Sayı 10-12, s. 98-99; Cahit Kayra, "Cemal Reşit Eyüboğlu" *Maliye Yazıları Dergisi*, (Haziran / Ağustos 1988), Sayı 13, s. 127; Muhittin Gürün, "Sevimli ve Vefakâr bir Dostun Ardından", *Maliye Yazıları Dergisi*, (Aralık 1987-Mayıs 1988), Sayı 10-12, s. 100-101; Recep Necati Oktay, "Aramızdan Kopup Giden Üç Değer", *Maliye Yazıları Dergisi*, (Aralık 1987-Mayıs 1988), Sayı 10-12, s. 102; *Milliyet*, 23 Ocak 1988, s. 10.

⁴⁰ BCA, 30-11-1-0 / 144-4-10(11.02.1941).

hizmetleri üstlenmek, devlete ait konutları yönetmek, bakanlık adına yapılacak kamulaştırma işlemlerini yürütmek, kanunlar ve antlaşmalar gereği el konulması gereken malların işlemlerini yapmak, kamu mallarına ilişkin politikaları tespit etmek ve görev kapsamındaki alacakların süresinde ve mevzuata uygun olarak tahsil aşamasına getirilmesi için gerekli önlemleri almak gibi görevleri üstlenmektedir⁴¹

4286 Sayılı Kanun ile Milli Emlak Müdürlüğü'nün Genel Müdürlüğe dönüştürülmesi sebebiyle Cemal Reşit Eyüboğlu, 19 Ağustos 1942 tarihinde Milli Emlak Genel Müdürlüğü'ne tayin edilmiştir.⁴²

Cemal Reşit Eyüboğlu, Milli Emlak Genel Müdürlüğü sırasında, yeni hükümet konaklarının inşası için gereken malzemeleri Türk Hükümetince Romanya Milli Bankası'na transfer edilen para ile temin etmesi için yevmiye ve diplomatik pasaport verilerek 1943'te Bükreş'e gönderilmiştir.⁴³ Meslektaşlarından A. Fazıl Ağanoğlu, bu görevlendirilmenin sonucunu; *“İkinci Cihan Harbi'nin ilk yıllarında, Ankara'nın adeta konut buhranı içinde bulunduğu dönemlerde Maliye Müfettişleri Yapı Kooperatifini kurarak 150 modern ve mükemmel ev inşa ettirmeyi başarmış, o tarihlerdeki maliye müfettişlerinin çoğunu en müsait ödeme şartları ile ev sahibi yapmıştı.”*⁴⁴ sözleriyle belirtmiştir.

2.5. Mali Tetkik Heyeti Üyeliği

1950 Genel Seçimleriyle başlayan siyasi faaliyetlerinden önce, Cemal Reşit Eyüboğlu'nun memuriyetinin son aşaması, Maliye Tetkik Heyeti Üyeliği olmuştur. Maliye teşkilatlanmasının önemli bir parçası olan bu heyet, mali konulardaki yenileşme ve düzeltmeleri sağlayacak, genel ve karşılaştırmalı incelemelerde bulunacak üst kademe tecrübeli kişilerden oluşmaktadır. Maliye Tetkik Heyeti'ne

⁴¹ 1946 yılında Resmi Gazete'de yayınlanan kanun değişikliği ilanında, Milli Emlak Müdürlüğü'nün görev kapsamı şu şekilde tanımlanmıştır: *“Millî emlâk müdürlüğü; Devlete aid umumî malların idaresini ve hususî malların icar, satış ve tasfiyeleri ile Devlete intikali lâzımgelen malların takip ve tapuya tescillerini temin eylemek, Hazineye aid istimlâk işlerinin malî muamelelerini yapmak, Devlet vazifelerini ifaya tahsis olunan gayrimenkullerle Devlete aid emvali hususiye ve Devlete intikal eden gayrimenkul mallar için ayrı ayrı defterikebir tutmak, kanunlar, muahedemeler mucibince muayyen zümrelere izafetle vaziyet edilmesi lâzımgelen malların muamele ve tasfiyelerini neticelendirmek ve hususî kanunların bu idareye tevdi ettiği sair işleri yapmak vazifesine mükelleftir.”* T.C. Resmi Gazete, Sayı: 6327, 29.05.1946, s. 690.

⁴² BCA, 30-11-1-0 / 156-27-7(19.08.1942).

⁴³ BCA, 30-18-1-2 / 102-56-14(22.07.1943).

⁴⁴ Ağanoğlu, *agm*, s. 99

verilen önemin bir göstergesi olarak, heyet başkanına genel müdür maaşının üzerinde ve bakanlık müsteşarları ile eşit, üyelere ise genel müdür ile eşit maaş verilmesi uygun görülmüştür.⁴⁵ Eyüboğlu'nun, 7 Temmuz 1944'te Maliye Tetkik Heyeti Üyeliği'ne tayini gerçekleşmiştir.⁴⁶ Bu sırada kendisine Avrupa'daki mali sistemleri inceleme amaçlı 3 yıl süreli izin verilmiştir.⁴⁷

Maliye Tetkik Heyeti Üyeliği sırasında Eyüboğlu, 1947 yılı Eylül ayında Lahey'de toplanacak olan Congr s International de Fiscalit 'ye katılmak ve bazı memleketlerde mali incelemelerde bulunmak üzere Maliye Bakanlığı'nın kararı ile yurt dışına gönderilmiştir.⁴⁸

Cemal Reşit Eyüboğlu, Trabzon milletvekilliğine seçilerek meclise girdiği 1950 yılına kadar bürokrasideki etkinliğini sürdürmüştür. Eğitimi ve meslek hayatı, Eyüboğlu'nun görüş ve düşüncelerinin Őekillenmesine katkıda bulunacağından, tezin ileriki bölümlerinin konusunu oluşturacak olan siyasi hayatını ve basın faaliyetlerini büyük  l de etkilemiştir.

⁴⁵  ner, *age*, s. 459; 1936 yılında Resmi Gazete'de yayınlanan yeni kanun ilanında Mali Tetkik Heyeti'nin görev kapsamı Şu Şekilde tanımlanmıştır: “*Mali tetkik heyeti; varidat ve masarife ve vek let e ifa edilen sair işlere müteallik olarak dairelerince hazırlanan kanun ve nizamname projelerile kanun ve nizamnamelere aid talimatname ve izahnameleri tetkik ederek m talca beyan eylemek, vergi kanunlarının tatbikattaki seyrini takib ederek müfredatlı istatistikler tanzim ettirmek ve bunlara müsteniden tatbikat safahatını muntazaman ve yakından takib ederek neticelerini vek let makamına bildirmek ve kanunların ıslaha muhtaç cihetleri hakkında tekliflerde bulunmak, diğer vek letlerce hazırlanıp mütalea beyanı için Maliye vek letine gelen kanun ve nizamname projelerinden vek let e tevdi olunanlar hakkında mütalea beyan etmek ve yabancı memleketlerde malî mevzulara dair yapılan resmî ve hususî neŐriyatı ve kanun  mevzuatı takib ve tetkik ederek neticelerini vek let makamına bildirmek ve vek let e tevdi olunacak sair işleri yapmak vazifelerile mükelleftir*” T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3322, 29.05.1936, s. 754.

⁴⁶ BCA, 30-11-1-0 / 168-18-14(07.07.1944).

⁴⁷  zt rk, *Türk Parlamento Tarihi*, “TBMM-IX Dönem 1950-1954 VII Cilt”, s.1085.

⁴⁸ BCA, 30-18-1-2 / 114-50-1(24.07.1947).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CEMAL REŞİT EYÜBOĞLU'NUN SİYASİ HAYATI

3.1. Türkiye’de 1950’lere Giden Sürece Genel Bir Bakış

*“İnsanların bütün hayatları boyunca sürmesini arzu ettikleri güvenlik için, bir çarpışma veya bir savaşta olduğu gibi, belirli bir süreyle tek bir karar verici tarafından sevk ve idare edilmeleri yeterli değildir. Çünkü ortak bir düşmana karşı birleşmiş gayretleriyle zafere ulaşırsalar bile; daha sonra, (...) farklı çıkarları nedeniyle dağılacaklar ve kendi aralarında savaş edeceklerdir.”*⁴⁹ Thomas Hobbes’a ait -birliğin sürdürülmesi için gücün tek elde toplanması gerektiği yargısını içeren- bu değerlendirme, topyekûn bir çaba sonucu kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin tek partili yıllarındaki politik algı ile benzerlikler taşımaktadır. Zira Niccolo Machiavelli’nin: *“...yeni bir düzen getirmeye kalkışmaktan daha zor, (...) yönetilmesi daha tehlikeli bir şey yoktur; çünkü eski düzenden çıkarı olan herkes yeni düzeni getirene düşman kesilir, yeni düzenden çıkarı olabilecek kişiler ise ancak ılımlı birer müttefiklerdir.”*⁵⁰ savı, yıkılan imparatorluğun üzerine kurulan genç cumhuriyet için de geçerli olacaktır.

Başında Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü’nün bulunduğu, Milli Mücadele’nin liderliğini de yapan idareci kadro, cumhuriyetin ilk yıllarında istikrarı sağlamaya yönelik birtakım uygulamalara gitmiştir. Siyasi faaliyetlerin Tek Parti çatısında birleştirilmesi bunlardan biridir. Maurice Duverger, Türkiye’de kurulan bu Tek Parti idaresinin amacının siyasette demokrasinin gelişini hazırlamak olduğunu belirtmiştir.⁵¹ Bu görüşle paralel biçimde, Türk Devrimi’nin bir sonraki aşaması olarak çok partili sisteme geçiş girişimlerinde bulunulması, maksadın iktidarın mutlak biçimde bir kişi ya da grubun güdümünde kalması olmadığını göstermektedir.

Muhalefet fikrine karşı olunmamasına rağmen çok partili döneme geçişin ilk denemeleri beklenen sonucu vermemiştir. Bu doğrultuda yapılan kayda değer ilk teşebbüs, 17 Kasım 1924 tarihinde, parti içi muhaliflerce kurulan Terakkiperver

⁴⁹ Thomas Hobbes, *Leviathan*, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 128.

⁵⁰ Niccolo Machiavelli, *Prens*, Çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, 2018, s. 55.

⁵¹ Maurice Duverger, *Diktatörlük Üzerine*, Çev. Bülent Tanör, Dönem Yayınları, İstanbul, 1964, s. 73.

Cumhuriyet Fırkası (TpCF)'dir.⁵² Atatürk ve İnönü'den sonra dönemin en prestijli devlet adamlarından olan, Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy, Refet Bele, Rauf Orbay ve Adnan Adıvar partinin kurucuları arasında yer almaktadır. Milletvekillerinin eski ittihatçıların ve ordunun desteğini alan TpCF,⁵³ Şeyh Said İsyanının yarattığı koşullarda, karşı devrim ve irtica tehlikesine önlem olarak kapatılmıştır.⁵⁴

TpCF deneyiminden sonra, bir muvazaa partisi olarak Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) kurulmuştur. Beklenenden fazla destek gören parti, aktif olduğu süre içerisinde pek çok problemin merkezine çekildiğinden kısa ömürlü olmuştur.⁵⁵ 12 Ağustos 1930'da kurulan fırka, kurucusu Fethi Okyar tarafından, 17 Kasım 1930'da feshedilmiştir.⁵⁶

SCF denemesinden sonra, muhalefet partilerinin kurulması fikri Türkiye'de bir süre rafa kaldırılmıştır. 1930 sonrası Türkiye'sine bakıldığında CHP'nin yetkilerinin ve nüfuzunun belirgin düzeyde arttığı; neredeyse bir parti-devlet bütünleşmesi yaşandığı görülmektedir.⁵⁷ Atatürk'ün 10 Kasım 1938 tarihindeki vefatından sonra, İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasıyla Türkiye'de "Milli Şef" dönemi başlamıştır.⁵⁸ Bu dönemde, II. Dünya Savaşı'nın Türkiye'ye yansımalarının da etkisiyle, siyasi ve ekonomik alandaki otoriterleşmenin ve iktidar-merkezci politikaların şiddetlenmesinin bir sonucu olarak, bir kez daha mecliste güçlü bir parti içi muhalefet oluşmaya başlamıştır.

1945, Mayıs ayında meclise gelen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu⁵⁹ önerisiyle CHP'de Celal Bayar'ın başını çektiği grubun muhalefeti şiddetlenmiştir. DP'nin

⁵²Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007, s. 244.

⁵³ Metin Heper and Jacob M. Landau (Ed.), *Political Parties and Democracy in Turkey*, Routledge Library Editions: Turkey, New York, 2016, s. 73.

⁵⁴ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)*, Yurt Yayınları, Ankara, 1981, s. 146; BCA, 30-18-1-1 / 14-32-19(03.06.1925)

⁵⁵ Kemal H. Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi, "1800-2012"*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015, s. 154.

⁵⁶ Taner Timur, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1993, s. 160.

⁵⁷ Çetin Yetkin, *Türkiye'de Tek Parti Yönetimi, "1930-1945"*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983, s. 129.

⁵⁸ Tefik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi, "1839-1950"*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 353; Çetin Yetkin, *Karşı Devrim, "1945-1950"*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2003, s. 98.

⁵⁹ II. Dünya Savaşı sırasındaki ekonomik politikalarla olumsuz etkilenen işçi ve köylü sınıfının sorunlarına çözüm olabileceği düşünülen Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu ile toprağı yetersiz olan üreticilere toprak verilmesi ve arazilerin belli kişilerin elinde toplanmasının önlenmesi amaçlanmıştır. Dağıtılacak olan araziler; hazine vakıf ve belediyelere ait toprakların yanında büyük çiftliklerden istimlak ile edilecektir. *Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabut Ceridesi (T.B.M.M.Z.C)*, Devre 7, İçtima 2, C. 17 (18.05.1945), s. 162. İsmet İnönü, DP'nin büyük toprak sahipleri ile dolu

temelini oluşturacak muhalif milletvekillerini birbirine daha da yaklaştıran öneri, muhalefetin mecliste belirgin şekilde örgütlenmesine olanak vermiştir.⁶⁰

Milli Şef Dönemi'nde parti içi muhalefetin artması, iç ve dış faktörlerin bir kombinasyonu ile gerçekleşmiştir. Halkın CHP'ye tepkili olması başlıca iç etkenlerdendir. Türk halkı, savaş ekonomisi nedeniyle büyük sıkıntılar çekmiş; geniş kitleleri kapsayan vergi uygulamalarına tabi tutulmuştur.⁶¹ Bu sebepten, zorlu ekonomik koşullar halkın zihninde Tek Parti yönetimi ile ilişkilendirilmiştir. Buna bağlı olarak, Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'nun vaatleri, iktidar partisinden hoşnutsuz olan halkın muhalif toprak sahiplerini desteklemesine engel olamamıştır.

Uluslararası ortam da Türkiye'deki siyasal gelişmeler üzerinde etkili olmuştur. Milli Şef Dönemi'nde, dış politikadaki en büyük hedef II. Dünya Savaşı'na girmemektir. Eric Jan Zürcher'in deyişiyle "*ihtiyatlı, gerçekçi ve genel olarak statükonun ve 1923'te güçlkle kazanılmış zaferi muhafazasını amaçlayan bir siyaset*"⁶² sayesinde bu hedef sağlandıysa da, Türkiye savaşın olumsuz etkilerini hissetmekten kurtulamamıştır.

Savaş sırasında izlenen dış politika nedeniyle Türkiye siyasi yalnızlık tehlikesiyle ve Sovyet tehdidiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu nedenle Batı ülkelerinin desteğini almak için siyasal yapıda birden fazla partinin varlığına izin veren, demokratikleşmeyi ve liberalleşmeyi öngören değişikliklerin gerçekleştirilmesi yoluna gidilmiştir.⁶³

XX. Yüzyıl ortalarında Türkiye'de, siyasi evrilmenin gerçekleşmesinde dâhili etmenlerin destekleyici, harici faktörlerin ise itici kuvvet işlevi gördüğü sırada, parti içi muhalefetin mevcut şartlardan yararlandığı görülmektedir. Toprak kanununun tetiklediği, beynelmilel koşulların ise ortam hazırladığı çok partili sisteme geçiş yolundaki ilk adım, başlarında Celal Bayar'ın bulunduğu Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından imzalanan "Dörtlü Takrir" olmuştur. Savaş

olduğu ve muhalefetin temelinde kişisel çıkarların yattığı eleştirisi ile kanun önerisini savunmuştur. Murat Burgaç, (Bahar 2013) "1946 Genel Seçimlerinde Propaganda", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Sayı 26, s. 170.

⁶⁰ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları, "1944-1973", "Tek Partiden Çok Partiye", "1944-1950"*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 40.

⁶¹ Ali Gevgilili, *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1989, s. 51.

⁶² Zürcher, *age*, s. 291.

⁶³ Yetkin, *age*, s. 241.

sonlandığına göre, artık anayasanın öngördüğü demokratik sisteme geçilmesi ve iktidar partisinin tüzüğünde bunlara izin verir şekilde yenilikler yapılması ana fikrini içeren tavrı, mecliste kabul edilmemiştir.⁶⁴ Ancak tavrın reddi muhalefetin bitişi anlamına gelmemektedir. Hem mecliste hem basında iktidar partisine yönelik eleştirilerini sürdüren üç milletvekili partiden ihraç edilmiş;⁶⁵ istifasını veren Celal Bayar'ın önderliğinde –meclis içi muhalefetin bir parti bünyesinde örgütlenmesini isteyen İnönü'nün de teşvikiyle-⁶⁶ 7 Ocak 1946'da DP'yi kurmuştur.⁶⁷

DP'nin ana tabanı meclisteki parti içi muhalefetten oluşmaktadır. Sonraları, demokrasi prensibine bağlılıkları sebebiyle katılanların yanında, çıkarları DP'nin savunduğu ilkelerle uyumlu olan ve şu veya bu sebepten iktidar partisine tepkili olan kesimleri de kendine çekmeye başlamıştır. DP'nin, CHP karşısına ciddi bir muhalefet partisi olarak çıkmasını sağlayacak olan bu büyüme, partiyi Türkiye'deki ilk iktidar değişikliğine kadar götürmüştür.

Yeni muhalefet partisinin de katılacağı genel seçimlerden önce, 1946'daki CHP Olağanüstü Kurultayı'nda, seçimleri iktidar partisinin lehine çevirecek değişiklikler yapılmıştır. Alınan kararlarla kanun değişikliğine gidilerek seçimler tek dereceli hale getirilmiş ve genel seçimlerin 1946'ya çekilmesi kararlaştırılmıştır.⁶⁸ CHP'nin 395 DP'nin ise 64 milletvekili çıkardığı 1946 seçimleri, tarihe “şaibeli” olarak geçmiştir.⁶⁹

Genel seçimler sonrası, CHP ile DP arasında siyasi mücadelenin yoğunlaşmasıyla otoriter tutumuyla bilinen Başbakan Recep Peker ile DP lideri Celal Bayar arasında karşılıklı suçlamalar ve ağır eleştiriler içeren polemikler yaşanmıştır. Cumhurbaşkanı İnönü, CHP-DP arasında bir arabulucu görevi üstlenerek parti liderleriyle müzakerelerde bulunmuştur. Görüşmelerin akabinde yayınlanan 12 Temmuz Beyanname'sinde İnönü, meşru bir muhalefet partisi olan DP üzerinde herhangi bir baskı uygulanmayacağını garantisini vermiştir. Açıklama, CHP ve DP tarafından büyük ölçüde olumlu karşılanmıştır.⁷⁰ Ancak sonrasında CHP içinde İnönü-Peker

⁶⁴ Mahmut Goloğlu, *Milli Şef Dönemi, “1939-1945”*, Kalite Matbaası, Ankara, 1974, s. 365-369.

⁶⁵ *BCA*, 490-1-0-0 / 5-27-17(22.09.1945); *BCA*, 490-1-0-0 / 6-28-7(22.12.1945).

⁶⁶ Altan Öymen, *Bir Dönem Bir Çocuk*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2002, s. 485.

⁶⁷ Sina Akşin (Ed.), *Türkiye Tarihi IV, “Çağdaş Türkiye”, “1908-1980”*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1997, s. 141.

⁶⁸ *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 6326, 06 Haziran 1946, s. 10701-10702.

⁶⁹ Mete Kaan Kaynar, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s.17.

⁷⁰ Cem Eroğul, *Demokrat Parti, “Tarihi ve İdeolojisi”*, İmge Kitabevi, Ankara, 1990, s. 30; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek

çatışmaları, DP grubunda ise parti yönetimini eleştiren ayrılıkçı hareketler görülmeye başlanmıştır.

CHP’de, İnönü’nün doğrudan ya da dolaylı olarak desteğini alan ılımlı milletvekilleri, partinin sert kanadıyla çatışmıştır. 26 Ağustos 1947’deki CHP Meclis Grup Toplantısı’nda “Otuzbeşler” olarak adlandırılan milletvekillerinin Recep Peker’e güvensizlik oyu vermesiyle hükümet üzerindeki baskı artarak devam etmiş;⁷¹ nihayetinde Peker istifa etmiştir. CHP’nin 1947’de toplanan 7. Kurultayı’nda çok partili düzenin sağlamaştırılmasına yönelik parti içi siyasi düzenlemeler yapılarak Türk siyasi hayatındaki değişimlerin kalıcı olacağına sinyalleri verilmiştir.⁷²

DP içinde de, izlenecek muhalefet politikası konusunda fikir ayrılıkları görülmektedir. DP’nin 1947’deki 1. Büyük Kongresi, iktidar partisine yönelik daha katı bir siyaset izlenmesi gerektiği fikrini paylaşan bir grup milletvekilinin ihracıyla sonuçlanmıştır. Bölünme tehlikesi yaşayan DP’nin 20 Haziran 1949 tarihli 2. Büyük Kongresi’nde parti içi anlaşmazlıklar konusunda bu alınan kararlar pekiştirilerek, 1950 Genel Seçimleri’ne giden sürecin muhalefet stratejisi belirlenmiştir.⁷³

14 Mayıs 1950 tarihinde tek dereceli, genel, eşit ve gizli oy ve açık sayım esaslarına göre adli denetim altında yapılan genel seçimler⁷⁴ ile Türkiye’de ilk kez iktidar değişikliği yaşanmıştır.⁷⁵ Seçimleri, oyların % 53,3’ünü alarak milletvekili sayısını 408’e çıkaran DP’nin kazanması, ülkede 27 yıllık CHP iktidarının ve tek partili Milli Şef Dönemi’nin sonu olmuştur.⁷⁶

Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 306.

⁷¹ Kemal H. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 285.

⁷² Akşin (Ed.), *Türkiye Tarihi IV*, s. 149.

⁷³ Partideki bölünmelerle DP’nin meclisteki koltuk sayısı 31’e düşmüştür. Parti dışı kalan milletvekilleri, 1948’de Fevzi Çakmak önderliğinde Millet Partisi’ni (MP) kurmuştur. DP bu süreçte nicelik açısından küçüldüyse de, zihniyet açısından daha homojen bir yapıya kavuşmuştur. Naz Geliş, *Formation of a Majoritarian Democracy Discourse In Turkey: An Examination of the Democratic Party, 1946-1960*, İstanbul Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 27-28; Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, “IX. Dönem”, “1950-1954”, “VI. Cilt”, Türkiye Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 28, Ankara, s. 7153.

⁷⁴ *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 7438, 21 Şubat 1950, s. 17801.

⁷⁵ *BCA*, 490-1-0-0 / 10-55-19(00.00.0000)

⁷⁶ Türkiye’de 1950 yılı genel seçimlerine katılım oranı % 89,3 olmuştur. 8.905.743 seçmenden 7.953.055’i oy kullanmıştır. DP, oyların 4.241.393’ünü alarak % 53,3’lük oranla seçimden zaferle çıkmıştır. CHP ise, % 39,9 oranıyla oyların 3.176.561’ini alarak ana muhalefet partisi konumuna gelmiştir. Seçimlerde MP % 3,1’lik oranla 250.414 oy alırken, bağımsız adaylar 383.282 oy alarak % 4,8 oranına erişmiştir. Genel seçimler sonunda parlamentodaki 487 sandalyenin 408’ini DP, 69’unu CHP, 1’ini MP, 9’unu ise bağımsızlar kazanmıştır. Yüzdelik dilimler ile milletvekili sayılarının orantısızlığı, dönemin tek dereceli seçim sisteminden kaynaklanmaktadır. Ergun

TpCF tecrübesinden SCF denemesine, Milli Şef Dönemi'nde demokratik faaliyetlerin dondurulmasından, DP'nin ciddi bir muhalefet partisi olarak ortaya çıkması ve örgütlenmesine kadar Türkiye'nin demokrasi süreci oldukça sancılı geçmiştir. Türk siyasi tarihinde bir kilometre taşı olarak görülen, kimi çevrelerce "kansız ihtilal" ya da "beyaz devrim"⁷⁷ olarak da nitelendirilen 1950 Genel Seçimleri, iktidarın sorunsuz şekilde devredilmesinden hareketle politik olgunluğa erişme çabasının bir işareti olarak görülebilmektedir.

DP iktidarının başladığı 1950 yılında, muhalefet partisi konumuna gelen CHP'de aktif siyasete katılan IX. Dönem Trabzon Milletvekili Cemal Reşit Eyüboğlu, hem parti, hem parlamento hem de ülke için kritik bir dönüm noktası olan bu periyoda şahitlik etmiş devlet adamlarındandır. Dönem, Eyüboğlu'nun fikir ve çalışmalarının yaratacağı perspektif ile analiz edilecektir.

3.2. Demokrat Parti Dönemi'nin Kısa Bir Değerlendirmesi

Georges Burdeau'ya göre, gerçek demokrasi ancak siyasi gücün esas sahibi olan halkın bu gücü doğrudan doğruya kullanması ya da kullanılmasını denetlemesiyle mümkündür.⁷⁸ Duverger ise modern temsili demokrasinin varlığını özgür ve dürüst seçimlerin yapılmasına bağlamıştır.⁷⁹ Benzer şekilde Türkiye'de, siyasi modernleşmenin temini doğrultusunda, demokrasinin temel prensiplerine bağlı olarak çok partili düzene geçilmiş ve parlamentonun IX. Döneminde, CHP'nin 27 yıllık parti-devlet yönetimine son verilerek iktidar seçimlerle DP'ye devredilmiştir. Böylece 1960 askeri müdahalesine kadar sürecek olan 10 yıllık DP dönemi başlamıştır.

Türk siyasi hayatında bir kırılma noktasını temsil eden DP iktidarı, 22 Mayıs 1950'de resmen başlamıştır. O gün Celal Bayar Cumhurbaşkanlığı'na, Refik Koraltan

Özbudun, "Seçim Sistemleri ve Türkiye", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi (1995), Cilt 44 Sayı 1, s. 528.

⁷⁷ Cüneyt Arcayürek, *Açıkıyor 1, "Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951"*, Bilgi Yayınları, İstanbul, 1985, s. 188; Taner Timur, *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*, İmge Yayınevi, Ankara, 2003, s. 23.

⁷⁸ Georges Burdeau, *Demokrasi, "Sentetik Deneme"*, Çev. Bülent Nuri Esen, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1964, s. 19.

⁷⁹ Maurice Duverger, *Siyasal Rejimler*, Çev. Teoman Tunçdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 15.

Meclis Başkanlığı'na, seçilmiştir. Hemen ardından ise Adnan Menderes, Başbakan olarak yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmiştir.⁸⁰

İktidarın devralınmasının akabinde DP'nin ilk faaliyetlerinden biri, 16 Haziran'da oy birliğiyle Arapça Ezan yasağını kaldırmak olmuştur. İktidarının sonlarına doğru Türk Devrimi'nin radikal laik reformlardan tavizler vermeye başlayan CHP'nin de karara bariz bir itirazı olmamıştır. 14 Temmuz'da ise genel bir af kanunu çıkarılarak – CHP döneminde işlenen- eski suçlar affedilmiştir.⁸¹

DP dönemi süresince ekonomide liberalizasyona gidilmiştir. Yerli ve yabancı sermayenin ekonomiye katılımı ve özel girişimcilik, yeni kanun ve kurumlar aracılığıyla teşvik edilmiştir.⁸² Ülkede petrol aranması meselesiyle alakalı olup TBMM'de büyük fikir ayrılıklarına yol açan Petrol Yasası, yabancı yatırımcıları çekeceği düşüncesiyle DP döneminde kabul edilmiştir.⁸³

DP Hükümeti, ağırlıklı olarak mali kalkınmaya odaklanmıştır. Uluslararası konjonktürün elverişli oluşunun da tesiriyle iktisadi politikalarda büyük oranda ilerleme kaydedilmiştir. 25 Haziran 1950'de başlayan Kore Savaşı'yla tüm dünyada hammadde ve tarım ürünlerinin değeri artmıştır. Aynı tarihlerde Türkiye'de modern tarım aletlerinin sayısı artmış ve kullanımı yaygınlaşmıştır. Bununla doğru orantılı olarak, ekilen toprak miktarı neredeyse iki katına çıkmış; tarımda üretim ve verim artmıştır.⁸⁴

Türkiye, özellikle DP döneminin başlarında yadsınamayacak bir gelişim ve büyüme içine girmiştir. Milli Gelir yükselmiş, kamu yararına pek çok yatırım yapılmıştır. Eğitim kurumları, öğretmen ve öğrenci sayıları artmıştır. Dış yardımlar sayesinde silahlı kuvvetler eskisinden güçlü hale gelmiştir.⁸⁵

⁸⁰ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 7518, 23 Mayıs 1950, s. 18525.

⁸¹ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 7535, 17 Haziran 1950, s. 18633; T.C. Resmi Gazete, Sayı: 7559, 15 Temmuz 1950, s. 18761.

⁸² Eroğul, *age*, s. 59.

⁸³ Yaşar Baytal, "Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1960)", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* (Kasım 2007), Sayı 40, s. 553.

⁸⁴ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, "DP'nin Altın Yılları", "1950-1954"*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990, s. 229.

⁸⁵ Akşin (Ed.), *Türkiye Tarihi IV*, s. 178; Cüneyt Arcayürek, *Açıklıyor 2, "Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954"*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985, s. 46; Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Çev. Sedat Cem Karadeli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları İstanbul, 2006, s. 145.

II. Dünya Savaşı sırasında uygulanan batılı devletlerle yakınlaşma politikası 1950'den sonra da sürdürülmüştür. Kore'ye asker gönderme girişimi bu doğrultuda atılan adımlardan olmuştur. Hükümet, 25 Temmuz 1950 tarihinde Türkiye'nin NATO'ya kabulünü kolaylaştıracağı düşüncesiyle Kore'ye 4500 kişilik bir tugay gönderilmesine karar vermiştir.⁸⁶ Nitekim 18 Şubat 1952'de Türkiye'nin NATO'ya üyeliği tamamlanmıştır.⁸⁷ Dış politikadaki bu gelişmeler DP yönetiminin önemli siyasi başarıları arasında görülmektedir.

DP iktidarı sırasındaki bütün olumlu gelişmelere karşın Bayar ve Menderes, iktidarı kaybetme kaygısı taşımaktadır. Bu mantaliteye kapılan DP, “*baskıcı iktidar-komplocu muhalefet sarmalını*”⁸⁸ kırmak yerine muhalefete ve basına karşı katı politikalar izlenmeye başlamıştır. Jean Jacques Rousseau, toplumlarda iktidarın kaynağının, yasama yetkisini ve halkın kolektif iradesini elde bulundurmaktan geçtiğini belirtmiştir.⁸⁹ Bu yargı ile paralel biçimde DP de halktan elde ettiği yönetim erki ile kanunlar vasıtasıyla belli başlı kesimlere yaptırım uygular hale gelmiştir.⁹⁰

Muhtelif gruplar üzerinde kurulan baskıdan en çok ana muhalefet partisi etkilenmiştir. CHP'nin nüfuzunu kırmak amacıyla evvela 1951'de, TBMM'de Halkevlerinin ve Halkodalarının devletleştirilmesini mümkün kılan bir yasa kabul edilmiştir. CHP'ye bağlı olup, eğitim odaklı kamu hizmeti veren 478 Halkevi ve 4322

⁸⁶ 4500 asker, Tuğgeneral Tahsin Yazıcı komutasında Kore'ye gönderilmiştir. Savaş süresince bu sayı artarak 5460'ı bulmuştur. Kore Savaşı'nda 721 Türk askeri ölmüş, 2000'den fazlası yaralanmış, 163'ü kaybolmuş ve 244'ü esir düşmüştür. Kaynar, *Türkiye'nin 1950'li Yılları*, s. 24.

⁸⁷ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi IV, “Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye”, “İkinci Bölüm”, “14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960”*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996, s. 165.

⁸⁸ M. Şükrü Hanioglu, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Zihniyet, Siyaset ve Tarih*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2006, s. 133.

⁸⁹ Jean Jacques Rousseau, *Toplum Anlaşması*, Çev. Vedat Günyol, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 128.

⁹⁰ DP, yönetimi devraldıktan sonra iktidarını sağlamlaştırmak ve muhafaza etmek için birtakım tedbirler almıştır. Askeri müdahale olabileceği düşüncesiyle ordunun CHP'ye yakınlığıyla bilinen üst kademelerinde değişiklikler yapılmıştır. Turan, *Türk Devrim Tarihi IV, “Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye”, “İkinci Bölüm”*, s. 17. Emeklilik sınırı 25 yıla çekilip lüzumu görüldüğünde memurların emekliye sevk edilmesi uygulaması getirilerek akademisyenler ve yargıçlar üzerinde baskı kurulmuştur. Eroğul, *age*, s. 103. Çeşitli meslek gruplarının ve yargının kontrol yanında alınmasının yanında muhalefeti destekleyen seçmeni cezalandırıcı uygulamalara da gidilmiştir. 1954 Genel Seçimleri'nde CHP'nin kazandığı Malatya ikiye bölünerek Adıyaman ili oluşturulmuş; Cumhuriyetçi Millet Partisi'ne (CMP) oy veren Kırşehir ise ilçe haline getirilmiştir. Şevket Çizmeli, *Menderes, “Demokrasi Yıldızı?”*, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2010, s. 698-699; Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, “DP Yokuş Aşağı”, “1954-1957”*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 37.

Halkodası taşınır ve taşınmaz mal halinde hazineye intikal ettirilmiştir.⁹¹ Müteakiben, partinin etkinliğini kısıtlamak amacıyla 1953 yılı Aralık ayında CHP'nin bütün malvarlığını "haksız mal edinme" şeklinde nitelendirerek hazineye geçiren bir yasa çıkarılmıştır.⁹² DP Hükümetinin bu tip yaptırımları CHP ile sınırlı kalmamıştır. Atatürk'ün ve devrimlerin aleyhtarlığını yaptığı gerekçesiyle partinin ilk kongresinde DP'den ayrılan milletvekillerinin kurduğu MP, 27 Ocak 1954'te kapatılmıştır.⁹³

Türkiye 1954 seçimlerine yaklaşırken, DP Hükümeti, basından gelecek tenkitlere karşı tedbir olarak Basın Kanunu'nda birtakım değişikliklere gitmiştir. Yeni kanun hükümlerine göre, basın yoluyla siyasi ya da mali itibara zarar verebilecek bir hususun atfedilmesi halinde hapis ve ağır para cezası öngörülmüştür. Bu suçlar, resmi sıfat taşıyanlara ya da devletin kendisine karşı işlendiği takdirde cezalar artırılabilecektir. Kanun, suçlanan gazeteciye iddiasını ispat etme hakkı dahi vermemektedir.⁹⁴

Hükümetin bahsedilen uygulamalarının gölgesinde, 2 Mayıs 1954 Genel Seçimleri DP'nin bir sonraki siyasi başarısı olmuştur. Elde ettiği % 58,4'lük oy oranı ile DP, seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. Bu seçimlerde oyların % 35,1'ini alan CHP'nin meclisteki sandalye sayısı 31'e inmiştir.⁹⁵

⁹¹ Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007, s. 250; Anıl Çeçen, *Atatürk'ün Kültür Kurumu Halkevleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990, s. 253-254; *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 7882, 11 Ağustos 1951, s. 1782.

⁹² *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 8584, 16 Aralık 1953, s. 7773; Güliz Sütçü, *Democratic Party and Democracy In Turkey: With Special Referance To Celal Bayar and Adnan Menderes*, Ankara Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2011, s. 155-158.

⁹³ Attila Aytekin ve Gökhan Atılğan, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasi Hayat*, Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s. 452

⁹⁴ Nuran Yıldız, "Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi* (1996), Cilt 51, Sayı 1, s. 492. 2 Mayıs 1955'te DP'li milletvekillerince verilen ispat hakkı önergesi mecliste gerginliklere sebep olmuş; 19 milletvekilinin partiden muhtelif biçimlerde ayrılmasıyla sonuçlanmıştır. Bu kadro, 20 Aralık 1955'te Fevzi Lütfi Karaosmanoğlu önderliğinde kurulan Hürriyet Partisi'nde (HP) siyasi faaliyetlerine devam etmiştir. Şerif Demir, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010, s. 409-410. HP, zamanla milletvekili sayısını artırarak mecliste ana muhalefet partisi haline gelmiştir. Bu dönemde CHP'nin meclisteki koltuk sayısı 30 iken HP'ninki 31'dir. *Milliyet*, 14 Şubat 1956, s. 5.

⁹⁵ 1954 Genel Seçimleri'nde, 10.262.063 seçmenden 9.095.563'ü oy kullanmıştır. Ülke çapında seçimlere katılım oranı % 88,6'dır. DP bu seçimlerde 5.313.659 oy alarak milletvekili sayısını 503'e çıkarmıştır. CHP ise 3.193.371 oy almıştır. CMP 480.249 oy ile % 5,2 oranına ulaşarak parlamentoda 5 sandalye elde etmiştir. Seçimlerde İşçi Partisi'nin (İP) oy sayısı 910 olmuştur. Parti, % 0,01'lik oy oranı ile milletvekili çıkaramamıştır. Köylü Partisi 50.935 seçmenden % 0,5 oranına tekabül eden oy almasına karşın meclise milletvekili gönderememiştir. Bağımsız adaylar ise 56.393 oy alarak % 0,6 oranıyla 2 milletvekili çıkarmıştır. Cemal Aygen, "Memleketimizdeki Seçimler ve Neticeleri", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* (Ocak 1962), Cilt 17, Sayı 1, ss. 208.

Pek çok alanda zirveyi gören DP iktidarının düşüşü bu noktada başlamaktadır. Zira Türkiye’de ekonomik sıkıntıların tekerrürü bu dönemde hâsıl olmaktadır. Hükümet tarafından çoğu siyasi amaçlı yapılan hatalı yatırımlar enflasyona, döviz obstrüksiyonuna, ürün kıtlığına yol açmış; buna karşın DP Hükümeti iktisadi planlama yapmaya yanaşmamıştır. Kötü hava şartlarına bağlı olarak üretimin düşmesiyle fiyatlar yükselmiş ve karaborsacılık artmaya başlamıştır. Ülkede mali açıdan ferahlamayı sağlamak amacıyla ABD’den kredi istenmiş; ancak alınamamıştır. Mevcut koşullar, savaş ekonomisine hazırlık olarak 1940 yılında kabul edilen Milli Korunma Kanunu’nun yaptırımlarına, fiyat kontrolüne ve karne usulüne başvurulmasını tetiklemiştir.⁹⁶

DP Hükümeti, mali sıkıntılar üzerine tatbik edilen katı önlemlerin geçici olduğu algısını yaratmak amacıyla yoğun bir propaganda programı yürütmeye başlamıştır. DP bu doğrultuda bir kalkınma izlenimi vermek için yeni projelerin temellerini atmaya ve yeni işletmeler açmaya başlamıştır. Bu tip geçici çözümlerin uzun vadede etkisini yitirmesi üzerine iktidar partisi, halkın ve nüfuzunu artıran muhalefetin dikkatini yaklaşan ekonomik bunalımdan başka bir tarafa yönlendirme yoluna başvurmuştur. 1954’te Türkiye-Yunanistan-İngiltere arasında gündeme gelen Kıbrıs Sorunu DP’ye bu anlamdaki fırsatı sunacaktır.⁹⁷

Oy oranlarının göze çarpar biçimde azalmasına karşın 1957 Genel Seçimleri’ni yine DP kazanmıştır. DP % 48,6 ile 424 milletvekili çıkarırken, CHP oyların % 41,4’ini alarak parlamentodaki sandalye sayısının 178’e çıkarmıştır. Seçimlerde CMP, HP ve bağımsızlar 4’er milletvekili çıkarmıştır.⁹⁸

⁹⁶ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s. 251.

⁹⁷ İngiltere’nin sömürgeci durumundaki Kıbrıs’ın Yunanistan’a katılması (Enosis) için Yunan Hükümeti kamuoyunu da harekete geçirerek Birleşmiş Milletler’e başvuruda bulunmuştur. Türkiye’nin de ada üzerinde hak iddia etmesiyle Kıbrıs Sorunu ortaya çıkmıştır. Önce devlet radyosunda sonra İstanbul Ekspres gazetesinde Atatürk’ün Selanik’teki evine bomba atıldığı ve evin Yunanlılarca tahrip edildiğine dair haberler 6-7 Eylül Olaylarına ortam hazırlamıştır. Öğrenci eylemleriyle başlayıp Türkiye’deki Rumların evlerinin, dükkânlarının, kiliselerinin, hatta mezarlıklarının yakılıp yıkılmasına dönüşen olaylar dizisi, esas sorumlularına işaret edilemediğinden DP’nin anti-komünist politikasına uygun şekilde, sorumlu olsun veya olmasın pek çok solcunun tutuklanmasıyla sonuçlanmıştır. 11 ve 19 Şubat 1959’da imzalanan Zürih ve Londra Antlaşmalarıyla Kıbrıs Sorunu çözülmüş olarak görülmektedir. Bu antlaşmalarla Kıbrıs’ın bağımsız olmasına; ancak Türkiye, Yunanistan ve İngiltere’nin ada üzerinde özel haklarının bulunmasına karar verilmiştir. Dilek Güven, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, Çev. Bahar Şahin, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005, s. 13-14.

⁹⁸ 12.078.623 seçmenden 9.250.949’unun oy kullandığı 27 Ekim 1957 tarihli genel seçimlere katılım oranı % 76,6 olmuştur. Seçimlerde DP 4.497.811, CHP ise 3.825.267 oy almıştır. CMP, 604.087 oy

Muhalefetin etkinliğinin artması sonucunu doğuran ekonomik bunalımı aşmak için, DP Hükümeti birtakım yeni yöntemlere başvurmuştur. 4 Ağustos 1958'de alınan kararlar ile Türkiye, batılı devletlerden ve uluslararası kuruluşlardan kredi alabilmek için, onların öne sürdükleri -alınacak krediler karşılığında ekonominin denetlenmesi anlamına gelen- koşullara uymak durumunda kalmıştır. İhracatı artırabilmek için Türk parasında değer düşürümüne gitmek ve IMF'nin onaylayacağı bir ekonomik program doğrultusunda hareket etmek kabul edilen şartlar arasındadır. Nitekim alınan kredilerin bir kısmı, ödeme süresi gelen eski borçlar sebebiyle kesildiğinden ekonomiye yeterli oranda katkı sağlayamamıştır.⁹⁹ Enflasyonu kontrol altına almak için çeşitli ürünlerde zam uygulamalarına gidilmiş; sonuç olarak alınan istikrar önlemleri ve ağır devalüasyon, aşırıya varan fiyat artışlarına sebep olmuştur.¹⁰⁰

Ekonomideki güçlüklerin yanında 1957 seçimlerinde muhalefete desteğin artması, bir sonraki genel seçimleri CHP'nin kazanmasını ihtimal dâhilinde gören DP Hükümetini harekete geçirmiştir. Bu arada HP, 24 Kasım 1958'de CHP ile birleşme kararı almıştır. 12-15 Ocak 1959'da toplanan CHP'nin 14. Kurultayı'nda -ileride 1961 Anayasası'nın temelini oluşturacak olan- "İlk Hedefler Beyannamesi" kabul edilmiştir.¹⁰¹ Muhalefet kanadındaki bu gelişmelere DP, yeni bir siyasi gruplaşma yaratarak karşılık vermiştir. Menderes, Manisa'da, yaptığı konuşmada 12 Ekim 1958 günü, muhalefetin "kin ve husumet" cephesine karşı bir "Vatan Cephesi" kurulması çağrısında bulunmuştur.¹⁰² Buna müteakiben ülke çapında bir teşkilatlanmaya varacak şekilde Türkiye'nin her yerinde Vatan Cephesi örgütleri kurulmaya başlanmıştır. Siyasi gerilimi artıracak şekilde, cepheyi kuranların ve katılanların isimleri her gün

ile % 6,5 oranına, HP 321.471 oy ile % 3,5 oranına ulaşmıştır. Erol Tuncer, *1957 Seçimleri, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı*, Ankara, 2012, s. 111.

⁹⁹ Baytal, *agm*, s. 557-558.

¹⁰⁰ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s. 254.

¹⁰¹ Demokratik gelişmeyi durduran ve geriletken antidemokratik kanunların, faaliyetlerin ve zihniyetlerin bitirileceğini vaat eden İlk Hedefler Beyannamesi, hak ve özgürlükleri öncelik haline getirerek, insan haklarına dayanan milli, demokratik laik, sosyal hukuk devletini amaç edinmektedir. Beyanname ile iktidarı denetlemek ve keyfi uygulamaları sınırlandırmak üzere ikinci bir meclisin oluşturulması ve bir Anayasa Mahkemesi'nin kurulması öngörülmüştür. Tanıl Bora, *Cereyanlar, "Türkiye'de Siyasi İdeolojiler"*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 574-575; Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995, s. 180.

¹⁰² *Hürriyet*, 13 Ekim 1958, s. 1; Hakkı Uyar, *Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi*, Büke Yayınları, İstanbul, 2001, s. 21; Serkan Gaytancıoğlu, *Demokrat Parti İktidarı ve Vatan Cephesi*, Edirne Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011, s. 95-97.

radıoda tek tek okunmaya başlanmıştır.¹⁰³ DP'nin bu faaliyetleri karşısında CHP, muhalefetini sürdürmeye çalışmıştır.

CHP teşkilatının propaganda faaliyetlerini sabote etmek amacıyla DP, parti liderlerinin yurt gezilerini engellemeye yönelik bazı politikalar uygulamıştır. Gittikleri hemen hemen her yerde protesto ve şiddet eylemleriyle karşılaşan -başta İnönü olmak üzere- CHP yönetici kadrosunun gezilerini devam ettirmesi zerine 18 Nisan 1960'ta TBMM'de kabul edilen kararla bir Tahkikat Komisyonu kurulmuştur. Metin Toker'in deyimiyile: «*Bu muhalefet*» ve «*bu basın*»la ülkenin ynetilemeyeceğine Demokratlar kesin karar vermişler ve mutlaka bir tahkikat komisyonunun kurulup bunların hakkında gelmesini öngörmüşler(*dir*).¹⁰⁴ Emre Kongar ise bu olayı «*sivil bir hükümet darbesi*» olarak nitelendirmiştir.¹⁰⁵

Komisyon, resmiyette, «*Cumhuriyet Halk Partisi'nin yıkıcı, gayrimeşru ve kanun dışı faaliyetlerinin memleket sathında cereyan tarzı ve bunların mahiyetinin nelerden ibaret olduğunu, (...) matbuat meselesi ile adli ve idari mevzuatın ne suretle tatbik edilmekte olduğunu tetkik eylemek üzere...*»¹⁰⁶ açılmıştır. Ancak, tamamı DP'lilerden oluşan 15 kişilik bu komisyon, partilerin etkinliklerini kısıtlayan ve başta CHP'yi hedef alan bir baskı mekanizması işlevi görecektir.

Tahkikat Komisyonu'nun kurulması yönündeki önerenin verildiği gün İnönü, TBMM'de seçime gidilmesinin gerekliliğini vurgular nitelikteki şu konuşmasını yapmıştır: «*Bu demokratik rejim istikametinden ayrılıp baskı rejimi haline götürmek tehlikeli bir şeydir. Bu yolda devam ederseniz, ben de sizi kurtaramam... şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır.*»¹⁰⁷ İnönü'nün bu ikazını tehdit olarak algılayan DP Hükümeti, ihtilal yapılması ihtimaline karşı daha katı tedbirler alma yolunu seçmiştir.

¹⁰³ AYTEKİN ve ATILGAN, *age*, s. 456.

¹⁰⁴ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, "Demokrasiden Darbeye", "1957-1960"*, Bilgi Yayınvevi, İstanbul, 1991, s. 326.

¹⁰⁵ Emre Kongar, *Tarihimizle Yüzleşmek*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006, s. 189.

¹⁰⁶ *T.C. Resmi Gazete, Sayı: 10484, 19 Nisan 1960, s. 1178*; Selin Esen, "18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu", *Mülkiye Dergisi* (2010), Cilt 35, Sayı 267, s. 174.

¹⁰⁷ şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam, "III. Cilt 1950-1964"*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011, s. 400.

27 Nisan 1960'ta Tahkikat Komisyonu'na olağanüstü yetkiler tanıyan bir yasa kabul edilmiştir.¹⁰⁸ Her türlü basın yayın faaliyeti üzerinde sıkı bir denetim kuran ve içerdiği hususlara uyulmadığı takdirde ağır cezai yaptırımlar öngören bu yasa üzerine İnönü, 12 oturum meclise katılmama cezası almasına sebep olacak ve meclis zabıtlarından çıkarılacak şu konuşmayı yapmıştır: “...tedbiri aldık, yürüteceğiz diyorsunuz. Gayrimeşru baskı rejimine girmiş olan idarelerin hepsi böyle söylemişlerdir. Siz de öyle diyorsunuz. Fakat muvaffak olamayacaksınız. Kore başkanı Syngman Rhee kurtuldu mu? (...) elinizde ne ordu var, ne memur, ne üniversite ve hatta ne de polis var... (...) baskı rejimi kurulduğu zaman onu kuranlar artık mukavemet kalmayacak zannederler. Bizdeki baskı rejimini kuranlar da öyle zannediyorlar. Baskı tertipçileri bilsinler ki, Türk Milleti Kore Milletinden daha az haysiyetli değildir.”¹⁰⁹

İnönü'nün konuşmasının akabinde, İstanbul ve Ankara'da büyük öğrenci eylemleri gerçekleşmiştir. Eylemlere polis müdahalesinin yetersiz kalması üzerine olaylara silahlı kuvvetler de karışmıştır. Ölümler ve yaralanmalar ile sonuçlanan bu protestolar sebebiyle, hükümet sıkıyönetim ilan etmiş; üniversiteler tatil edilmiştir. Mevcut yayın yasağı, olayların abartısıyla birlikte yayılmasına neden olmuştur.¹¹⁰

Ali Fuat Başgil'in 30 Nisan günü Çankaya'da DP'nin yönetici kadrosu ile yaptığı görüşmeler sırasında öğrenci eylemlerini tetikleyen antidemokratik uygulamaların yeniden gözden geçirilerek düzeltilmesini tavsiye etmesine Celal Bayar: “Hayır, tenkit zamanı geçti. Şimdi tenkil zamanıdır.” sözleriyle karşılık vererek geri adım atılmayacağını belirtmiştir. Bayar'ın katı tutumu üzerine hem muhalefetten hem de DP'nin kendi içinden gelen seçim ve istifa çağrılarını yanıtsız kalmış; iktidar partisinin politikalarında bir değişiklik olmamıştır.¹¹¹

DP yönetimi toplumdaki huzursuzluklara ve ordudan gelen işaretlere neredeyse duyarsız kalmıştır. Kara Kuvvetleri Komutanı Cemal Gürsel, 3 Mayıs'ta Milli Savunma Bakanı Ethem Menderes'e yazdığı bir mektup ile cumhurbaşkanı ve hükümetin değişmesi gerektiğini vurgulamıştır. Gürsel, bu mektupta tutuklanan

¹⁰⁸ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 10491, 28 Nisan 1960, s. 1241.

¹⁰⁹ Eroğul, *age*, s. 157; T.B.M.M.Z.C., Devre 11, İçtima 3, C. 13 (27.04.1960), s. 300-301.

¹¹⁰ Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, s. 259.

¹¹¹ Ali Fuad Başgil, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri*, “Görüp Yaşadıklarım”, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2006, s. 129-130; Turan, *Türk Devrim Tarihi IV*, “Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye”, “İkinci Bölüm”, s. 209-210; Altan Öymen, *Ve İhtilal*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2013, 731-732.

öğrencilere, basın yasağına ve ordunun sorunlarına da dikkat çekmiştir. Buna rağmen Adnan Menderes mektubu gizli tutma kararı vermiştir.¹¹²

Hükümete yönelik tepkinin bir başka göstergesi 555 K olayıdır. DP, kontrolden çıkan protesto eylemlerine misilleme olarak 5 Mayıs'ta Ankara Kızılay Meydanı'nda bir miting düzenlemeyi kararlaştırmıştır. Bunun malumatını alan eylemciler, "555 K" -5. ayın 5'inde, saat 5'te Kızılay'da- parolasıyla aynı yerde DP mitinginden önce toplanmayı planlamıştır. Öngörüldüğü gibi 5 Mayıs günü saat 5'te kalabalık bir grup Kızılay'da bir araya gelmiştir. Başbakan Menderes, hükümet aleyhine sloganların atıldığı bu gösterilerde ortamı yatıştırmaya çalışmıştır. Cumhurbaşkanı Bayar'dan ve İçişleri Bakanı Namık Gedik'ten ayrılıp göstericilerin arasına giren Menderes, eylemcilerin sert muamelesiyle karşılaşarak oradan uzaklaşmak zorunda kalmıştır.¹¹³

21 Mayıs günü Harp Okulu öğrencilerinin Kızılay'da yaptığı yürüyüş, müdahalenin yaklaştığının en bariz işaretlerinden biri olarak görülmektedir. Gerginliklerin bu derece artmasına hükümetin cevabı ise Harp Okulu'nu tatil etmek olmuştur. Ayrıca, akşam 8 ile sabah 5 arası sokağa çıkma yasağı koymak, 5 kişiden fazla olan topluluklara izin vermemek gibi tedbirler ile yaklaşan girişimin önlenilebileceği düşünülmüştür.¹¹⁴ Ancak önlemlerin ve yaptırımların yetersizliği ordu içinde ve toplumun DP karşıtı kesimlerinde hükümetin aciziyeti olarak algılanmıştır. En nihayetinde 27 Mayıs 1960'ta ordu bünyesindeki gizli bir grubun teşkil ettiği, Milli Birlik Komitesi olarak adlandırılan, çoğunluğu düşük rütbeli subaylar olan bir grup, yönetime el koyarak DP dönemine son vermiştir.¹¹⁵

1950'li yılların sonlarına doğru kötüleşen ülke ekonomisi, toplumun geniş kesimlerinde artan huzursuzluklar, basın ve muhalefet üzerinde uygulanan baskı ve

¹¹² Şevket Süreyya Aydemir, *Menderes'in Dramı?*, "1899-1960", Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993, s. 391-392; Cüneyt Arcayürek, *Açıklyor 3*, "Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960", Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1984, s. 309-310.

¹¹³ Ali Gevgilili, *Yükseliş ve Düşüş*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1981, s. 133; Arcayürek, *Açıklyor 3*, s. 311-312. 555 K eyleminin planlayıcılarından ve katılımcılarından olan Mehmet Altan Öymen, Menderes'in tartaklandığı iddialarına şöyle cevap vermiştir: "Bizim yaptığımız 555-K'ı başlatmaktı. Biz bunu başardık. Başarıldıktan sonra polisle karşı karşıya geldik. Polise de teslim olmadık. Yavaş yavaş oradan ayrıldık. Hikmet Çetin ile bu konuyu telefonda görüşmüştüm. Bana o sırada orada olduğunu ve Menderes'in yakasına yapışma gibi bir hadise olmadığını söyledi. Zaten zabıtalarda da (Yassıada Zabıtalı) böyle bir hadise yer almıyor. Emniyet mensupları bile insanların sadeye bağırıldığını söylüyorlar. O sırada öyle bir şey görmedik." Mehmet Altan Öymen İle 10 Mayıs 2019 Tarihli Röportaj, bkz: Ek-VI, s. 142.

¹¹⁴ Turan, *Türk Devrim Tarihi IV*, "Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye", "İkinci Bölüm", s. 215.

¹¹⁵ Reşat Kasaba (Ed.), *Türkiye Tarihi 1839-2010*, "Modern Dünyada Türkiye", Çev. Zuhâl Bilgin, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011, s. 243.

yaptırımlar, ordunun hâlihazırdaki şartlarını yetersiz bularak iktidardan hoşnutsuz oluşu, DP yönetiminin Türkiye Cumhuriyeti tarihinin ilk askeri darbesiyle sonlandırılmasının başlıca sebepleri arasında görülebilmektedir.

Cemal Reşit Eyüboğlu'nun da şahit olduğu 27 Mayıs süreci, 1961 Kurucu Meclisi'ndeki etkinliğine bağlı olarak siyasi hayatının önemli bir bölümünü teşkil etmektedir. Tezin ilerleyen bölümlerinde Eyüboğlu'nun IX. Dönem Milletvekilliğine yer verildikten sonra, Türkiye'de 27 Mayıs ile başlayan siyasi gelişmelerin -Cemal Reşit Eyüboğlu'nun politik faaliyetleri göz önüne alınarak- değerlendirilmesi yapılacaktır.

3.3. Cemal Reşit Eyüboğlu'nun IX. Dönem Milletvekilliği

Cemal Reşit Eyüboğlu, parlamentonun IX. Döneminde aktif siyasete katılmıştır. CHP divanına da seçilen Eyüboğlu'nun,¹¹⁶ milletvekilliği yaptığı 1950-1954 yılları arasında TBMM'deki en belirgin çalışmaları iktisadi konularda olmuştur.

Eyüboğlu, mesleki geçmişine bağlı olarak parlamentonun -görevi bütçe sürecinin şekli kurallarını tanımlamak bütçeyi biçimlendirmek olan-¹¹⁷ Bütçe Komisyonu'nda yer almıştır. Buradaki etkinliği Eyüboğlu'nun siyasetinin önemli bir bölümünü oluşturduğundan, detaylı olarak incelenmesi yerinde olacaktır.

3.3.1. Bütçe Komisyonu'ndaki Etkinliği

Cemal Reşit Eyüboğlu, parlamentoda 1951 yılı Bütçe Kanunu¹¹⁸ tasarısı ve Bütçe Komisyonu raporu konulu görüşmelerde bulunmuştur.¹¹⁹ Eyüboğlu, toplantının ikinci

¹¹⁶ *Milliyet*, 04 Temmuz 1950, s. 5.

¹¹⁷ Savaş Çevik, "Türk Bütçe Sisteminde Denetim: Geleneksel Denetimden Performans Denetimine", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (2002), Cilt 10, Sayı 1-2, s. 113. 1927 yılında kabul edilen TBMM Dâhili Nizamnamesinin 126. maddesinde, Bütçe Komisyonu'nun vazifeleri şu şekilde sıralanmıştır: "Madde 126. Bütçe Encümeninin tetkik edeceği işler şunlardır: 1. Meclis ve merbuatı bütçesi ile munzam tahsisatı hakkındaki kanun layihaları; 2. Muvazenei Umumiye Kanunu; 3. Munzam tahsisat, fevkalade tahsisat ve fasıllar arasında münakale talebin havi kanun tasarıları; 4. Devlet varidatının veyahut masarifatının artırılmasını veya eksiltilmesini intaç edecek her nevi kanun layiha ve teklifleri, 5. Muvazenei Umumiye kanunlarına ve dördüncü fıkradaki kanunlara müteallik bütün tefsir taleplerinin tetkiki." Ercan Çeliker, "Plan ve Bütçe Komisyonu: Gelişimi ve Yasama Sürecindeki İşlevi", *Yasama Dergisi* (Temmuz-Ağustos-Eylül 2006), Sayı: 2, s. 12.

¹¹⁸ 1951 yılı Bütçe Kanunu, Resmi Gazete'nin şu sayısında neşredilmiştir: *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 7747, 01 Mart 1951.

¹¹⁹ *Milliyet*, 13 Şubat 1967, s. 1.

oturumunda, uzun süre yönetim erkini elinde bulundurduktan sonra seçim yoluyla iktidarı devredip muhalefet görevi üstlenen CHP adına konuşmuştur.

Eyüboğlu, DP'nin iktidara gelmesinde halkın; siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda daha iyisinin yapıldığını görmek istemesinin etkili olduğunu belirtmiştir. 1950 Genel Seçimleri'nde iktidar değişikliğini tercih eden Türk halkının beklentilerini gerçekleştirme mesuliyetinin DP üzerinde olduğunu vurgulayan Cemal Reşit Eyüboğlu,¹²⁰ DP'nin muhalefet konumundayken sık sık eleştirisinde bulunduğu mali meselelerin mevcut süreçteki durumunu bütçe mevzusundan hareketle açıklama girişiminde bulunacaktır. Ayrıca, iç siyasadaki köklü değişim ile devlet bütçesinin niteliklerinin ve mevzuya ilişkin hususların değerlendirilmesindeki ölçütlerin de farklılaşacağına da dikkat çekmiştir.¹²¹

Başbakan Menderes'in muhalefet sözcüsü iken dile getirdiği, giderlerde tasarruf yapılması gerektiği fikrini içeren sözlerini alıntıladıktan sonra mevcut bütçe açığına şu sözlerle dikkat çekmiştir: *"1951 Bütçesinde açığın artışı, gelirlerimizde beklenmedik bir azalıştan ileri gelmiştir. Rekor teşkil eden bu açık gelirlerimizde normal addedilebilecek artışlara rağmen, bütçemizde yüzlerce milyon tasarruf yapılabileceği yolunda, meclis içinde ve dışında senelerce dinlediğimiz iddiaların birer efsaneden ibaret olduğu anlaşılıyor."*¹²²

Mevcut bütçe açığını kapatmaya yönelik vaatlerin gerçekçilikten uzak olduğunu belirten Cemal Reşit Eyüboğlu, DP liderlerinin muhalefette iken yaptıkları yabancı yardımına bağımlılık eleştirisini ve Menderes'in bu konu üzerine sözlerini hatırlatarak cevaplandırmıştır. Eyüboğlu DP'nin çelişkili bulduğu tutumlarını şu açıklamasıyla tenkit etmiştir: *"...yardımlarla memleketimizin iktisadi kalkınma ve imarına tahsis edilen yatırımlarımızı sinesinde toplayan bütçemizin açığını kapamayı daha dün bir kusur ve basiretsizlik, malî durumumuzu çıkmaza ve çöküntüye sürüklemek şeklinde millete ilân edenler, bugün iktidarda aynı usulü ve hem de çok daha geniş ölçüde başvurması dikkate şayan değil midir? (...) memleketimizin içinde bulunduğu şartlar bakımından, dün bunu nasıl bir zaruret olarak kabul etmişsek, bugün de aynı görüşü muhafaza ediyor ve Menderes Hükümetini (...) teşvik ve teşci ediyoruz. Memleketimiz*

¹²⁰ *age*, s. 240.

¹²¹ *T.B.M.M.T.D.*, Dönem 9, Toplantı 1, C. 5 (12.02.1951), s. 239.

¹²² *age*, s. 241.

(...) millî savunmasını teminat altına almak için muazzam fedakârlıklara ve mahrumiyetlere katlanırken diğer taraftan iktisaden kalkınma ve imar hareketlerine devam etmek (...) gibi hayli çetin bir dâva karşısında bulunmuştur. Bugün de vaziyet bundan farklı değildir. (...) Menderes'in dün muhalefet sözcüsü ve bugün Başbakan sıfatıyla düştüğü tezat ve tenakuzlar ne olursa olsun, memleketimiz buna muhtaçtır.”¹²³

Cemal Reşit Eyüboğlu DP'nin muhalefet konumundayken CHP'ye yönelttiği ağır eleştirilerin ölçsüz ve mesnetsiz olduğu yorumunda bulunmuştur. Eyüboğlu'na göre bu eleştiriler, Türkiye'nin tarihi şartları, ihtiyaç ve imkânları göz önüne alınmadan; geçirilen buhranlı yılların ortaya çıkardığı zorluklar hesaba katılmadan yapılmıştır. Bu nedenle: “...realitenin sert ve haşin yüzü ile karşılaşan Menderes Hükümeti, (...) bütçe gerekçesinde (...) bir mazeret, oyalama ve avutma edebiyatına sarılmayı dünkü sözleri ve bugünkü icraatı arasındaki tezat ve tenakuzlardan kurtulmanın tek çaresi saymıştır. «Tamtakır bir hazine devralmak» efsanesi, (...) bu yeni programda edebiyatının başlıca mihverini teşkil etmektedir.”¹²⁴

Eyüboğlu güncel konulara dikkat çekerek mevcut konjonktürünün gerektirdiği iktisadi tedbir ve stratejileri izah etmiştir. Eyüboğlu'na göre ekonomiye olası bütün ihtimalleri kapsayacak bir istikamet vermenin zamanı gelmiştir. Zira: “...harp ihtimallerinin belirlediği ve dünyanın iki cepheye ayrılıp bütün imkân ve kaynakların savaşa hazırlandığı bu devirde memleketimizin iktisadi ve malî kudretini liberalizm nazariye ve tatbikatının neticelerine bırakmak cidden yazık olur. Zamanımız harplerindeki topyekûn müdafaa, geniş miyasta iktisadi korunmaya dayanyor. (...) İktisadi korunma tedbirleri bilhassa enflasyonun başkaldırıp kuvvetlenmeden bertaraf edilmesini istihdaf etmektedir.”¹²⁵

Soğuk Savaş sürecinin yarattığı güncel koşullar çerçevesinde mali alanda tatbik edilmesi gereken hususları dile getiren Eyüboğlu, DP'nin tutumunu kendi bakış açısıyla şu şekilde ifade etmiştir: “...Menderes Hükümeti'nin (...) takip etmekte olduğu iktisadi ve malî politikada her hangi bir insicam görülmediği gibi, (...) ekonomi ve maliye ilminin emrettiği ve yakın geçmişteki tecrübelerin teyit ettiği tedbirleri almak

¹²³ age, s. 242.

¹²⁴ age, s. 242-243.

¹²⁵ age, s. 243.

şöyle dursun tamamen zıt tedbirlere gidilmiştir. (...) hükümetin önleyici tedbirler alacak yerde (...) fiyat artışlarını ve hayat pahalılığını bizzat kamçulayan karar ve icraatına şahit olduk ve oluyoruz."¹²⁶

Cemal Reşit Eyüboğlu, CHP'nin Bütçe Komisyonu'ndaki bir üyesi olarak, parti adına, 1951 yılı bütçesi ile ilgili dikkate alınması gereken hususları ve mevzu hakkındaki görüşlerini ifade eden geniş bir açıklama yaptıktan sonra konuşmasını şu tenkit, tavsiye ve temennilerle sonlandırmıştır: "*Menderes Hükümeti (...) dünyanın gidişinden habersiz görünerek (...) kendini iktisadi liberalizm havasına kaptırılmış, devlete düşen murakabe ve nâzımlık vazifesini ihmal eder olmuştur. Yüksek Meclis'in huzuruna getirilen bütçe, gerek sunuluş tarihi, gerek şekil ve muhtevası itibarıyla mazideki vaat ve vaatlerden sarfınazar en müsamahalı bir telâkkiye dahi cevap vermekten çok uzaktır. (...) Kötü hazırlanmış bir bütçenin sadece devlet maliyesi için değil, umumi hayata da sâri vahim tesirlerini göz önünde tutarak bu teklifin hüsnü telâkki edilmesini umarız.*"¹²⁷

Cemal Reşit Eyüboğlu TBMM'nin Bütçe Komisyonu'ndaki çalışmalarının devamında 1952 yılı Bütçe Kanunu¹²⁸ tasarısı ve Bütçe Komisyonu raporu konulu görüşmelerde CHP adına söz almıştır. Eyüboğlu bütçe tasarısına geçmeden ana hatlarıyla ekonominin durumunu özetlemiştir. Başta cumhuriyet hükümetlerinin yarı sömürge haline gelmiş imparatorluktan devralınan kötü ekonomik şartları düzeltmek için harcadığı çabaya vurgu yapan Eyüboğlu; II. Dünya Savaşı'nın yarattığı koşullarda hem milli savunmanın hem de kalkınmanın gerçekleştirilmeye çalışıldığını açıklamıştır. Eyüboğlu, ülke bütçesindeki gerilemeleri bu ikilemle ilişkilendirmiştir.¹²⁹

Cumhuriyetin ilk yıllarından II. Dünya Savaşı sürecine kadar ülke ekonomisini sekteye uğratan sebeplere değinen Eyüboğlu, sözlerine DP iktidarının olumlu iktisadi gelişmelerini dile getirerek devam etmiştir: "*...harbi takip eden yıllarda, bir taraftan dış memleketlerle malî ve ticari münasebetlerin gelişmesine; diğer taraftan da kalkınma hareketlerini hızlandırmaya yeniden mütevali gayretler sarf edilmiştir. (...) memlekete ziraat makineleri getirilmeye başlanmış, zirai kalkınma hareketleri ön*

¹²⁶ *age*, s. 244.

¹²⁷ *age*, s. 250.

¹²⁸ 1952 yılı Bütçe Kanunu Resmi Gazete'nin şu sayısında neşredilmiştir: *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 8048, 1 Mart 1952.

¹²⁹ *T.B.M.M.T.D.*, Dönem 9, Toplantı 2, C. 13 (20.02.1952), s. 375.

plâna alınmıştır. (...) «Sinai Kalkınma Bankası»nın temelleri de o devir içinde atılmıştı. Dünya pazarları ile daha sıkı münasebetler kurulmuş, milletlerarası para işlerinin emniyet ve istikrarına müteallik beynelmilel anlaşmalara girişilmiş ve bütün bunların neticesi olarak dış ticaretimiz yıldan yıla ilerlemeler kaydetmiştir.»¹³⁰

“Cumhuriyet devri boyunca devam edegelen gayret ve emeklerin müşterek neticesi olarak elde edilen bugün durumu maziden tecrit ederek son birkaç yılın icraatına bağlamak isteyen hükümet görüşünü hatalı bulmaktayız. (...) Zirai istihsalimizin yıllık verimlerine müessir olan amillerin başında hava şartlarının gelmekte olduğunu göz önünde tutmak lâzımdır. (...) her şeyi kendi tedbirleri ile izah eden hükümete, zamansız ve zararlı olabilecek nikbinliklerden sakınmasını tavsiye etmek isteriz.”¹³¹ DP’nin tarımdaki ve ekonomideki ilerlemeyi tümüyle kendi iktidarının bir başarısı olarak addetmesini yanlış bulan Eyüboğlu, bütçe görüşmelerinin devamında tartışma ve eleştiri konusu olacak şekilde olumlu hava koşullarının DP dönemindeki zirai kalkınma üzerinde etkili olduğunu belirtmiştir.

Korkut Boratav’a göre DP, özel sermaye birikimine öncelik veren ve en gevşek anlamıyla “kalkınmacı” bir felsefeye bağlılık dışında belli bir iktisat politikası anlayışı olmayan bir partidir. Boratav ayrıca, DP’nin uzun vadeli bir ekonomik stratejiye sahip olmadığı yönünde görüş belirtmiştir.¹³² İktidar partisi hakkında benzer düşüncelere sahip olan Eyüboğlu, konuşmasının devamında şu değerlendirmesiyle DP yönetiminin bir kalkınma planına sahip olmadığı eleştirisinde bulunmuştur: *“İktisadi bünyemizi sağlamlaştırmak ve geliştirmek devamlı ve gittikçe artan gayretler istemektedir. Bu da ancak iktidarın dikkatle hazırlanmış ve memleket şartlarına intibak kabiliyetini haiz bir program ve plâna sahip olması ve bunu azimkârane tatbik etmesiyle mümkündür. (...) hükümet şimdiye kadar bu yolda her hangi bir gayret göstermediği gibi devlet bütçesinden yapılacak yatırımları bir plâna bağlamayı programı ile taahhüt ettiği halde bunu da yapmamıştır. (...) dünya piyasalarında müstakbel durumumuzu güçleştiren enflasyoncu bir istikamete yönelmiştir. (...) hükümet memleket ekonomisini ve halkın geçim şartlarını fiyat artırma çarkının dişlerine kaptırmıştır. (...) Bütün*

¹³⁰ Aynı yer.

¹³¹ *age*, s. 376; *Milliyet*, 21 Şubat 1952, s. 7.

¹³² Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi, “1908-2002”*, İmge Kitabevi, Ankara 2005, s. 108-109.

bunları, ancak hükümetin iktisadi bir plana sahip olmaması ile izah etmek mümkündür.”¹³³

Eyüboğlu lüzumuna dikkat çektiği mali kalkınma planının ihtiva etmesi gereken nitelikleri şu şekilde tasvir etmiştir: “...biz kolektivist ekonomi nizamına dayanan Rusya gibi veyahut Nasyonal Sosyalist Almanya gibi, Faşist İtalya gibi tatbikatta gördüğümüz topyekûn, bütün iktisadi nizamı içine alan, sosyal hayatın bütün safhalarını nizamlamak iddiasında bulunan plânlara değil, İkinci Dünya Harbinden (...) iktisadi nizamı bozuk olarak çıkmış olan memlekette tatbik edilen ve iyi neticeler istihsal edilen kalkınma plânlarını kastetmiş bulunuyoruz. Şüphesiz devletçi olarak kendisini vasıflandırmış olan bir partinin iktisadi hayata müdahale ederken (...) vatandaşlara bunu bir tatbikat programı, yani bir plân halinde bildirmiş olması lâzımdır. Aksi takdirde bu müdahalecilik, himayecilik, güdümcülük gelişigüzel bir müdahalecilik olur ki, bu, iktisadi nizamı şirazesinden çıkarır. Hiç müdahale etmemek mevzuu bahis olduğu, takdirde liberalizmin başıboş seyri içinde kendisini göstermiş bulunur.”¹³⁴

Cemal Reşit Eyüboğlu 1952 yılı bütçe görüşmelerinde, iktisadi kalkınma planı eksikliğine, yükselen enflasyona, fiyat artışlarına ve hükümetin Soğuk Savaş’ın oluşturduğu şartlar konusundaki tedbirsizliğine yer vererek bütçe tasarısındaki hatalara dikkat çekmiş; CHP Meclis Grubu olarak tasarıyı tasvip etmediklerini belirterek sözlerini sonlandırmıştır.¹³⁵

1952 yılı bütçe görüşmelerinin devamında, Eyüboğlu’nun DP dönemindeki zirai ilerleme hakkındaki yorumlarına Maliye Bakanı Hasan Polatkan şu cevabı vermiştir: “...Cemal Eyüboğlu arkadaşımız diyor ki; «1951 yılında idrak ettiğiniz bol zirai mahsul iyi hava şartlarından ileri gelmiştir.» Cumhuriyet devri hububat istihallerine bir göz gezdirdim. Arkadaşım beni af buyursun, insanın aklına, çeyrek asır iktidarda kaldınız. Bu müddet zarfında hiç mi yağmur yağmadı? Bu derece şeametti mi idiniz?”¹³⁶

¹³³ T.B.M.M.T.D., Dönem 9, Toplantı 2, C. 13 (20.02.1952), s. 376-377.

¹³⁴ T.B.M.M.T.D., Dönem 9, Toplantı 2, C. 18 (22.02.1952), s. 479.

¹³⁵ T.B.M.M.T.D., Dönem 9, Toplantı 2, C. 13 (20.02.1952), s. 381.

¹³⁶ age, s. 469.

Eyüboğlu iktidar ile muhalefet arasında karşılıklı suçlamaların arttığı görüşmelerde, DP'lilerin CHP dönemindeki mali durum hakkındaki yorumlarına şöyle karşılık vermiştir: *“Bir taraftan CHP’den tamamen şirazesinden çıkmış, içtimaiye iktisadi nizamı bozulmuş bir memleket devraldığı ileri sürülüyor, diğer taraftan böyle bir durumda olan bir memlekette iki yıldan az bir zamanda büyük başarılar elde edildiği iddia ediliyor. (...) bugünkü iktisadi imkânların yıllardan beri milletçe sarf edilmiş olan emek ve gayretlerin mahsulü olduğunu söylemiştik. Yoksa hükümetin 1950-1951 senesindeki tedbirlerini tamamen sıfıra indirmiş değildik.”*¹³⁷

Cemal Reşit Eyüboğlu, bütçe görüşmelerinde gündeme gelen bir başka husus olan Doğunun kalkındırılması mevzusuna CHP'nin bütünüyle destek vereceğinin teminatını şu sözleriyle vermiştir: *“...ortada bir Şark kalkınma ihtiyacı meselesi mevcuttur. (...) Bu konuyu hükümet esaslı olarak ele alır ve Şarkın iktisaden ve sosyal bakımdan kalkınmasını temin edecek bir programın tatbiki için Yüksek Meclis’e bir tahsisat talebiyle gelirse tahmin ediyorum ki Yüksek Meclis, muhalif ve muvafık olarak büyük bir ekseriyetle buna daima müzahir olacaktır. Biz, Cumhuriyet Halk Partisi olarak şimdiden böyle bir Şark kalkınma plânına ve onun için istenecek ödeneklere tasvip oyu vereceğimizi arz edebiliriz.”*¹³⁸

3.3.2. Toprak, İskân ve Vergi Mevzularındaki Görüşleri

Osmanlı Devleti'nin dağılma evresine girdiği süreçten Türkiye Cumhuriyeti yıllarına kadar, önceden imparatorluk sınırları dâhilinde olan bölgelerden Anadolu'ya göç alınmıştır. Bu göçler çoğunlukla imparatorluktan ayrılarak bağımsızlığını ilan eden, Türk-Müslüman nüfusun yoğun olduğu Balkan ülkelerinden gelmiştir.

Cumhuriyet dönemindeki en büyük göç ve iskân hareketlerinden biri Türk-Yunan halkları değişimidir. 1949 yılına kadar devam eden bu göçlerde Yunanistan ve Balkanlardan gelen göçmenler, Anadolu'dan Yunanistan'a gönderilen Rumların bıraktıkları yerlere yerleştirilmiştir.¹³⁹

¹³⁷ age, s. 479; Milliyet, 23 Şubat 1952, s. 7.

¹³⁸ T.B.M.M.T.D., Dönem 9, Toplantı 2, C. 18 (22.02.1952), s. 485.

¹³⁹ Filiz Doğanay, “Türkiye’ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi”, *Toplum ve Göç II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı* (1997), Sosyoloji Derneği Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları, Ankara, s. 196.

1989'a kadar sürececek ikinci büyük göç dalgası Bulgaristan'dan gelmiştir. Türkiye'ye iltica edenlerin neredeyse yarısını oluşturan Bulgaristan göçmenleri, DP'nin iktidarda olduğu 1950-1952 yılları arasında Bulgaristan Hükümeti'nin sınırları dâhilindeki Türkleri göçe zorlaması sonucu Türkiye'ye yerleşmiştir. Bulgaristan'dan 1950-1952 arası gelen ve devlet tarafından yerleştirildikleri için iskânlı göçmen kabul edilen mülteciler, iskân yasasına göre yapılan planlamalar doğrultusunda ülkenin çeşitli yerlerine yerleştirilmiştir.¹⁴⁰

Türkiye, 1950 yılına kadar Yugoslavya'dan da göç almıştır. Sosyo-ekonomik nedenlerle Türkiye'ye gelen bu göçmenler devlet eliyle iskân ettirilmiştir.¹⁴¹

Cemal Reşit Eyüboğlu, milletvekilliği süresinde göçmenler konusuyla yakından ilgilenmiştir. Eyüboğlu, Tarım Bakanı Nedim Ökmen'e Bulgaristan'dan gelen göçmenlerin sayısına, nasıl bir iskân usulüne tâbi tutulduklarına, bir an evvel üretici hale getirilmeleri için tatbik edilmekte olan usul ve mali kaynakların kifayetli olup olmadığına dair pek çok maddeden oluşan kapsamlı bir soru yönelmiştir.¹⁴²

1951 yılı bütçe görüşmeleri sırasında: “...milletçe büyük bir hassasiyet ve ilgi ile takip etmekte olduğumuz göçmen kardeşlerin iskân dâvası her şeyden önce önemli bir amme hizmeti olduğu halde bu iş için bütçeye bir karşılık konmamıştır.”¹⁴³ sözleriyle göçmenler mevzusunun önemine dikkat çeken Cemal Reşit Eyüboğlu, 1952 yılı bütçe görüşmelerinde de aynı konuyu dile getirmiştir.¹⁴⁴

Eyüboğlu, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'ye, Yugoslavya'dan Türkiye'ye göç eden Türklerin orada bırakmış oldukları mallar hakkında Yugoslavya Hükümeti ile yapılan Ticaret Anlaşması ile bir anlaşmaya varılıp varılmadığı sorusunu yönelmiştir.¹⁴⁵ Ayrıca Yunanistan'dan Ayvalık'a iltica eden Türkler hakkında yazılı sorusu bulunmaktadır.¹⁴⁶

¹⁴⁰ *age*, s. 197-198.

¹⁴¹ *age*, s. 198.

¹⁴² *T.B.M.M.T.D.*, Dönem 9, Toplantı 1, C. 7 (09.05.1951), s. 140-142.

¹⁴³ *T.B.M.M.T.D.*, Dönem 9, Toplantı 1, C. 5 (19.02.1951), s. 249; *T.B.M.M.T.D.*, Dönem 9, Toplantı 1, C. 5 (28.02.1951), s.1207

¹⁴⁴ *T.B.M.M.T.D.*, Dönem 9, Toplantı 2, C. 13 (20.02.1952), s. 377-378.

¹⁴⁵ *T.B.M.M.T.D.*, Dönem 9, Toplantı 3, C. 24 (17.07.1953), s. 794; *T.B.M.M.T.D.*, Dönem 9, Toplantı 4, C. 25 (09.11.1953), s. 27.

¹⁴⁶ *T.B.M.M.T.D.*, Dönem 9, Toplantı 3, C. 17 (28.11.1952), s. 340.

1953 yılı Bütçe Kanunu görüşmelerinde CHP adına Cemal Reşit Eyüboğlu konuşmuştur.¹⁴⁷ Devlet bütçesi hakkındaki çıkarımlarını dile getirdikten sonra iskân ve toprak konularını meclis gündemine taşıyan Eyüboğlu, Balkan göçmenlerin sorunlarını çözüme ulaştırabileceği kanaatinde olduğu şu önerilerde bulunmuştur: *“Memleketimizin (...) bir dâvasından bahsetmek istiyorum. Bu dâva, tahmin buyuracağınız gibi iskân davasıdır. (...) dâvanın iktisadi cephesi şöyledir: Bazı bölgelerde nüfus fazlalığı vardır. Toprak bu nüfusu beslememektedir, iş sahası da kifayetsizdir. Bu sebepten orada vatandaşlar maddi ve manevi sefalet içindedir. Bunlara bir taraftan buldukları yerlerde iş sahaları yaratmak, bir taraftan da fazla nüfusun başka iş sahalarına veya toprağı bol yerlere muhaceretini sağlamak lâzımdır. (...) toprağı nüfus miktarına nazaran yeter derecede olduğu halde, sakinleri kendi geçimlerini sağlayacak muayyen ölçüde bir toprak parçasına sahip bulunmayan bölgelerimiz de vardır. Bunları da buldukları yerlerde topraklandırmak, içtimai dert ve tehlike halinden çıkarıp, yarınlarından az çok emin vatandaşlar, haline getirmek lâzımdır.”*¹⁴⁸

Eyüboğlu'nun önerisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarından itibaren Mustafa Kemal Atatürk'ün vizyonu dâhilinde bulunan ve Milli Şef Dönemi'nde parti içi muhalefetin oluşmasında etken teşkil eden çiftçiyi topraklandırma konusu ile göze çarpan benzerlikler taşımaktadır. Cemal Reşit Eyüboğlu bu önerisiyle hem göçmenleri yerleşik ve üretken hale getirmeyi, hem de toprak meselesine uygulanabilir bir çözüm sunmayı hedeflemiştir.

Cemal Reşit Eyüboğlu, konuşmasının devamında hükümete toprak ve iskân konularında daha planlı hareket edilmesi telkininde bulunmuştur. Eyüboğlu ülke topraklarının kayıt altına alınarak işletilmesi ile göçmenlerin ve mevcut üreticilerin daha verimli hale getirilmesi için bu işlerin yasa ve yönetmeliklere bağlanmasının gerekli olduğunu belirtmiştir: *“...iskân mevzuatımızın kifayetsizliği artık umumca anlaşılmiş bir hakikat halindedir. (...) devlet sicillerine belirli surette geçmemiş memleket toprakları üzerinde devlet topraklarını bulup bunları birtakım haksız tecavüzlerden, iddialardan, zorba şagillerden kurtarıp muhtaç halka tevzi etmenin güçlüğü karşısında, bu komisyonların mesailerini kâfi olmaktan çok uzaktır. (...) iskân*

¹⁴⁷ Milliyet, 11 Aralık 1953, s. 7.

¹⁴⁸ T.B.M.M.T.D., Dönem 9, Toplantı 8, C. 20 (18.02.1953), s. 416.

işlerinin en geniş manası ile arazi ıslahı, nüfusu kesif olan yerlerde tercihen iş sahaları meydana getirmek, toprağı dar bölgelerde ziraat nevilerini değiştirmek suretiyle iktisadi verimini artırmak, fazla nüfusu başka bölgelere kaydırmak gibi çeşitli meselelerin belli bir iskân politikası güden bir bakanlıkta toplanması zamanının çoktan gelmiş olduğuna ben de işaret etmek isterim.”¹⁴⁹

Görüşmeler sırasında Eyüboğlu'nun üzerinde önemle durduğu bir başka husus vergi adaletinin sağlanması olmuştur. Eyüboğlu, Türkiye'de vergilerin gelirler ile orantılı hale getirilmesini hedefleyen şu fikrini meclise sunmuştur: “...vergi yükünün vatandaşlar arasında ne suretle dağıldığını bilmek lâzımdır. (...) vergilerde zamlara girmek yerine, Gelir Vergisi mükellefiyetinin muhtelif sebeplerle bu vergi dışında bırakılan getir sektörlerine de teşmili zamanının geldiğine kaniyim. Bu konuda ilk fırsatta üzerinde önemle durulacak olan gelir kaynağı zirai gelirler olmak icap eder. (...) umumî kalkınmadan büyük ziraat müteşebbislerinin yüksek kazançlar sağladığı bir vakiadır. (...) büyük zirai işletmecilerimizin gelirlerinin vergi konusu içine alınması vergi adaleti bakımından bir zaruret halinde göze çarpmaktadır. Bir tarafta mütevazı gelirlere sahip vatandaşlar, (...) kazançlarının mühim bir kısmını devlete öderken, diğer tarafta büyük kazançlar temin eden bir kısım vatandaşların bu külfete katılmamalarını vergi adaletiyle telif etmek mümkün değildir. (...) hükümetin memleket realitelerine göre tetkikler yaparak harekete geçmesini temenniye şayan görmekteyim.”¹⁵⁰

Cemal Reşit Eyüboğlu, -bir maliyeci bakış açısıyla- vergi sisteminin yeniden yapılandırılmasının tarım sektöründeki büyük üreticilerin ve toprak sahiplerinin vergi yüküne adil biçimde dâhil edilmesiyle mümkün olabileceğini savunmuştur. Hükümeti de bu hususta gereken adımları atmaya davet etmiştir.

3.3.3. Petrol Kanunu ve Yabancı Sermayeyi Teşvik Hakkındaki Görüşleri

Türkiye'deki petrolün aranması ve bulunacak kaynakların işletilmesi, IX. Dönemin öncelikli konuları arasında yer almıştır. 12 Kasım 1952 tarihinde petrol üzerindeki

¹⁴⁹ Aynı yer; Milliyet, 19 Şubat 1953, s. 1.

¹⁵⁰ T.B.M.M.T.D., Dönem 9, Toplantı 8, C. 20 (18.02.1953), s. 417.

devlet kontrolünü hafifleten 3/15833 sayılı kararname yayımlanmıştır. Bu kararname ile petrol arama ve işletmede özel sektöre ve yabancı sermayeye izin verilmiştir.¹⁵¹

1954 yılında gündeme gelen ve mecliste yoğun tartışmalara konu olan Petrol Kanunu hakkında,¹⁵² CHP Meclis Grubu adına Cemal Reşit Eyüboğlu konuşmuştur. Eyüboğlu petrol meselesinin ülke çapındaki ehemmiyetine dikkat çekerek kanunun hazırlanışındaki usul hatalarını meclisteki konuşmasında şu şekilde dile getirmiştir: *“Petrol işletmeleri, bir memleketin yalnız millî ekonomisini değil, siyasi haklarını ve istiklâlini ilgilendiren bir konudur. (...) bu derece önemli bir kanunun tasarısı (...) bakanlık teşkilâtının dar kadrosuna bırakılmıştır. (...) bu mevzuu bir «ön tasarı» halinde memleket bilginlerinin ve ilim müesseselerinin tetkikinden geçirildikten sonra, alınacak neticelere göre kanun tasarısının hazırlanması en uygun olurdu. (...) 135 maddelik tasarı, (...) milletvekillerince layıkı ile tetkike imkân hâsıl olmaksızın; ikinci bir müzakere imkânı da bertaraf edilmek suretiyle umumi heyetçe ele alınmış bulunuyor. (...) Huzurunuzdaki tasarı petrol kaynaklarımızın değerlendirilmesini hususi teşebbüse hasretmekte ve fiilen yabancı şirketlere bırakmaktadır. Bu prensibi ile kanun, partimizin ana görüşüne aykırıdır.”*¹⁵³

Petrol Kanunu'nun devleti petrol işlerinden uzaklaştıracağı ve yerli teşebbüslerin yetersizliği itibariyle Türk petrolcülüğünün bütünüyle yabancı hususi işletmelere bırakılmasına sebep olacağını belirten Cemal Reşit Eyüboğlu, tasarının mevcut haliyle CHP'nin prensiplerine uygun olmadığını ifade etmiştir.¹⁵⁴ Eyüboğlu: *“Devletin petrol sahasından elinin külliyen çekilmesini bizim, hatta sizin, programınıza uygun telâkki etmiyoruz. (...) programımıza dayanan ana görüşümüzün oylarımızda ifadesini bulması tabiidir. Bununla beraber maddeler üzerindeki müzakereler esnasında mevcut tasarının kendi sinesi içinde mümkün olduğu kadar az kusurlu ve memlekete faydalı bir hale getirilmesine çalışacağız.”*¹⁵⁵ sözleriyle kanunun her iki partinin -devletçilik

¹⁵¹ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, “TBMM IX. Dönem 1950-1954”, “III. Cilt”, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları No: 22, Ankara, s. 3689.*

¹⁵² Petrol Kanunu Resmi Gazete'nin şu sayısında neşredilmiştir: *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 8659, 16 Mart 1954.

¹⁵³ *T.B.M.M.T.D.*, Dönem 9, İçtima 4, C. 29 (04.03.1954), s. 201; Reşit Ülker, “Petrol Kanununda Yapılacak Değişiklik”, *Milliyet*, 06 Mayıs 1965, s. 2.

¹⁵⁴ *Milliyet*, 05 Mart 1954, s. 7.

¹⁵⁵ *T.B.M.M.T.D.*, Dönem 9, İçtima 4, C. 29 (04.03.1954), s. 203.

ilkesini içeren- programlarına aykırı olduğunu, mecliste iktidar-muhalefet iş birliğiyle düzeltilmesi gerektiğini savunmuştur.

Görüşmelerin devamında kanunun basındaki yankıları tartışılmıştır. DP Antalya Milletvekili Burhanettin Onat, Cemal Reşit Eyüboğlu'nun kanun hakkında basındaki yapıcı eleştirilerini takdir ettikten sonra kanun hakkında Yeni Ulus Gazetesi'nde çıkan ve ağır eleştiriler içeren yazılardan söz etmiştir.¹⁵⁶ Gazetede kullanılan üslubun Başbakan Menderes tarafından da eleştirilmesi üzerine, Eyüboğlu Yeni Ulus'u: *"Gazete günlük hâdiseleri bir heyecan uyandıran ve umumi efkârın dikkatini çeken edebî kisvelere bürür, (...) hâdiselerin basit, kuru cümlelerle ifadesini gazetelerde aramak beyhudedir. Sonra gazetelerde ilmî bir hüviyet de aramak mümkün değildir. Onlar yalnız memleket meselelerini, salâhiyetli çevrelerin dikkat nazarlarına arz ederler."*¹⁵⁷ şeklinde savunmuştur.

Cemal Reşit Eyüboğlu, CHP programına dayanarak devletçilik vurgusu yaptıktan sonra petrolün çıkarılması ve işletilmesi konusunda devletin birincil konumda olması gerektiği üzerinde durmuştur. CHP'nin özel girişimler mevzusundaki tutumunu: *"...eşit haklarla hususi teşebbüsün de iştirakini (...) kabul eder; ecnebi sermayenin bu memlekete gelmesini ve çalışmasına da canı-gönülden taraftardır."* şeklinde açıklayan Eyüboğlu DP'ye: *"Hissî bir liberalizmin peşinde olduğunuz ve bundan dolayı da programınızı da ihmal ettiğiniz bir hakikattir."*¹⁵⁸ ithamında bulunmuştur.

Başbakan Adnan Menderes Yeni Ulus tartışmalarına ve parti programı hakkındaki eleştirilere cevaben şu açıklamayı yapmıştır: *"...arkadaşlarımızın sözlerine temel teşkil eden duygular, Cemal Reşit Eyüboğlu arkadaşımızın burada okudukları sözlerle münhasır ve bu sözlerden doğmuş değildir. Bunun etrafında çıkan, yapılmış olan haysiyet kırıcı, şereflere tecavüz edici, aşağı neviden neşriyatın mahiyetini bizzat Cemal Reşit Eyüboğlu arkadaşımız çok iyi bilirler. (...) arkadaşım diyor ki: «Biz petrol işletmesine prensip itibarıyla muarız değiliz, fakat buna sadece programımızın bir maddesi mucibince muhalif bulunuyoruz, yoksa işin esasına değil.» (...) Bunu efkâr-ı umumiyemizi feraha kavuşturacak (...) konuşma olarak kabul ediyorum. Fakat (...) bizim de programımız vardır, bizim de programımızın icabı olarak onlarla asla*

¹⁵⁶ T.B.M.M.T.D., Dönem 9, İçtima 4, C. 29 (04.03.1954), s. 206.

¹⁵⁷ age, s. 201.

¹⁵⁸ age, s. 209.

bağdaşamayacağımız, bir araya getirip telif edemeyeceğimiz, iktifatını bir ortak formül olarak halledemeyeceğimiz türlü meselemiz vardır."¹⁵⁹

Petrol tartışmaları sürerken Cemal Reşit Eyüboğlu, bir takrir vererek tasarının: "*Bu kanunun maksadı, Türkiye Cumhuriyeti petrol kaynaklarının hususi teşebbüs eli ve yatırımları ile süratte, fasılasız ve verimli bir şekilde geliştirilip kıymetlendirilmesini sağlamaktır.*"¹⁶⁰ şeklindeki 2. maddesinde değişiklikler yapılmasını teklif etmiştir. Maddedeki "*hususî teşebbüs eli ve yatırımları ile*" ifadesinin kaldırılması talebini içeren bu takrir reddedilmiştir.¹⁶¹ Eyüboğlu'nun bu girişimi, Türkiye petrollerinin yabancı ülkelerin güdümüne sokulmaması maksadını içermektedir.

Cemal Reşit Eyüboğlu, kanun tasarısının "*Bir müsaadeye, arama ruhsatnamesine, işletme ruhsatnamesine veya belgeye Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına veya yabancı Devlet mevzuatına göre hükmi şahsiyeti haiz bir şirket sahip olabilir.*"¹⁶² şeklindeki 6. maddesinin Türkiye'ye dokunabilecek zararlarını tarihi vakalara dayanarak açıklamıştır: "*...maddenin ihtiva ettiği hüküm, bizim son birkaç yüz senelik tarihimize itibariyle hususi bir ehemmiyet taşımaktadır. Bu, kapitülasyonların, memleketimizin iktisadi ve içtimai her yöndeki faaliyetlerini tahrip edici zararlarından mümkün olduğu kadar korumak için Osmanlı İmparatorluğu zamanında dahi, yabancı şirketlerin Türkiye'ye gelip (...) faaliyette bulunmaları (...) üzerinde gayet hassasiyetle durulmuş millî bir mesele olmuştur. (...) düne kadar yarı sömürge haline gelmiş bir memleket ve bugün iktisadi bin bir müşkülât içinde bulunan bir memleket, yabancı bir memlekete başvururken dikkatli olmak mecburiyetindedir. (...) Bunu bir ilim heyetinin, hukuk ve iktisat bilginlerinin tetkikinden, süzgecinden geçirmek lâzımdır.*"¹⁶³

Kapitülasyon ve dışa bağımlılık tehlikesi vurgusunu tekrarlayan Eyüboğlu, kanun tasarısının ülkenin aydınlarına tetkik ettirilmesinin gerekliliği üzerinde önemle durmuştur. Konuşmasında dikkat çektiği milli menfaate aykırı bulunduğu hükümleri tenkit ederek bunların değiştirilmesi ya da kaldırılması önerisinde bulunmuştur. Eyüboğlu, yabancı ülkelerin bu hükümlere sığınarak hukuki boşluklardan

¹⁵⁹ T.B.M.M.T.D., Dönem 9, İçtima 4, C. 29 (04.03.1954), s. 209-210.

¹⁶⁰ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 8659, 16 Mart 1954, s. 8633.

¹⁶¹ T.B.M.M.T.D., Devre 9, İçtima 4, C. 29 (05.03.1953), s. 274.

¹⁶² T.C. Resmi Gazete, Sayı: 8659, 16 Mart 1954, s. 8634.

¹⁶³ T.B.M.M.T.D., Devre 9, İçtima 4, C. 29, (06.03.1954), s. 292-295.

yararlanabileceğini şu sözlerle açıklamıştır: “...kanunun 12’nci maddesi¹⁶⁴ ile vergi imtiyazı tesis eden hükümleri (...) tam manası ile kapitüler hükümlerdi. Bu mütalâaları şahsi fikrim olarak değil, memleketin hukuk bilginlerinin mütalâasına dayanarak arz ediyorum. (...) yabancı memleketlerle yapılacak ticari, iktisadi, siyasi anlaşmalarda (...) bütün memleketler için kabili tatbik hale getirmek mecburiyetinde kalacağız. İcra Vekilleri Heyeti, herhangi bir devlete, o devletin iştiraki bulunan bir şirkete Türkiye dâhilinde imtiyaz verdikten sonra, başka bir devletin (...) petrol imtiyazını almak için buraya gönderdiği bir şirketten bunu esirgemesi devletlerarası münasebetler bakımından mümkün değildir; hukuken de mümkün değildir. (...) 12’nci maddenin son fıkrasının külliye kaldırılması icap eder; hatta bu maddenin tamamıyla kaldırılması da mümkündür.”¹⁶⁵

Cemal Reşit Eyüboğlu Petrol Kanunu tasarısının meclisteki müzakerelerinde en ihtiyatlı seslerden olmuştur. Tasarının hatalı bulunduğu kısımlarında fikirlerini ülke tarihine ve uzmanların görüşlerine dayanarak savunmuştur. Kanunun milli çıkarlara uygunluğu ve aydınlarca tetkik edilmesi Eyüboğlu’nun argümanının çıkış noktasını oluşturmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti, tarihindeki kapitülasyonlar, Düyun-u Umumiye ve Osmanlı borçları gibi dış kaynaklı ekonomik zorluklar sebebiyle yabancı sermayeye ihtiyatlı yaklaşmıştır. Tek Parti döneminin yoğun devletçi politikalarından sonra, DP döneminde kalkınmaya faydalı olacağı algısıyla özel girişimciliği ve yabancı sermayeyi teşvik edici uygulamalara gidilmiştir. 1954 yılında DP’nin liberalleşme ve uluslararası pazara açılma çabalarından biri de Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu olmuştur.¹⁶⁶ Cemal Reşit Eyüboğlu Türkiye’nin iktisadi hayatı açısından oldukça önemli gördüğü bu kanunun kapsamlı tetkiklerden geçerek kabul edilmesinin gerekliliğini belirtmiştir: “...bu kanun tasarısı (...), üzerinde ehemmiyetle durulması

¹⁶⁴ Tasarının sözü edilen 12. Maddesi şöyledir: “Yabancı Devletlerin doğrudan doğruya veya dolayısıyla idaresinde müessir olabilecekleri mikyasta veya şekilde malî ilgileri veya menfaatleri bulunan hükmi şahıslar: a) Petrol hakkına sahip olamazlar ve petrol ameliyatı yapamazlar; b) Petrol ameliyatına lüzumlu menkul ve gayrimenkul emvali satın alamazlar, bunlara sahip olamazlar veya bunlar üzerinde hak veya menfaat tesis edemezler; c) Bir petrol ameliyatına müteferri veya onun bir kısmını teşkil eden tesisleri kuramaz veya işletemezler. 2 - İcra Vekilleri Heyeti kararı ile bu maddeye istisna tanınabilir. Bu karar aleyhine adlî ve idari kaza mercilerine müracaat olunamaz.” T.C. Resmi Gazete, Sayı: 8659, 16 Mart 1954, s. 8634.

¹⁶⁵ T.B.M.M.T.D., Devre 9, İçtima 4, C. 29, (06.03.1954), s. 304.

¹⁶⁶ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, “TBMM IX. Dönem 1950-1954”, “II. Cilt”, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları No: 21, Ankara, s. 1673-1675. Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu Resmi Gazetenin şu sayısında neşredilmiştir: T.C. Resmi Gazete, Sayı: 8615, 23 Ocak 1954.

icap eden bir tasarıdır. (...) birçok arkadaşlarımızı takip etmek imkânından mahrum bırakan bir şekilde, süratle geçmiş olan bu kanun tasarısını iyice tetkik edebilmemiz, üzerinde esaslı malûmat ve bilgi sahibi olmamız için çalışmamız lâzım gelmektedir. (...) kanunun normal bir şekilde müzakereye tâbi tutulmasında, fikir ve mütalâalarımızı daha ciddi etüt ve tetkiklerde dayanarak arz etmek için, zaruret vardır.”¹⁶⁷

Cemal Reşit Eyüboğlu, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun hatalı gördüğü kısımlarını eleştirmeye 4. maddesinden¹⁶⁸ başlamıştır. Eyüboğlu, kanun kapsamındaki yabancı yatırımcıların kalıcılığını sağlayacak birtakım mükellefiyetler getirilmesi gerektiğini belirtmiştir: “...sermayelerin memleketimize gelmesi burada bizim millî sermayemizin kifayetsizliği sebebiyle başaramadığımız uzun vadeli birtakım iktisadi işler içindir. (...) Bu bakımdan maddeyi tetkik edecek olursak, (...) boş kaldığı zamanları memleketimizde bir tenezzüh seyahati halinde geçirmek için gelecek sermayelerin değil, memleketimizde uzun müddet oturacak, memleketin iktisadiyatında esaslı kalkınma unsuru olacak sermayelerin gelmesini istiyoruz. (...) madde şu espri ile tetkik edilecek olursa, görülür ki, bu arzumuzu istihdaf ettiğimiz bu gayeyi teminden uzak bulunmaktadır. (...) kanunla, bilhassa yabancılara karşı, taahhüt altına girmektedir.”¹⁶⁹

“...ecnebi sermayeye memleketimize istediği gibi girmek ve istediği gibi çıkmak hakkını tanıdığımız takdirde, sermayesini mal olarak, tesisat olarak memleketimize getiren bir sermayedar, bu tesisi kurup kıymetlendirdikten sonra, satıp elde edeceği

¹⁶⁷ T.B.M.M.T.D., Dönem 9, Toplantı 4, C. 27 (11.01. 1954), s. 107.

¹⁶⁸ Kanunun söz konusu 4. maddesi şu şekildedir: “a) Aşağıda yazılı kâr ve sermayeler, bu maddenin (c) fıkrası hükümlerine tabi olarak ana yabancı sermayenin mensup olduğu menşee memleket para cinsiyle ve cari resmî kambiyo rayıcı üzerinden harice transfer edilir: 1 - 31 Aralık 1953 ten sonra elde edilmiş bulunan ve yürürlükteki vergi kanunlarına göre taayyün eden kazançlardan ana yabancı sermaye sahiplerine isabet eden net kârlar, 2 - Bu kanuna tabi bir teşebbüsün, kısmen veya tamamen tasfiyesi halinde, makul fiyatla satış neticesi elde edilen hasıllardan ana yabancı sermayenin sahiplerine isabet eden hisse, 3 - Bu kanuna göre kurulmuş veya çalışmakta olan bir teşebbüsteki ana yabancı sermayenin kısmen veya tamamen, makul fiyatla satışı neticesi elde edilen hasıllar, 4 - Bu kanunun 6'ncı maddesi hükümleri dâhilinde aktedilen bir dış İstikrazın, istikraz mukavelesi hükümlerine göre hulul eden resülmal ve faizleri. b) Maliye Vekâleti veya Komite lüzum gördükleri takdirde: 1 - B u maddenin (a) fıkrasının 1 inci bendine göre transferi istenebilecek miktarları tayin etmek üzere, bu kanuna tabi teşebbüsün defterlerini ve vergi beyannamelerini, 2 — Hisselerin ve mevcutların satışının, istikrazların, hüsnüniyete makrum olup olmadığını, Tetkik ettirebilirler. c) Maliye Vekâleti bu maddenin (a) fıkrası hükümleri gereğince transferi icabeden kârlar ile satış bedelleri ve borç resülmal ve faizlerinin transferleri için yapılacak müracaat üzerine gerekli müsaadeyi verir.” T.C. Resmi Gazete, Sayı: 8615, 23 Ocak 1954, s. 8030.

¹⁶⁹ T.B.M.M.T.D., Dönem 9, Toplantı 4, C. 27 (13.01.1954), s. 160.

Türk parasını, (...) temin edeceği dövizle memleketten çıkaracaktır. (...) kanun daha başka ve suretlerle suiistimal edilebilir. (...) yabancı sermayeye memleketin kapılarını açarken, dışarıdaki (...) sermayedarları Şarka gönderilen misyonerler gibi insani hizmette bulunacaklarını kabul etmek ve nihayet bizim memleketimizi kalkındırmaktan bir nevi manevi zevk alacak insanlar olarak tasavvur etmek ancak hayal âleminde mümkündür."¹⁷⁰ Kanunun suiistimale açık olduğunu ve yabancı sermaye konusunda ihtiyatlı bir tutum gerektiğini yineleyen Cemal Reşit Eyüboğlu, kanunun içeriğinde tedbir mahiyetinde birtakım değişiklikler yapılması gerektiğine dikkat çekmiştir: *"...ekonomimizi rahnedar edecek bütün tehlikeleri önleyici tedbirler almak durumundayız. (...) Aksi takdirde memleketimize yabancı sermayenin celbi değil, memleketimizi yabancı sermayeye karşı açık kapı haline getirmiş oluruz.*"¹⁷¹

Eyüboğlu yine 4. madde ile yabancı sermayeye yerli teşebbüsü olumsuz etkileyecek ayrıcalıkların verildiği eleştirisinde bulunmuştur. Bu nedenle, maddenin değiştirilmesi ya da topyekûn kaldırılması talebinde bulunmuştur: *"...yabancı sermayeye imtiyaz verilirken millî sermayemiz bu imkânlardan mahrum bulundurulmaktadır. Bu da arz ettiğim gibi, millî sermayenin aleyhine ve yabancı sermayenin lehine bir vaziyet yaratmaktadır. (...) kanunun üçüncü maddesi hükümlerinin aynen dördüncü madde olarak bu tasarıda yer almasının çok yerinde olacağını ifade etmek isterim.*"¹⁷²

Cemal Reşit Eyüboğlu, Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu konusunda, Petrol Kanunu tartışmalarındakiyle benzer, devleti birinci plana koyan bir tutum takınmıştır. Eyüboğlu, milli menfaatler ile yerli girişimi ön plana almayı ve kanunlarda suiistimale imkân verecek hukuki boşlukları engellemeyi amaçlamıştır.

3.3.4. Arapça Ezan Yasağının Kaldırılması İle İlişkisi

CHP, 27 yıllık iktidarı sırasında, Türk Devrimi'nin getirisi olan seküler modernleşme projesi ile Atatürk ilke ve inkılaplarının uygulayıcısı görevini üstlenmiştir. Bir parti-devlet yönetiminin etkin bulunduğu bu sürede, meclis içi

¹⁷⁰ *age*, s. 162.

¹⁷¹ *Aynı yer.*

¹⁷² *Aynı yer.*

muhalefetten doğan DP'nin kurulduğu 1946 yılına kadar, mevcut koşullarda bir gereklilik olan Laiklik ilkesinin tam manasıyla uygulanmasına özen gösterilmiştir.

Türk Devrimi'nin temellerinde önemli yer tutan laiklik, Ali Fuad Başgil'e göre: “...sırf devlet hayatına ait bir hareket ve faaliyet prensibidir. Binaenaleyh ferdin hususî ve manevi hayatı ve ailesi içindeki vaziyeti ile tenakuza girmez...” Başgil din hürriyetini koruma çaresi olarak laikliği görmüştür: “...hem dini, hem de siyasi taassuba karşı korumak için alınacak tedbir, bir kelime ile lâikliktir. (...) yaşadığımız devirde (...) din hürriyeti ancak lâik bir devlette gün görüp yaşayabilir.”¹⁷³

Türkiye’de 1950 yılı genel seçimlerinin yaklaşmasıyla DP'nin hızla teşkilatlanmasına tanık olan CHP, nüfusun büyük çoğunluğunu oluşturan dindar kesimin desteğini alabilmek için dine karşı daha ılımlı bir tutum takınmıştır. Bundan hareketle, Türkiye’de uygulanan din politikasının döneme ve iktidara göre şekil aldığı söylenebilmektedir.¹⁷⁴

İktidar-muhalefet arasındaki rekabetin bir sonucu olarak CHP, Tek Parti döneminin laik reformlarından birtakım ödünler vermek durumunda kalmıştır. Türkiye’de 1947’den sonra okullarda seçmeli din derslerine izin verilmeye başlanmıştır. İmam Hatip okulları yeniden açılmıştır. 1949’da Ankara Üniversitesi bünyesinde bilimsel yöntemlerle din araştırması ve eğitimi yapacak bir İlahiyat Fakültesi kurulmuştur. Yine 1949’da, Türk ve din büyüklerinin türbelerinin yeniden açılmasına izin verilmiştir.¹⁷⁵ CHP, bütün bu değişimlere karşı devletin laik niteliğini muhafazaya yönelik bir tedbir olarak Türk Ceza Kanunu'nun 163. maddesini uygulamaya koymuştur.¹⁷⁶

¹⁷³ Ali Fuad Başgil, *Din ve Laiklik*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 2007, s. 160-161.

¹⁷⁴ Samuel P. Huntington, *Üçüncü Dalga*, “Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma”, Çev. Ergun Özbudun, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993, s. 113.

¹⁷⁵ Şaban Sitembölükbaşı, *Türkiye’de İslam’ın Yeniden İnkişafı*, “1950–1960”, İsam Yayınları, Ankara, 1995, s. 22-23.

¹⁷⁶ Sözü edilen madde şöyledir: “Lâyikliğe aykırı olarak, Devletin içtimai veya iktisadi veya siyasi veya hukuki temel nizamlarını, kısmen de olsa dinî esas ve mancalara uydurmak amacıyla cemiyet tesis, teşkil, tanzim veya sevk ve idare eden kimse i k i yıldan yedi yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. Böyle cemiyetlere girenler veya girmek için başkalarına yol gösterenler altı aydan aşağı olmamak üzere hapis cezasıyla cezalandırılırlar. Dağılmaları emredilmiş olan yukarda yazılı cemiyetleri, sahte nam altında veya muvazaa şeklinde olsa dahi yeniden tesis, teşkil, tanzim veya sevk ve idare edenler hakkında verilecek cezalar üçte birden eksik olmamak üzere arttırılır. Lâyikliğe aykırı olarak, Devletin içtimai veya iktisadi veya siyasi veya hukuki temel nizamlarını, kısmen de olsa dinî esas ve inancalara uydurmak amacıyla veya siyasi menfaat veya şahsî nüfuz temin ve tesis eylemek maksadiyle dini veya dinî hissiyatı veya dince mukaddes tanılan şeyleri âlet ederek her ne

Dine karşı artan tolerans, 1950 Genel Seçimleri sonucundaki iktidar değişikliğine engel olamamıştır. Seçimler ile yönetimi devralan DP, CHP'nin başlattığı değişimleri devam ettirmiştir. DP döneminde din eğitimi yaygınlaştırılarak aile aksini talep etmedikçe dersler zorunlu hale getirilmiştir. İmam Hatip'lerin sayısı artırılmış; dini kitapların satışına izin verilmiş ve Türkiye'nin her yerinde yeni camilerin inşasına başlanmıştır. DP, aynı zamanda, oy oranlarını artırmak için kanunen yasak olan tarikatların ve dini örgütlerin faaliyetlerine de izin vermeye başlamıştır.¹⁷⁷

Başbakan Menderes, cumhuriyet devri reformlarını kabul gören ve kabul görmeyen şeklinde sınıflandırmıştır. Ona göre, Türkçe ezan kabul görmeyen yeniliklerdendir. Bu nedenle, DP'nin dindar kesimi memnun etmek için başvurduğu bir başka yol ezanın tekrar Arapça okunabilmesinin yolunu açmak olmuştur. Hükümet, bu süreçte laiklik vurgusu yapmaya devam ederken yasağın dine müdahale olduğu ve bu ilkeyle bağdaşmadığı yönünde görüş bildirmiştir. Nihayetinde ceza kanununun ilgili hükmünü kaldırma yönündeki tasarı hükümetten geçerek parlamentoya gelmiştir.¹⁷⁸

CHP Grubu, partinin tasarı hakkındaki tutumlarına karar vermek için Cemal Reşit Eyüboğlu ve iki arkadaşının öneri vermesiyle toplanmıştır. Görüşmeler sırasında partililer arasında kafa karışıklıkları ve fikir ayrılıkları görüldüyse de –Cemal Reşit Eyüboğlu da dâhil olmak üzere- çoğunluk, tasarıya karşı olduklarını belirtmiştir. Bunun üzerinde İnönü, Cemal Reşit Eyüboğlu'na CHP'nin tasarıya aleyhtar nitelikteki kararını içeren konuşmayı yazdırmıştır. Tasarının görüşmelerinde partinin sözcüsü olarak da Eyüboğlu uygun görülmüştür.¹⁷⁹

suretle olursa olsun propaganda yapan veya telkinde bulunan kimse bir yıldan beş yıla kadar ağır hapis cezasıyla cezalandırılır. Yukarıki fıkırdaki yazılı fiil yayın vasıtalarıyla işlendiği takdirde verilecek ceza üçte birden yarıya kadar artırılır Yayın yeri veya yayım vasıtası veya yayım konusu bakımından az zarar umulan hallerde faile altı aydan iki yıla kadar hapis cezası verilir.” T.C. Resmi Gazete, Sayı: 7234, 16 Haziran 1949, s. 16382.

¹⁷⁷ Kasaba (Ed.), *age*, s. 384.

¹⁷⁸ Sitembölükbaşı, *age*, s.57-59; Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi, “TBMM IX. Dönem 1950-1954”*, “I. Cilt”, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları No: 19, Ankara, s. 375; Altan Öymen, *Değişim Yılları*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2004, s. 471.

¹⁷⁹ Mustafa Ekmekçi, “Tarihçeye Katkı”, *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1984, s. 8. Cemal Reşit Eyüboğlu, İsmet İnönü'nün yanında ve yakınında olan milletvekillerinden olmuştur. Eyüboğlu, Mustafa Ekmekçi'nin aktardığına göre, İnönü hakkında şu yorumu yapmıştır: “Kim İsmet Paşa için «Daha ölmedi mi yahu, ne zaman ölecek bu adam?» dediyse, Paşa onun cenazesine gitmiştir. Onun için biz karı-koca Paşamıza dua ederiz, «Allah uzun ömür versin.» deriz.” Mustafa Ekmekçi, “İnönü” *Cumhuriyet*, 25 Aralık 1982, s. 8.

16 Haziran günü İnönü, Cemal Reşit Eyüboğlu'nu çağırarak konuşma metninde tasarıya karşı daha nötr bir tavır alan değişiklikler yapma kararını bildirmiştir. Buna karşı olduğunu bildiren Eyüboğlu, sözcülüğü devretmek istediye de İnönü onu bu karardan alıkoymuştur.¹⁸⁰ Aynı gün, meclisteki görüşmelerde tasarı mevzusunda “aleyhte” değil “hakkında” söz aldığını belirten Eyüboğlu şu konuşmayı yapmıştır: “*Millî Devlet ve Millî Şuur politikası, cumhuriyetle kurulmuş ve Cumhuriyet Halk Partisi bu politikayı takip etmiştir. Bu politika icabı olarak ezan meselesi de bir dil meselesi ve millî şuur meselesi telâkki edilmiştir. Millî devlet politikası, mümkün olan her yerde Türkçenin kullanılmasını emreder. Türk Vatanında ibadete çağırmanın da öz dilimizle olmasını bu bakımdan daima tercih ettik. Türkçe ezan, Arapça ezan mevzuu üzerinde bir politika münakaşası açmaya taraftar değildik. Millî şuurun bu konuyu, kendiliğinden halledeceğine güvenerek Arapça ezan meselesinin ceza konusu olmaktan çıkarılmasına aleyhtar olmayacağız.*”¹⁸¹

Cemal Reşit Eyüboğlu metni okuduktan sonra dışarı çıkmıştır. Yön Dergisi'nde de yazmış olan gazeteci Mustafa Ekmekçi'nin aktardığına göre Eyüboğlu, olayı yıllar sonra anımsadığında üzüntüsünü gizleyemeyecektir.¹⁸² Nitekim yasağın kalkmasından 20 yıl sonra, Devrim Gazetesi'ndeki bir yazısında “...*toprak ağası, kasaba ve kentlerde türedi harp zenginleri, karaborsacılar, medrese kalıntısı yobazlar, romantik özgürlük tutkuluları gibi çeşitli tutucu ve karşı devrimci özlem içindeki baskı gruplarının kalıyonu*” olarak tanımladığı DP'nin, ezanı Arapçalaştırmakla ulusçuluğa ve ulusçu özelemlere karşı zarar verdiğini yazacaktır.¹⁸³

Ana muhalefet partisi CHP'nin müşterek kararını bildiren açıklamadan sonra mevzu tartışılmaya devam edildiyse de en nihayetinde yasada değişiklik yapılması kabul edilmiştir.

3.3.5. Demokrasi ve Basın Hürriyeti Hakkındaki Görüşleri

Demokrasi olgusu ve antidemokratik kanunlar DP'nin kuruluş sürecinde mühim bir hareket noktası olmuş ve ileriki dönemlerde partinin muhalefetinin geniş bir

¹⁸⁰ Aynı yer.

¹⁸¹ T.B.M.M.T.D., Dönem 9, Toplantı Olğ., C. 1 (16.06.1950), s. 187; Gotthard Jaeschke, *Yeni Türkiye'de İslamlık*, Çev. Hayrullah Örs, Bilgi Yayınları, Ankara, 1972, s. 47.

¹⁸² Ekmekçi, *agm*, s. 8.

¹⁸³ Cemal Reşit Eyüboğlu, “Devletçilik mi Kapitalist Soygunculuk mu?”, *Devrim*, 03 Şubat 1970, s. 2-7.

kısmını teşkil etmiştir. Parti programının: “...Demokrat Parti, Türkiye Cumhuriyeti'nde demokrasinin geniş ve ileri bir anlayışla gerçekleşmesine ve umumi siyasetin demokratik bir görüş ve zihniyetle yürütülmesine hizmet maksadıyla kurulmuştur.”¹⁸⁴ şeklindeki ilk maddesinde ve programın devamında sıkça tekrarlanan demokrasi vurgusu, DP iktidarı sırasında da TBMM'de tartışma konusu olmuştur.

Cemal Reşit Eyüboğlu, 9 Mart 1953 tarihinde antidemokratik kanunlar hakkında meclise şu sözlü soruyu yöneltmiştir: “1945'ten beri partiler arası münakaşa ve mücadelelerin belli başlı konularından bir de «antidemokratik» kanunlar olmuştur. Demokrat Parti'nin ilk hükümeti, «kanunlarımızda, itiyatlarımızda, telâkkilerimizde Tek Parti devrinden artakalan ne varsa süratle tasfiye edileceğini» programı ile teyiden ifade etmiş ve bu konuyu incelemek üzere bir ilim heyetini vazifelendirmişti. (...) ilim heyetinin, bir sene süren çalışmalarını sona erdirdiğini, raporlarını hükümete tevdi etmiş olduğunu öğrenmiştik. (...) zaman geçtiği halde, bu istikamette hükümetin fiilî bir hareketi görülmediği gibi, ilim heyetinin raporlarının (...) münderecatının gizli tutulmasına hususi bir itina gösterilmiştir. (...) antidemokratik kanunlar konusunda ilim heyetinin görüşlerinin umumi efkârca bilinmesinde, gerek basında gerek ilmî çevrelerde bu sahada geniş münakaşalara imkân hazırlaması bakımından, büyük faydalar mütalâa etmekteyim. Hükümet de aynı fikirde ise, bu raporların hemen yayınlanmasını, değilse, sebeplerini Büyük Millet Meclisi'nde Sayın Başbakanın açıklamasını rica ederim.”¹⁸⁵

Sözlü soru üzerine, DP milletvekili Fethi Çelikbaş, Cemal Reşit Eyüboğlu'na ilim heyeti raporunun bir nüshasını takdim etmiştir.¹⁸⁶ Eyüboğlu, sözlü sorusuna ilaveten şu yorumu yapmıştır: “Hükümetler, (...) efkâr-ı umumiyyeyi yakından alâkadar eden meselelerde ilim heyetlerinin objektif tetkiklerine başvurduktan, hâdiseler (...) ilim sahasına intikal ettikten sonra (...) o konuda hüküm sahibi değildir. İlim heyetinin

¹⁸⁴ Eroğul, *age*, s. 13.

¹⁸⁵ *T.B.M.M.T.D.*, Dönem 9, Toplantı 3, C. 21 (24.04.1953), s. 487. Cemal Reşit Eyüboğlu ilim heyetinin raporu hakkındaki sorusunu Başbakana 1953 yılı bütçe görüşmelerinde sırasında da yöneltmiştir. *T.B.M.M.T.D.*, Dönem 9, Toplantı 8, C. 20 (18.02.1953), s. 413-414.

¹⁸⁶ *T.B.M.M.T.D.*, Dönem 9, Toplantı 3, C. 21 (24.04.1953), s. 487-488.

görüş anlayışı, doğru veya yanlış olabilir; bunu yine ilim çevrelerinin tenkitleri meydana çıkaracaktır.”¹⁸⁷

DP'nin muhalefeti döneminde sık sık gönderme yaptığı antidemokratik kanunlar ve uygulamalar mevzusuna iktidarda iken aynı ilgi ve hassasiyeti göstermediği tenkidinde bulunan Eyüboğlu, ilim heyetinin çalışmaları gibi halkın geneline ilgilendiren meselelerin hükümetçe ilan edilmesi gerektiğinin altını çizmiştir.

Fethi Çelikbaş, Eyüboğlu'nun eleştirilerine şöyle cevap vermiştir: “...hükümetlerin, teşkil ettiği komisyonların raporunu, her zaman ilân mecburiyeti katiyen yoktur. (...) raporların, hepsini neşri ve ilânı hususunda dünyanın hiçbir yerinde bir parlâmento teamülü teessüs etmiş değildir.”¹⁸⁸

Cemal Reşit Eyüboğlu Çelikbaş'ın iddialarına cevaben şunları söylemiştir: “...arkadaşım «Dünyanın hiçbir yerinde parlâmentolarda böyle bir teamül yoktur.» dediler. (...) Fransa'da 1946 Anayasası hazırlanırken Fransa'da bütün ilim çevreleri seferber hale gelmişti. İlim heyetleri, üniversiteler, enstitüler, akademiler, edipler, muharrirler; bütün Fransa ayaklanmıştı ve 1946 Anayasası millî, müşterek bir mesainin mahsulü olarak meydana gelmişti (...) bugünkü Medeni Kanunumuzu iktibas ettiğimiz «İsviçre Medeni Kanunu» üzerinde yirmi beş senelik ferdî ve kolektif mesai sarf edilmiş, bir hukuki belgedir.”¹⁸⁹ Dünyada ve Türkiye’de siyasi sistemlerin oluşturulması ve geliştirilmesi yolunda ilmin ve aydınların rolüne değinen Eyüboğlu sözlerini şu şekilde sürdürmüştür: “...Demokrat Parti hürriyet bayrağını açmış, vatandaşları (...) altında toplamaya çalışıyor. (...) hürriyetin elde edilebilmesinin ve ondan sonra da muhafazasının, demokrasiye muhalif olan mevzuatın tasfiyesiyle mümkün olduğunu büyük kitlelere anlatmak devamlı ve ısrarlı mesaiye ihtiyaç göstermiştir. (...) efkâr-ı umumiye bu derece bu konu ile alakalandırdıktan sonra; bu dava partiler arası önemli bir konu, bir nevi merkezi siklet haline geldikten sonra; «Bu

¹⁸⁷ Aynı yer.

¹⁸⁸ T.B.M.M.T.D., Dönem 9, Toplantı 3, C. 21 (24.04.1953), s. 489.

¹⁸⁹ T.B.M.M.T.D., Dönem 9, Toplantı 3, C. 21 (24.04.1953), s. 489-490.

konular üzerindeki ilim heyetinin tetkiklerini neşretmem.» demek, bence kolay kolay anlaşılır ve izah edilir bir iddia olmaz.”¹⁹⁰

DP Tokat Milletvekili Sıtkı Ataç’ın meclise bir takrir vermesi üzerine Cemal Reşit Eyüboğlu söz alarak: “...sözlü soru müessesesinin meclis hayatındaki fonksiyonu cümlelerin malûmudur. (...) Her içtima günü bu nevi takrirler verilmektedir. (...) bu nevi bir takrir okununca muhakkak sözlü sorular geriye kalmaktadır. (...) muhalefetin tek bir nefes kapısı olarak sözlü soru kalmıştır. Sözlü soru müessesesi hiç olmazsa haftada bir gün olsun yahut ayda bir gün olsun, grup kararı alınsın. (...) Muhalefete mensup milletvekilleri yahut sizlerden hükümete sual soracak vaziyette bulunan arkadaşlar soruların ne zaman görüşüleceğini bilsinler.”¹⁹¹ demiştir.

Sözlü sorular hakkındaki talebiyle muhalefetin cevap hakkının sınırlandırıldığını dile getiren Eyüboğlu: “...üç seneyi müteceviz bir zamandan beri Yüksek Meclis’e gelmiş olan gensorularımızdan hiçbiri ekseriyetiniz tarafından ruyi kabul görmemiştir. Şimdi bu şekilde sözlü soru müessesesi de işlemez bir hale getirilmektedir. Bunu, hürriyet bayrağı ile iktidara gelmiş, demokrasiyi bu memlekette yerleştirmek hususunda salâhiyetli bir partinin grubuna hitabederek arz ediyorum.”¹⁹² şeklinde karşılık vermiş; DP’nin demokrasi ve hürriyet ilkelerine dikkat çekmiştir.

Cemal Reşit Eyüboğlu ve üç arkadaşı (Trabzon Milletvekili Hamdi Orhon, Ordu Milletvekili Y. Ziya Ortaç, Mardin Milletvekili M. Kâmil Boran) resmî îlânların gazetelere tevzii hakkındaki 3/13294 sayılı son kararname ve bu kararnamenin uygulama şekli hakkında gensoru açılmasına dair bir önerge vermiştir. Önerge şu hususları içermektedir: “...Başbakan Yardımcısı, sorulan suallere cevap olarak: 1. Kâğıt darlığı ve pahalılığı sebebiyle gazetelerin karşısında buldukları güçlükleri bertaraf etmek için gerekli tedbirlerin alınmakta olduğunu; 2. Fikir ve yazı hürriyetinin her türlü bilvasıta tahdit ve takyitlerden kurtarılması için maddi ve manevi yardımın yapılmasının hükümetçe düstur ittihaz edildiğini; 3. Resmi ilanların gazetelere seyyaniyetle ve adilane dağıtılması hususunda hükümetin hassas olacağını; hükümet adına ve kesin olarak temin etmişti. (...) kararnamenin uygulanma şekli basın ve fikir hürriyetini, baskı altında bulunduracak mahiyettedir.” Eyüboğlu ve

¹⁹⁰ Aynı yer.

¹⁹¹ T.B.M.M.T.D., Dönem 9, Toplantı 3, C. 22 (14.05.1953), s. 239.

¹⁹² Aynı yer.

arkadaşlarının basın hürriyeti ve gazetelere eşit muamele konusundaki bu gensoru önergesi, mecliste çoğunluk tarafından reddedilmiştir.¹⁹³ Önergenin amacı ve içeriği, Cemal Reşit Eyüboğlu'nun basına olan ilgisini ve ileriki dönemlerde bu alanda yapacağı çalışmaları açıklayıcı niteliktedir.

Basın mevzuatı Türk parlamento tarihinde iktidar ile muhalefet arasında en çok tartışılan konulardan olmuştur. Özellikle IX. Dönemde, muhalefet, iktidarın kontrolündeki radyo yayınlarından ve resmi ilanların dağıtımından, iktidar ise yazılı basının iktidar karşıtı tutumundan şikâyet etmiştir. Bu dönemde iktidarın basının özgürlüğünü sınırlayıcı uygulamaları ve muhalefetin bunlara direnme çabaları göze çarpmaktadır. 6334 sayılı Neşir Yoluyla İşlenecek Bazı Cürümler Hakkındaki Kanun'un oluşması, bu dönemdeki iktidar-muhalefet çatışmasının bir sonucudur.¹⁹⁴

Basın özgürlüğü, Cemal Reşit Eyüboğlu'nun mecliste en çok savunduğu konulardan biri olmuştur. 1954 Genel Seçimleri akabinde, DP'nin Basın Kanunu'nda muhalif basın aleyhine olacak birtakım değişiklikler yapmak istemesi üzerine mecliste yapılan tartışmalarda Eyüboğlu da yer almıştır.

Cemal Reşit Eyüboğlu, neşir yoluyla işlenecek bazı suçlar hakkındaki kanun tasarısının,¹⁹⁵ devletin siyasi ve mali itibarına zarar verecek yalan haber yapılması halinde öngörülen yaptırımları içeren 3. maddesi¹⁹⁶ hakkında konuşmuştur. Eyüboğlu, yalan içerikli haberden mesul olan şahısların kanunda spesifik şekilde belirtilmemesinin haber almada gecikmelere yol açacağını dile getirmiştir: “...*Bir gazetenin Ankara'da veya her hangi bir yerdeki muhabiri kendisine bir haber gönderiyor. Bu haberi gönderen şahıs bu haberin yalan olduğunu da biliyor. Gazeteci bunu neşrediyor. Neşreden mesul. Neşreden zat kendi muhabirinin takdirine bağlı olarak bunu neşrediyor ki suçla hiç bir alâkası yoktur. (...) bu 3'üncü madde ile o kadar ileri gidilmiştir ki, memleketimizde taze haber alma imkânı da kalmayacaktır.*

¹⁹³ T.B.M.M.T.D., Dönem 9, Toplantı 2, C. 10 (23.11.1951), s. 171-172.

¹⁹⁴ Kazım Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi*, “TBMM IX. Dönem 1950-1954”, “IV. Cilt”, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları No: 23, Ankara, s. 5104.

¹⁹⁵ Sözü edilen kanun tasarısı Resmi Gazete'nin şu sayısında neşredilmiştir: *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 8660, 17 Mart 1954.

¹⁹⁶ *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 8660, 17 Mart 1954, s. 8653.

Çünkü böyle, biraz şüphe yaratacak bir haberi, gazeteciler bir tarafta tutacaklar ve tahkik ettikten sonra neşretmek imkânını bulacaklardır.”¹⁹⁷

Sürelî yayınlardaki bilimsel içerikli yazıların da sekteye uğrayacağını belirten Eyüboğlu’na göre bu kanun: “...ilmî yazıların dahi neşrinin maruz kalacakları güçlüklerle bir misal olacaktır. (...) ilmî yazının içindeki rakam ve haberlerin sıhhatini kim tetkik ve tayin edecek? (...) gazete idarehaneleri tam teşekküllü bir üniversite midir? (...) Gazete idarehanelerimde, ilmî yazıyı tahlil edip bunun içinde yalan haberi, doğru haberi tefrik edebilecek mütehassıslar yoktur.”¹⁹⁸

Cemal Reşit Eyüboğlu kanun değişikliğinin sadece gazete ve dergileri değil, bilimsel yayınları bütünüyle etkileyeceğini öne sürmüştür: “Bütün naşirleri bu üçüncü madde ürkütebilir. (...) Bir tek mahkûmiyet hâdisesi, hatta sadece adlî takibat karşısında artık ondan sonra naşirler için kitap neşretmek kolay işlerden olamaz. Politik veçhesi olan her eseri neşredecek olan müesseseler mütehassıslara bu eseri gönderip, tetkik mi ettireceklerdir? Bu noktalar üzerinde, bilhassa haberin, havadisın veya vesikaların sahibi ile bunları neşredeninin mesuliyetleri üzerinde misalleriyle izahat verilmelidir.”¹⁹⁹

Tasarımın basın özgürlüğünü ve bilimsel yayınları etkileyen yönleri tartışıldıktan sonra, Cemal Reşit Eyüboğlu kanunun siyasi boyutunu ve seçimleri ilgilendiren kısımlarını ele almıştır: “...bu kanun her hangi bir devrenin başında çıkmış olsa idi üzerinde bir milletvekili olarak bu kadar hassasiyetle durmak lüzumunu hissetmeyebilirdim. Önümüzde seçimler var ve bu kanun öyle bir zamanda çıkmıştır ki, bir tarafta altıncı maddesinde radyoyu alâkadar eden (...) hükümlerle, beşinci maddesinde naşiri alâkadar eden hükümlerle, birinci maddede kabul edilen hükümlerle mutabık değilim. Bu hükümler seçim faaliyetlerini istihdaf eder mahiyettedir. (...) münakaşalar, mücadeleler, sözle, yazı ile olacaktır.”²⁰⁰

Seçim sürecinde muhalefetin propaganda faaliyetlerine olumsuz etki yapacak olan tasarıyı eleştiren Eyüboğlu, ilgili hükümlerin oylanması sırasında muhalefetten yeterli sayıda milletvekilinin bulunması gerektiğini savunmuştur. Oylama yapılması

¹⁹⁷ T.B.M.M.T.D., Devre 9, İçtima 4, C. 29 (08.03.1954), s. 507.

¹⁹⁸ Aynı yer.

¹⁹⁹ T.B.M.M.T.D., Devre 9, İçtima 4, C. 29 (08.03.1954), s. 508.

²⁰⁰ age, s. 512.

hakkında takrir veren Eyüboğlu Şunları söylemiştir: “...matbuat hürriyeti gibi mühim bir kanunun müzakeresi ile meşgul olmaktayız. (...) tüzüğümüzün emretmiŐ olduğu çoğunluk yoktur. (...) bu bedahet karşısında hiç olmazsa biraz hürmet etsinler. Yarına kadar müsaade ederlerse kendilerine en az beş altı misalini getiririm. Teamül teessüs etmiştir, çok rica ederim yoklama yapsınlar.”²⁰¹

Cemal Reşit Eyüboğlu çağdaş Türkiye’nin ideal Basın Kanunu’nun ihtiva etmesi gereken vasıfları Şöyle ifade etmiştir: “...öyle mâniolar koyalım ki bunlar bizim ileriye doğru olan hamlelerimizi’ kösteklemesin; ama aynı zamanda suiistimallere de meydan vermesin; suiistimalleri önlesin; fakat cemiyetin inkişafını durdurmasın. MüŐabebet tesis etmiş olmak için arz etmiyorum; totaliter rejimlerde devletin itibarına teveccüh edebilecek her türlü tehlikeyi bertaraf etmek için o kadar dâhiyane metotlar bulunmuştur ki, o kadar ince usuller tesis edilmiştir ki hakikaten o memlekette devlet itibarı her türlü tecavülden masundur; masundur ama söz ve tefekkür hürriyeti de ayaklar altına düşmüştür. Bu itibarla öyle kriteriyumlar bulmalıyız ki, bunlar devletin itibarını sarsıcı hareketlere mâni olsun; fakat fikir hürriyetini önlemesin.”²⁰²

3.3.6. Milletvekilliği Döneminde İlgilendiği Diğer Konular

Cemal Reşit Eyüboğlu, parlamentodaki görevi süresince Karadeniz Bölgesi’ne ve milletvekilliğini yaptığı Trabzon’a ilişkin mevzularla sıklıkla ilgilenmiştir. Eyüboğlu’nun bölge ile alakalı bazı yazılı soru önergeleri ve bunların gönderildikleri ilgili makamlar Şöyledir: “...Karadeniz’in Doğusundaki vilâyetlerde yaşayan halkın iktisaden kalkındırılmasını sağlamak için buralarda dokuma, çimento fabrikaları ile gübre ve balık sanayii gibi sınaî tesislerin vücuda getirilmesi ve bu işlerin bir programa bağlanması hakkında ne düŐünüldüđüne dair yazılı soru önergesi, Ekonomi ve Ticaret ve İŞletmeler Vekâletlerine gönderilmiştir. (...) Maçka ve Of kazalarının Hamsi Köyü ve Hayrat Nahiyelerinde zirai kredi kooperatiflerinin kurulması hususunda ne düŐünüldüđüne dair yazılı soru önergesi, Ekonomi ve Ticaret Vekâletine gönderilmiştir. (...) Çiftçiye Topraklandırma Kanunu’ndan önce borçlandırma suretiyle veya parasız olarak tevzi ve tahsis edilmiş olan topraklar hakkında Trabzon

²⁰¹ Aynı yer.

²⁰² age, s. 511.

ve Maçka Tapu Sicil Muhafızlıklarının tatbik ettikleri muamele hakkındaki yazılı soru önergesi, Başvekâlete gönderilmiştir.”²⁰³

Akçaabatlı Trabzon Milletvekili Cemal Reşit Eyüboğlu, 11 Haziran 1937 tarihinde kabul edilen ve 23 Aralık 1937 tarihinde kendi seçim bölgesinde uygulanacağı belirlenen kan gütmeye ile ilgili kanun konusunda meclisteki en aktif seslerden olmuştur.²⁰⁴ Eyüboğlu, kan güdülmesi sebebiyle canı tehlikede olan vatandaşların yaşadıkları yerden alınıp başka yerlerde iskân ettirilmesini öngören bu kanunu antidemokratik olduğu gerekçesiyle eleştirmiş,²⁰⁵ mevcut haliyle sürgün cezasına benzetmiştir.²⁰⁶

Cemal Reşit Eyüboğlu kanunun gerekli yönlerine işaret etmiş; ancak muhtevasında değişikliklere gerek duyulduğunu bildirmiştir.²⁰⁷ Eyüboğlu, kanun kapsamına giren vatandaşların devletin desteğiyle durumdan en az zararla çıkabilmesi için gerekirse topraklandırılarak ekonomik açıdan kendi kendini destekleyebilecek hale getirilmesi gerektiğini savunmuştur: “...savunmak istediğimiz şey, hakikaten yıllardan beri bizim seçim çevremizde bir ıstırap ve üzüntü kaynağı olan bir kanunu, daha insani şekilde tatbik edilir bir hale getirmektir.”²⁰⁸ “Madem ki (...) vatandaşların hak ve hürriyetlerini tahdit yoluna gidiyoruz, o halde (...) devletin uzattığı müşfik eli bunlara da uzatalım. Seylâp dolayısıyla oralarda oturmaları kendileri için tehlikeli görülen vatandaşları devlet olarak başka yerlere naklediyor ve onları iktisaden yaşayabilecek bir hale getiriyorsak; bunlara da aynı yardımı, aynı şefkati göstermeliyiz.”²⁰⁹

Cemal Reşit Eyüboğlu'nun milletvekilliği 1954 Genel Seçimleri ile sonlanmıştır. Eyüboğlu, 1954'te seçim bölgesi olan Trabzon'dan CHP milletvekili adayı gösterilmiştir.²¹⁰ Partisinin bölgeden milletvekili çıkaramaması nedeniyle Eyüboğlu X. Dönemde TBMM'de yer alamamıştır.²¹¹

²⁰³ T.B.M.M.T.D., Dönem 9, Toplantı 3, C. 21 (01.04.1953), s. 156-157.

²⁰⁴ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3638, 23 Haziran 1937, s. 8364; T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3775, 03 Kânunuevvel 1937, s. 9027.

²⁰⁵ T.B.M.M.T.D., Dönem 9, Toplantı 3, C. 19 (28.01.1953), s. 455.

²⁰⁶ Aynı yer.

²⁰⁷ T.B.M.M.T.D., Dönem 9, Toplantı 3, C. 17 (21.11.1952), s. 254-255.

²⁰⁸ T.B.M.M.T.D., Dönem 9, Toplantı 3, C. 18 (12.12.1952), s. 213.

²⁰⁹ T.B.M.M.T.D., Dönem 9, Toplantı 3, C. 19 (28.01.1953), s. 457.

²¹⁰ Milliyet, 12 Mart 1954, s. 7; Milliyet, 13 Mart 1954, s. 7.

²¹¹ 1952 yılında Şemseddin Günaltay'ın CHP'den ayrılarak yeni bir parti kuracağına dair haberler yayılmıştır. Ferit Melen, Cahit Zamangil, Nuri Ocağcıoğlu ve Hamdi Şarlan'ın da dâhil olduğu CHP'li bir grup milletvekili ile birlikte Cemal Reşit Eyüboğlu'nun da bu partiye katılacağı

3.4. 27 Mayıs Süreci

Osmanlı İmparatorluğu'nun son evrelerinden itibaren, değişim yanlısı aydın-ordu kesimi ile toplumun gelenekçi ileri gelenlerinin iktidar çatışması, Türk siyasetinde alışlagelmiş bir dinamik teşkil etmektedir. Cumhuriyetin kurucu kuşağının asker kökenli devlet adamlarından oluşması ilerleyen süreçte ordunun siyasetteki yerini sağlamlaştırmıştır. Fakat yüzyıllardır süregelen merkeziyetçi, muhafazakâr devlet geleneğinin de etkisiyle bu kesimin öngördüğü yenilikler beklenen oranda yerleştirilememiştir. Buna bağlı olarak cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde ordu, devrimi daimi bir tehdit altında görerek kendisine ilke ve inkılapların koruyucusu rolünü biçmiştir. Asker kesimin devrime ve demokrasiye aykırı gördüğü durumlarda, seçimle gelen çevrelerce yönlendirilen siyasete müdahale etmesi, teşkil ettiği tenakuza rağmen iç siyasette sık karşılaşılan bir durum olmuştur. DP dönemi örneğinde de görüleceği üzere, muhalefet ve aydın kesimin yanında ordu mensupları da, reformlar konusunda atılan geri adımları tepkiyle karşılamıştır.

DP iktidarı sırasında prestiji ve nüfuzu azalan memur ve subayların, izlenen liberal ekonomik politikaların etkisiyle yaşam standardı da düşmeye başlamıştır.²¹² Buna, muhalefetin ve basının hükümet tarafından sindirilmeye çalışılması da eklenince, iktidar-ordu arasında değişen dengeler, Türkiye'yi 27 Mayıs sürecine götürmüştür.²¹³

Şevket Süreyya Aydemir, müdahalenin köklerinin uzun bir geçmişe varmadığına işaret etmiştir. Aydemir, müdahaleyi gerçekleştiren kesimin noksan ve hatalı yanlarını şöyle değerlendirmiştir: “...sonrası için, derlenmiş, tartışılmış, gelecek günlerin icra prensipleri ve amaçları hakkında hazırlanmış bir program, henüz ortada yoktu. Tam bir merkezî örgüt kurulmamıştı. (...) ihtilâl öncesinde, merkezi bir komite halinde

söylentileri çıkmıştır. Ancak Eyüboğlu CHP'den ayrılmamıştır. *Milliyet*, 23 Mayıs 1952, s. 7. 1954'te CHP Meclis Grup Başkan Vekili Server Somuncuoğlu'nun istifası üzerine Cemal Reşit Eyüboğlu ve Avni Doğan'ın da partiden istifa edeceği haberleri çıkmıştır. Haber partililerce yalanlanmıştır. *Milliyet*, 24 Haziran 1954, s. 1-3.

²¹² William Hale, *Türkiye'de Ordu ve Siyaset*, Hil Yayınları, İstanbul, 1996, s. 94; Charles H. Dodd, *Politics and Government in Turkey*, Manchester University Press, Manchester, 1969, s. 28.

²¹³ Samuel P. Huntington'a göre: “Devlet adamı devlet politikasının dinamik yönünü, amaca ilişkin unsurlarını belirler. Askerler ise bu politikanın pasif yönünü, araçsal unsurlarını temsil eder. Askerin işlevi, devlet adamını, amaçları araçlarının ötesine geçtiğinde uyarmaktır.” Samuel P. Huntington, *Asker ve Devlet*, Çev. K. Uğur Kızılaslan, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2004, s. 96. Huntington'ın bu yargısının az gelişmiş ülkelerde bazında ele alındığında özel bir anlam ihtiva ettiği görülecektir. Zira bu tip ülkelerde orduya yüklenen sorumluluk savunmadan öteye gitmektedir. Modernleşmeyi sağlayacak bir unsur addedilen ordu, bu ülkelerde aynı zamanda iktidar üzerinde bir denetim mekanizması işlevi görecektir.

çalışan, hedefleri belli bir aksiyon kadrosu yoktu. İlke, hedef ve emirlerini, uçlara kadar ulaştıran, seçilmiş, teşekkül etmiş, hiyerarşik disiplin altında çalışan bir İcra Komitesi mevcut değildi. Şef ve Lider de belirmemişti."²¹⁴

Muhtelif eksikliklerine karşın, 27 Mayıs 1960 tarihinde ordu, DP kontrolündeki sivil hükümete son vererek yönetime el koymuştur. Aynı gün, TBMM'nin dağıtılması, partilerin siyasi faaliyetlerinin durdurulması ve kapatılmış olan bütün gazetelerin ve üniversitelerin yeniden açılması kararlaştırılmıştır.²¹⁵ Önemli siyasi liderler tutuklanmış; iktidar yanlısı addedilen ordu mensupları etkisiz hale getirilmiştir. Hem iktidarı hem ordu hiyerarşisini hedef alan bu eylem, 38 subayın oluşturduğu MBK öncülüğünde gerçekleştirilmiştir.²¹⁶ DP iktidarı sırasında ordu içinde gizlice örgütlenen, çoğu alt kademe subaylar olan bu komite, müdahale hazırlığındayken, emir komuta zincirinin önemini bilincinde olarak bazı yüksek rütbelilerle yakınlaşmıştır.²¹⁷

MBK, eylemlerine yetkinlik ve meşruiyet kazandıracak biçimde ordu içindeki bazı generalleri saflarına çekmeyi başarmıştır. Bunların başında emekliliği yaklaşmış olmasına karşın komitenin liderliğini üstlenen Orgeneral Cemal Gürsel gelmektedir. Orgeneral Fahri Özdilek, Tümgeneral Cemal Madanoğlu, Tuğgeneral İrfan Baştuğ ve Tuğgeneral Sıtkı Ulay da MBK'da yer almıştır.²¹⁸

²¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi İstanbul, 2000, s. 306. Hikmet Kıvılcımlı, askeri müdahaleyi yapan kanadın bu hazırsızlığı nedeniyle müdahalede yalnızca kişilerin devrildiği, onları kontrol eden sınıfların yerinde kaldığı eleştirisinde bulunmuştur. Hikmet, Kıvılcımlı, *27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi*, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, 2008, s. 131.

²¹⁵ *Milliyet*, 28 Mayıs 1960, s. 1.

²¹⁶ Richard D. Robinson, *The First Turkish Republic, "A Case Study In National Development"*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1963, s. 234.

²¹⁷ Hale, *age*, s. 97-98.

²¹⁸ MBK üyeleri şunlardır: Kurmay Yarbay Mustafa Kaplan, Kurmay Albay Alparslan Türkeş, Kurmay Binbaşı Suphi Gürsoytrak, Kurmay Yüzbaşı Numan Esin, Kurmay Albay Fikret Kuytak, Kurmay Albay Sami Küçük, Kurmay Albay Muzaffer Yurdakuler, Kurmay Yarbay Sezai Okan, Kurmay Binbaşı Vehbi Ersü, Kurmay Yüzbaşı Muzaffer Özdağ, Kurmay Albay Ekrem Acuner, Kurmay Binbaşı Şükran Özkaya, Kurmay Yüzbaşı Selahattin Özgür, Kurmay Albay Mucip Ataklı, *Milliyet*, 14 Haziran 1960, s. 3., Kurmay Yarbay Rafet Aksoyoğlu, Binbaşı Muzaffer Karan, Binbaşı Fazıl Akkoyunlu, Kurmay Binbaşı Dündar Taşer, Kurmay Yüzbaşı İrfan Solmazer, Kurmay Albay Osman Köksal, Kurmay Yarbay Suphi Karaman, Kurmay Binbaşı Ahmet Yıldız, *Milliyet*, 15 Haziran 1960, s. 3., Kurmay Binbaşı Kadri Kaplan, Kurmay Binbaşı Şefik Soyuyüce, Kurmay Yüzbaşı Kamil Karavelioğlu, Kıdemli Yüzbaşı Rıfat Baykal, Kurmay Binbaşı Şefik Emanullah Çelebi, Kurmay Yüzbaşı Münir Köseoğlu, Kurmay Yarbay Orhan Kabıbay, Kurmay Kıdemli Binbaşı Mehmet Özgüneş, Kurmay Binbaşı Orhan Erkanlı, Yüzbaşı Ahmet Er, Kurmay Albay Haydar Tunçkanat, *Milliyet*, 16 Haziran 1960, s. 3.

Müdahale sonrası fiili yönetime hukuki bir zemin oluşturmayı amaçlayan MBK, 12 Haziran 1960'ta yürürlüğe geçici bir anayasa sokmuştur. Komite, sivil ağırlıklı bir Bakanlar Kurulu oluşturmuş ve profesörlerden oluşan bir Bilim Kurulu'nu anayasa düzenlemesinde görevlendirmiştir.²¹⁹ Feroz Ahmad, komitenin prosedürlerine akademik çevreleri dâhil etmesinin askeri müdahaleyi “kurumsal bir darbeye ve aydınların devrimine” dönüştürdüğünü belirtmiştir.²²⁰ Bu noktadan sonra, Türkiye’de bir yargılamalar ve tasfiyeler dönemi başlamıştır.

MBK, yönetim erkini elinde bulundururken, ordu içinde birtakım tasfiyeler gerçekleştirmiştir. EMİNSU (Emekli İnkılap Subayları) olarak adlandırılan 235 general ve amiral ile binlerce subay, DP döneminde çıkarılan ve 25 yılı dolduran memurların hükümetçe emekli edilebileceği esasını içeren 42 sayılı kanun gereğince emekli ettirilmiştir.²²¹ Üst rütbelerdeki dengesizliklere bağlı olarak bozulan ordu hiyerarşisi, bu yaptırıma gerekçe olarak gösterilmiştir. Cemal Gürsel, tasfiyelerle silahlı kuvvetlerin kadrosunun gençleştirileceğini ve ordunun siyasetten ayrıştırılarak kendi vazifesine yöneleceğini belirtmiştir.²²² Tasfiyeler için sık sık reform niteliği yapılsa da, esasında MBK'nın silahlı kuvvetler üzerindeki yetkinliğini artırması hedeflenmiştir.²²³

27 Mayıs sürecinin bir sonraki tasfiyeleri üniversitelerde gerçekleştirilmiştir. DP döneminde üniversite hocaları öğrenci eylemlerinin sorumlusu olmakla itham edilmiş; yükseköğrenim kurumları yoğun baskı altına alınmıştır. Bu nedenle 27 Mayıs, üniversiteler ile bağlantılı çevrelerde son derece olumlu karşılanmıştır. Askeri müdahalenin hukuki ve toplumsal boyutları nedeniyle, MBK ile üniversiteler yakın ilişkiler içinde bulunmuştur. Komite yeni anayasa hazırlama görevini üniversite mensuplarına vermiştir. Ayrıca müdahalenin gerekçelerini halka açıklama sorumluluğunu da bu kesim üstlenmiştir.²²⁴

²¹⁹ *Milliyet*, 28 Mayıs 1960, s. 1; Walter F. Weiker, *Amerikalı, Fransız, Rus Gözüyle 1960 Türk İhtilali*, Çev. Mete Ergin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1967, s. 33; *BCA*, 30-1-0-0 / 54-329-2(05.01.1961).

²²⁰ Kasaba (Ed.), *age*, s. 243.

²²¹ Feroz Ahmad ve Bedi Turgay Ahmad, *Türkiye’de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi, “1945-1971”*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1976, s. 221.

²²² *Milliyet*, 03 Ağustos 1960, s. 1.

²²³ Kurtuluş Kayalı, *Ordu ve Siyaset, “27 Mayıs-12 Mart”*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 73.

²²⁴ Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi, “V. Kitap”, “Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye”, “27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980”*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002, s. 36-37.

MBK, “Ordu-geçlik elele!” sloganıyla sürecin başından itibaren üniversitelerle bağlantılı bir şekilde faaliyet göstermiştir. Bu nedenle 27 Ekim 1960’ta kabul edilen 114 sayılı kanun ile 147’ler olarak adlandırılan akademisyenlerin bariz bir sebep gösterilmeden kadro dışı bırakılması kamuoyunda şaşkınlığa neden olmuştur.²²⁵ Üniversitelerdeki bu ayıklamaların esas sebepleri bilinmediğinden komite içindeki görüş çatışmaları sonucunda gerçekleştiği ve üniversitelerde MBK ile işbirliği içinde olan kesimin isteğiyle olduğu gibi pek çok söylenti ortaya atılmıştır.²²⁶

MBK, tasfiyelere gerekçe olarak Atatürk dönemindeki Darülfünun Reformu’ndan beri üniversitelerde gereken köklü değişikliklerin yapılmamış olmasını öne sürmüştür.²²⁷ Yükseköğrenim kurumlarını hedef alan bu yaptırım, MBK’nın faaliyetlerini büyük oranda destekleyen aydın kesimin tepkisine yol açmıştır. Devrilen iktidar partisinin diktatöryel eğilimlerinin sıkça dile getirildiği ve enine boyuna eleştirildiği bir sırada, yeni düzenin oluşturucusu ve ilerleticisi rolündeki aydınların üniversitelerden uzaklaştırılması dönemin çelişkili vakalarından olmuştur.

Tutuklanan iktidar partisi mensuplarının yargılanması komitenin en önemli faaliyetlerindedir. DP’lilerin haricinde, orduda partiye yakın olan yüksek rütbeliler ve çeşitli nedenlerle tutuklanan siviller Yassıda’da kurulan 1 başkan, 8 asıl be 6 yedek üyeden oluşan Yüksek Adalet Divanı’nda yargılanmıştır.²²⁸ Mahkemelerde toplamda 592 kişi yargılanmıştır. Yargılamalar 24 Ekim 1960’ta başlamış; 15 Eylül 1961’de kararların açıklanmasıyla sonlanmıştır.²²⁹

²²⁵ Aynı yer.; Nadir Nadi, *27 Mayıs’tan 12 Mart’a*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 2000, s. 20. MBK ile üniversite arasındaki ilk gerginlik, Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya ve Doç. Dr. İsmet Giritli’nin Bilim Kurulu üyeliğinden çıkarılmasıyla yaşanmıştır. Bülent Ecevit’in aktardığına göre, Tunaya ve Giritli, Kurul Başkanı Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar ile anlaşmazlıklar yaşamıştır. Tunaya ve Giritli’nin basında Onar’ı eleştiren açıklamalarda bulunmaları, kuruldaki görevlerinden affedilmelerinin başlıca sebebi olmuştur. Bülent Ecevit, “Neden “A” Edildiler?”, *Ulus*, 03 Eylül 1960, s. 1-3. 147’ler olayının akabinde, ODTÜ Rektörü Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu, Ankara Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Dr. Suut Kemal Yetkin, İstanbul Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Dr. Sıddık Sami Onar ve İstanbul Teknik Üniversitesi Rektörü Ord. Prof. Dr. Fikret Narter tasfiyeleri protesto etmek için istifa etmiştir. Ahmad ve Turgay Ahmad, *age*, s. 225; *Milliyet*, 29 Ekim 1960, s. 1.

²²⁶ Doğan Duman, “27 Mayıs Hükümet Darbesi ve Dönemin Akademisyenlerinin Darbe Karşısındaki Tutumları”, *International Journal of Social Science*, (Winter 2018), Number: 73, p. 299-314.

²²⁷ Seçil Karal Akgün, *27 Mayıs, “Bir İhtilal, Bir Devrim, Bir Anayasa”*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009, s. 134.

²²⁸ Yüksek Adalet Divanı, 16 Haziran 1960 tarihinde kabul edilen geçici kanun ile oluşturulmuştur. Divanın uyacağı esaslar kanunun muhtevasında detaylandırılmıştır. *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 10529, 18 Haziran 1960, s. 1565-1566.

²²⁹ Ahmad ve Turgay Ahmad, *age*, s. 224.

Eski Başbakan Adnan Menderes, eski Cumhurbaşkanı Celal Bayar, eski Meclis Başkanı Refik Koraltan, eski Maliye Bakanı Hasan Polatkan, eski Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu, eski Genelkurmay Başkanı Rüştü Erdelhun ve DP'nin bazı ileri gelen milletvekilleri olmak üzere toplamda 15 kişi idam cezasına çarptırılmıştır.²³⁰ Yaşından ötürü Bayar'ın cezası ve divanda oy çokluğu ile kararlaştırılan diğer cezalar hapse çevrilmiştir. Menderes, Polatkan ve Zorlu'nun cezaları ise MBK tarafından onaylanmıştır. Polatkan ve Zorlu 16 Eylül'de; Menderes ise 17 Eylül 1961'de idam edilmiştir.²³¹

DP'nin yönetici kadrosundan olan pek çok milletvekili ve bakana ömür boyu hapis cezası verilirken; yargılanan 418 kişi 6 ay ile 20 yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırılmıştır. Mahkemelerde 123 kişi beraat etmiştir.²³²

Eylemleri büyük ölçüde başarıya ulaştıysa da, komiteyi oluşturan kadro fikir yapısı bakımından homojen olmadığından süreç ilerledikçe kendi aralarında anlaşmazlıklar yaşamaya başlamışlardır. Bu noktada MBK'nın iki farklı fraksiyona bölüdüğü görülmektedir. Bir tarafta, uzun süredir darbe planlayan ve iktidarı devirip ülkeyi kalıcı olarak askeri rejimle yönetmeyi hedefleyen radikaller, diğer tarafta ise gerekli hukuki ve siyasi düzenlemeler yapıldıktan sonra derhal seçime gidilerek sivil yönetime geçilmesini öngören ılımlılar bulunmaktadır. Bu fikir çatışması, Toker'in deyimiyile, Menderes'in "*sivil cunta idaresi*" yerine MBK'nın "*askeri cunta idaresi*"ni²³³ işletmeyi planlayan, 14 kişiden oluşan Alparslan Türkeş liderliğindeki birinci grubun tasfiyesi ve yurt dışına sürgün edilmesi ile sonuçlanmıştır.²³⁴ Orduda ve üniversitelerde uyguladığı tasfiyelerden sonra kendi içinde de bölünme yaşayan MBK'nın üzerine yapılan tartışmalar bu dönemde artmış; komitenin itibarı zarar görmüştür.

²³⁰ Turan, *Türk Devrim Tarihi*, "V. Kitap", s. 78-79.

²³¹ Stanford Shaw and Ezel Kural Shaw, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey*, "Volume II Reform, Revolution and Republic", "The Rise of Modern Turkey 1808-1975", Cambridge University Press, Cambridge, 2002, s. 416; Örsan Öymen, *Bir İhtilal Daha Var*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1987, 330-331.

²³² Turan, *Türk Devrim Tarihi*, "V. Kitap", s. 76.

²³³ Metin Toker, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973*, "Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim", "1960-1961, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991, s. 166.

²³⁴ Dodd, *age*, s. 30-31; Kurtul Altuğ, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Koza Yayınları, İstanbul, 1976, s. 50. Tasfiye edilen isimler başta A. Türkeş olmak üzere O. Kabibay, M. Özdağ, N. Esin, O. Erkanlı, D. Taşer, M. Karan, Ş. Soyuyüce, İ. Solmazer, M. Kaplan, A. Er, M. Köseoğlu ve F. Akkoyunlu'dur. Ferit Salim Sanlı, "27 Mayıs'ın "Zoraki Diplomatları": 14'lerin Yurtdışı Faaliyetleri", *Akademik Bakış* (Kış 2018), Cilt 11, Sayı 23, s. 222.

MBK, sivil idareye geçişte siyasal ve hukuki süreci hızlandıracak ve komitenin uygulamalarında birliğin sağlanmasına muavenet edecek bir adım olarak, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin önerisiyle bir Kurucu Meclis'in oluşturulmasını kararlaştırmıştır.²³⁵ Meclisin görev kapsamı ve yetkileri, 13 Aralık 1960'ta kabul edilen yasalar ile belirlenmiştir. MBK ve Temsilciler Meclisi'nden oluşan Kurucu Meclis üyeleri, belli başlı kesimlere tanınan kontenjanlar ile belirlenmiştir. İl temsilcileri ise her vilayetin kendi seçimi ile göreve gelmiştir.²³⁶

Cemal Reşit Eyüboğlu, Kurucu Meclis'te Trabzon İl Temsilcisi olarak yer almıştır.²³⁷ Türkiye'de siyasal ve hukuki düzenin yeniden şekillendirildiği bu sürecin aktörlerinden biri olan Eyüboğlu, uzun vadede tüm ülkeyi ilgilendiren yasaların yapımında söz sahibi olmuştur.

3.4.1. Eyüboğlu'nun Kurucu Meclis'teki Çalışmaları

Cemal Reşit Eyüboğlu, Kurucu Meclis'teki etkinliği sırasında, milletvekilliğinde olduğu gibi, ağırlıklı olarak mali konulara yönelmiştir. IX. Dönemde TBMM'nin Bütçe Komisyonu'nda görev almış olan Eyüboğlu, yeni Bütçe Kanunu'nun 125. maddesi müzakere edilirken, umumi kalkınma planları ile devlet bütçesinin ilişkilendirilmesi hususuna dikkat çekerek bunun önce bir hukuki zemine oturtulması gerektiğini bildirmiştir. Milletvekilliği sırasında kalkınma planının gerekliliğini sıkça dile getiren Eyüboğlu, bu ilişkilendirmenin de başka memleketlerdeki örneklerinden yararlanılarak yapılması gerektiği yönünde görüş belirtmiştir.²³⁸

Toprak reformu, Cemal Reşit Eyüboğlu'nun siyasetinde önemli bir yer tutmaktadır. Eyüboğlu, Kurucu Meclis'te bu konunun yeni düzendeki geleceğini şu soru ile gündeme getirmiştir: “...toprak dâvası yalnız Türkiye'ye münhasır değildir. Bu dâva Asya memleketlerinin müşterek davasıdır. Birleşmiş Milletler Asya devletlerine bu toprak meselesi dolayısıyla birtakım tavsiyelerde bulunmuşlardır. Hatta Türkiye'de uzun boylu etüt yapmış olan bir heyetin de tavsiyeleri mevcuttur. (...) topraklar küçültüldüğü, işletme küçültüldüğü takdirde ziraat ve toprak dâvasının halli için acele toprak reformu ihtiyacı belirmiş olacaktır. (...) Hindistan'da olduğu gibi

²³⁵ Milliyet, 08 Ağustos 1960, s. 1-5.

²³⁶ T.C. Resmi Gazete, Sayı: 10682, 16 Aralık 1960, s. 2766-2773; Milliyet, 06 Ocak 1961, s. 3.

²³⁷ Milliyet, 29 Aralık 1960, s. 3.

²³⁸ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi (T.C.T.M.T.D.), 50. Birleşim, c. 4 (21.04.1961), s. 55-56.

*Türkiye'de de bölgeler ayrılarak köyleri de içine alacak şekilde umumi bir plânda toprak reformunu yeni araçlarla ve müşterek kalkınmayı icap ettirecek surette tanzim edilmek suretiyle toprakları müşterek bir mülkiyet haline getirmeye bu kanun imkân verecek midir, vermeyecek midir?*²³⁹

Anayasa görüşmeleri sırasında ormanların korunması ve geliştirilmesi ile ilgili madde hakkında söz alan Cemal Reşit Eyüboğlu, cezaların suçlar ile orantılı verilmesini temin edecek bir kanunun oluşturulması gerektiğinin altını çizmiştir. Orman içinde yaşayan vatandaşların kasıtlı olmayarak, hayatlarını idame edebilmek için işlediği küçük suçların, vatana ihanet suçu dahi alınırken genel af kapsamına alınmamasını adaletsiz bulmuştur.²⁴⁰

Seçim sisteminin yenilenmesi, uzun vadede Türk siyasetini büyük ölçüde etkileyeceğinden Kurucu Meclis'in en önemli kararlarından biri olacaktır. Cemal Reşit Eyüboğlu da -karma liste ve bloke sistem- seçim usullerinin bir eleştirisini yaparak konuyu detaylı biçimde yorumlamıştır. Eyüboğlu, yeni milletvekili seçimi kanununun ihtiva etmesi gereken hususlar hakkında şunları söylemiştir: *“Türk vatandaşının 1950 senesinden beri alışageldiği ve 1954 seçimlerini müteakip kendisinden gasledilmiş asil ve mukaddes bir hak olarak inandığı ve inandırıldığı, dilediğini seçme, dilediğini seçmeme kendisinden nezredilirse, vatandaş haleti ruhiyesinde bu, derin yaralar açabilir. Bunu dikkate almak zannederim en başta gelen vazifemiz olmalıdır.”*²⁴¹

27 Mayıs, yalnızca iktidarın ve yasaların değiştirildiği bir süreç değil; aynı zamanda ideolojilerin ve ideolojileri oluşturan ilkelerin de mercek altına alınarak sorgulandığı bir evre olmuştur. Yeni yasaların yapımında akademik çevrelerin söz sahibi konumu, Kurucu Meclis'te yeni yol arayışlarının, çözüm önerilerinin ve tenkitlerin dile getirilmesinde etkili olmuştur. Cemal Reşit Eyüboğlu, cumhuriyet dönemi Türk siyasi düşüncesinde önemli bir yer tutan Milliyetçilik kavramının farklı yönlere çekilmemesini temin etmek için, yeni anayasaya ne şekilde yerleştirileceği konusundaki fikir ve görüşlerini içeren şu görüşlerini arz etmiştir: *“Maddenin, milliyetçilik sözünü içine alıp almaması üzerinde uzun uzun tartışıldı. Milleti meydana getirecek dil, kültür kader birliğinin, ileriye matuf inkişafını sağlamak bakımından,*

²³⁹ T.C.T.M.T.D., 47. Birleşim, c. 3 (18.04.1961), s. 340.

²⁴⁰ T.C.T.M.T.D., 52. Birleşim, c. 4 (24.04.1961), s. 102-103; *Milliyet*, 25 Nisan 1961, s. 1-5.

²⁴¹ T.C.T.M.T.D., 64. Birleşim, c. 4 (10.05.1961), s. 198-199.

daraltıcı ve reddedici sıfatların anayasaya konmaması (...) oy birliğiyle atandı (...) daha henüz arkamızda bıraktığımız maziye bir bakalım. 1943 yılındaki Turancılık hareketi nereden kuvvet almıştır? Sonra bizler burada ihtilâlin temsilcileri olarak, Kurucu Meclis üyeleri olarak, bulunuyoruz. İhtilâli yanlış yollara yöneltmek isteyenler, velev ki vatansever ve iyi niyetli olsunlar, hareketlerindeki kuvveti nereden almıştılar? Türkiye'de ismi ne olursa olsun, bugünkü millî sınırlar içinde yaşayanlar bütün bir mazide imtihanlarını vermiş, kuşak kuşak şehit evlâtlarının kanları ile bu topraklara bağlamış, kürdü, Lazı, Ermenisi, Yahudisi, Çerkezi, Rumu, Arnavudu, Boşnağı ile bütün, vatandaşlar tek bir millet halinde Türkiye, halkını teşkil ederler. Büyük Atatürk'ün, milliyetçiliği bu anlamdadır. (...) ilerdeki nesilleri yanıltmamak, her hangi hatalı bir harekete sebep olmamak bakımından, (...) burada tarihçilerimiz vardır, tecrübeli Devlet adamlarımız vardır; bu madde üzerinde, beş dakika ile mukayyet olmaksızın, Yüksek Heyet müsaade etsin, enine boyuna bu mevzular konuşulsun, ta ki hiçbir hakikat saklı, örtülü kalmasın. (...) milliyetçilikten ne anlıyoruz açıkça konuşulsun. Buraya koyacaksak ne maksatla koyacağız, millet de bunu bilsin.”²⁴²

Kurucu Meclis'teki milliyetçilik tartışmalarında Mehmet Altan Öymen de Eyüboğlu ile hemfikirdir. Öymen milliyetçiliğin yeni anayasa yer almasına neden karşı çıktığını şöyle açıklamıştır: *“Milliyetçilik, bazı hallerde negatif anlamlar taşır. Bu lügatlere bakıldığında görülebiliyor. Aşırı milliyetçilik anlamında... Vatandaşlık kavramı, milliyeti ne olursa olsun herkesi kavrar... Milliyetçilik kullanıldığı zaman zıtlasma gibi oluyor... Milliyetçilik konulmasın yönünde benden başkaları da görüş bildirdi...”*²⁴³

Cemal Reşit Eyüboğlu, IX. Dönem milletvekilliği sırasında önemli kanunların yapımında ilmi çevrelerin bilgi ve fikirlerinden yararlanması gerektiği görüşünü sıkça savunmuştur. Eyüboğlu'nun öngördüğü biçimde 27 Mayıs sürecinde aydın, siyasetçi, hukukçu, gazeteci gibi muhtelif kesimleri bünyesinde birleştiren Kurucu Meclis, bir ülkenin en mühim hukuki dokümanı olan anayasayı hazırlamıştır.

²⁴² T.C.T.M.T.D., 54. Birleşim, c. 4 (26.04.1961), s. 295-296.

²⁴³ Mehmet Altan Öymen İle 10 Mayıs 2019 Tarihli Röportaj, bkz: Ek-VI, s. 136.

Eyüboğlu'nun da yapımına katkıda bulunduğu 1961 Anayasası taslağı, 6 Temmuz 1961'de halkoylamasına sunulduktan sonra çoğunluk tarafından kabul edilmiştir.²⁴⁴

Demokrasi, anayasanın üstünlüğü, yargı bağımsızlığı, üniversite özerkliği, basın özgürlüğü, seçim güvenliği, birey hak ve hürriyetlerinin öncüllüğü benzeri esaslar barındıran 1961 Anayasası,²⁴⁵ aynı zamanda 1960'lı yıllarda dünyanın her yerinde yükselişte olan sol akımların Türkiye'de yayılma imkânı bulmasını sağlamıştır. Yeni anayasanın getirdiği özgürlük ortamıyla siyasette ve basında varlık göstermeye başlayan sol görüş, 60'larda Türkiye'deki en verimli dönemini geçirmiştir. Teorisyen aydınların ülke sorunlarına sosyalizm çerçevesinde bulduğu çözümler, bu dönemde ilgi görmeye başlamıştır.

Cemal Reşit Eyüboğlu, Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal'ın kurduğu Yön Dergisi etrafında birleşen Yön Hareketi, 27 Mayıs sürecinin indirekt bir sonucu olmuştur. Cumhuriyet dönemi fikir hayatında kendine önemli bir yer edinen Yön, ayrıntılı olarak araştırılmaya ve incelenmeye değer bir konu teşkil etmektedir.

²⁴⁴ Yeni anayasa taslağı metni Resmi Gazete'nin şu sayısında neşredilmiştir: *T.C. Resmi Gazete*, Sayı: 10816, 31 Mayıs 1960, s. 4202-4214. MBK Başkanlığı, Anayasa halkoyuna sunulurken halkın eğitilmesini sağlamayı hedefleyen bir tamim yayınlamıştır. Anayasayı onaylayacak ya da reddedecek halkın, bunu belgenin muhtevasını anlayarak yapmasının amaçlandığı söylenebilmektedir. *BCA*, 30-1-0-0 / 33-198-3(21.06.1961).

²⁴⁵ Taha Parla, *Demokrasiler, Anayasalar, Partiler ve Türkiye'nin Siyasal Rejimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991, s. 136.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

YÖN/DEVİRİM HAREKETİ VE CEMAL REŞİT EYÜBOĞLU

4.1. Yön/Devrim Hareketi'nin Fikri Zeminini Oluşturan Dergiler

Türk düşünce tarihine yeni felsefi ve siyasi anlayışların girmesi ve yerleşmesi, imparatorluğun varlığını sürdürdüğü XVIII. Yüzyıl'dan cumhuriyet dönemine süregelen bir durum olmuştur. Değişimlere açılma Osmanlı'da, devrin zaruri kıldığı şartlar sağlanarak imparatorluğu yaşatma hedefinden kaynaklanmıştır. Milli Mücadele sonrası radikal bir devrim ile kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde yeni akımların yayılması ise; ülke sorunlarına çözüm getirme, gelişmeyi ve kalkınmayı sağlama, çağı yakalama amaçlarından ileri gelmiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren, ülkedeki münevver kesim, çoğunlukla bu pragmatik maksatlardan yola çıkarak farklı teoriler üretmiştir. Uluslararası konjonktüre hâkim ve geniş bilgi birikimine sahip olan düşünürlerin, bu doğrultuda çeşitli ideolojilere yakınlaştıkları görülmüştür.

Eric J. Hobsbawm, Ekim Devrimi'ni “...kapitalizmin yerini sosyalist devrime bırakması ihtimalinin kanıtı olarak gerçekleşen ilk proleter devrim, tarihte sosyalist düzenin inşasını başlatacak ilk rejimdi(r).” şeklinde tanımlamıştır.²⁴⁶ 1917'de, komünist/sosyalist rejimlerin uygulamadaki ilk örneğine şahit olunması, imparatorluk-cumhuriyet arası geçiş sürecinde kurtuluş yolu arayan Türk düşünürlerini etkilediği gibi, hızlı kalkınmayı hedefleyen cumhuriyet aydınlarının düşünce yapısında da yer edinmiştir.

Sol akımların uluslararası sahada varlık göstermeye başlamasıyla, cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde bu tip ideolojileri benimseyen entelektüel kesimler, basın organları çevresinde birleşerek sol görüşlü yayınlar yapmaya başlamıştır. Bu noktada, Türk solunun tarihsel süreçteki belirli evrelerini temsil eden, yeni hareketlerin öncüsü konumundaki birtakım dergi ve gazeteler kurulmuştur. Bu kapsama giren akımların ilki, Kadro Hareketi olmuştur.

²⁴⁶ Eric J. Hobsbawm, *Devrimciler*, Çev. Hatice Pınar Şenoğuz, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006, s. 4.

4.1.1. Kadro

Kadro Dergisi ve başlattığı hareket, Kemalizm'in radikal bir yorumunu yapmaya yönelik sistematik bir çabanın ürünü olarak ortaya çıkmıştır.²⁴⁷ Dergi, Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu (İmtiyaz Sahibi), Vedat Nedim Tör (Yayın Müdürü), İsmail Hüsrev Tökin ve Burhan Asaf Belge olmak üzere beş kişilik bir grubun öncülüğünde çıkarılmıştır. Kuruluş sürecinde yer almayan Mustafa Şevki Yazman, 13. sayıdan itibaren dergide düzenli olarak yazmaya başlamıştır. Her biri farklı evveliyata sahip bu isimlerden Aydemir, hareketin ideolojik anlamdaki rehberi olarak görülmektedir.²⁴⁸

Kadro Hareketi'nin ortaya çıkışında katalizör işlevi gören olay, Şevket Süreyya Aydemir'in 15 Ocak 1930'da Türk Ocakları genel merkezinde verdiği "İnkılap ve Kadro" konulu konferansın genişletilip metin halinde derlenerek neşredilmesi olmuştur.²⁴⁹ Aydemir'in bu konferansta bildirdiği görüş ve düşüncelerin ekseninde yola çıkan Kadro Dergisi, Karaosmanoğlu'nun Mustafa Kemal Atatürk'ten aldığı icazet ile 1932 yılı Ocak ayından itibaren belirli bir yazar grubu tarafından aylık olarak yayımlanmaya başlamıştır.²⁵⁰

Kadro Dergisi, yazarlarının ideolojik profili de göz önüne alınarak sol/sosyalist görüş kapsamında değerlendirilmiştir.²⁵¹ Kadro, 1929 Dünya Ekonomik Buhranı

²⁴⁷ Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 208.

²⁴⁸ Tanıl Bora ve Murat Gültekinçil, (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C. 8, "Sol"*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 600; Yakup Kaya ve Rezzan Yücer, "Kadro ve Yön Hareketlerinin İdeolojik Analizi", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* (2018), Cilt 7, Sayı 2, s. 564.

²⁴⁹ Temuçin Faik Ertan, *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1994, s. 59; Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılap ve Kadro, "İnkılabın İdeolojisi"*, İstanbul Milliyet Matbaası, Ankara, 1932, s. I;

²⁵⁰ Oğuzhan Atilla İlhan, *Cumhuriyet İdeolojisinin Oluşmasında Kadro Dergisi ve Kadro Hareketinin Rolü*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011 s. 14.

²⁵¹ Kadro Hareketi'nin sol çizgide algılanmasının bir sebebi de, öncü yazarlarının dergi öncesi faaliyetlerinin bu tip ideolojilerle ilişkili olmasıdır. Edirne'de eğitim görürken Turancılık fikrini benimseyen derginin ideoloğu Şevket Süreyya Aydemir (1897, Edirne), I. Dünya Savaşı sırasındaki gönüllü askerliğinin akabinde Nuha'ya öğretmen olarak atanmıştır. Aydemir, Kızıldoru'nun Azerbaycan'a girmesiyle Marksizm ile tanışmış ve bu ideolojiyi kabullenmiştir. Yayın Müdürü Vedat Nedim Tör (1897, İstanbul), eğitimine İstanbul'da başlamış; yükseköğrenim gayesiyle Almanya'ya gitmiştir. 1921'de Berlin Üniversitesi'nde doktorasını tamamlayan Tör, hocası Werner Sombart'ın fikirlerinden etkilenerek Marksizm'e yönelmiştir. Almanya'da mimarlık eğitimi gören Burhan Asaf Belge (1899, Şam), Berlin'deki Vedat Nedim Tör ile iletişim halinde bulunmuştur. Belge, sol akımlarla Almanya'da bulunduğu dönemde tanışmıştır. İsmail Hüsrev Tökin (1902, İstanbul), ilk ve orta öğrenimini tamamladığı Saint George Avusturya Lisesi'nde sol görüşe yakın bir grubun içinde yer almıştır. Tökin, 1922-1925 arası KUTV'de öğrenim görmüştür. Komünizmi benimseyen Tökin'in fikir yapısında Milli Mücadele sürecinde farklılaşmalar olmuştur. Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye döndüğünde karşılaştığı yoğun milliyetçi havadan etkilenen Tökin, yeni

etkisiyle liberalizmden uzaklaşarak devletçi ekonomik politikalar izleyen Tek Parti idaresi ile paralel görüşlere sahiptir. Sosyalizme bir alternatif önerme iddiasında olan Kadrocuların, devletçiliği savunmaları ve bilimsel analiz yöntemi olarak tarihsel/diyalektik materyalizmi benimsemeleri, sosyalist addedilmelerinin sebeplerindedir.²⁵²

Dönemin Türkiye'sine hâkim olan koşullardan da etkilenen Kadro, milliyetçiliğin ve milli bağımsızlığın savunuculuğunu yapmıştır. Kadro Hareketi, Kemalizm, Milliyetçilik ve Marksizm senteziyle klasik sol akımlardan ayrılarak kendi özgün ideolojisini oluşturmaya çalışmıştır.²⁵³

İktidara yakın durarak, aktif siyasete katılmadan yönetici kesime nüfuz etmeyi hedefleyen Kadro, elitist bir fikir yapısı doğrultusunda hareket etmiştir. Devrimin seçkin bir kitle tarafından yürütülmesi gerektiği, derginin başlıca görüşlerindedir.²⁵⁴ Bu düşünce ilk sayıda, Kadro başlığının mahiyetini de açıklar nitelikteki şu cümle ile belirtilmiştir: “*İnkılâbın irade ve menfaati, inkılâbı duyan ve yürüten azlık, fakat şuurlu bir avangardın, azlık fakat ileri bir Kadro'nun iradesinde temsil olunur.*”²⁵⁵

Kadro'ya göre devrimin: “*...ileri kadronun dimağından genç neslin, şehir halkının ve köylünün dimağına inmesi ve yerleşmesi*” gerekmektedir.²⁵⁶ Bu görüşten hareketle, Kadro'nun, “halk için, halka rağmen” anlayışını taşıdığı ve toplumda devrimlerin yukarıdan aşağıya gerçekleştirilmesini savunduğu sonucuna varılabilmektedir. Kurtuluş Kayalı'ya göre bu algı, sadece aydınların toplumu düze çıkarabileceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır.²⁵⁷

rejime katkı sağlama hedefine yönelmiştir. İleriş Yıldırım, *Türk Modernleşmesi ve Türk Solu: Kadro Örneği*, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007, s. 80-81; Hayriye Yüksel Gürbüz, *Cumhuriyet Aydını Olarak Şevket Süreyya Aydemir'in Düşünce Dünyası (1923-1976)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2016, s. 15-21; Hikmet Yaman, *Bir Cumhuriyet Aydını: Vedat Nedim Tör*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017, s. 2.

²⁵² Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, s. 208; Lütfi Sunar, “Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri: Türk Devlet İdeolojisi ve Sol Kemalizmin Oluşumu Bağlamında Bir Analiz”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (2004), Cilt 2, Sayı 1, ss. 513-514; Kaya ve Yücer, *agm*, s. 566-567.

²⁵³ Sunar, *agm*, s. 515.

²⁵⁴ Mustafa Türkeş, *Kadro Hareketi: Ulusçu Sol Bir Akım*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999, s. 91; Merdan Yanardağ, *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1988, s. 139.

²⁵⁵ *Kadro*, Ocak 1932, s. 3.

²⁵⁶ Aynı yer.

²⁵⁷ Kurtuluş Kayalı, *Türk Düşünce Dünyasının Bunalmı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s. 17.

Kadroculara göre, Türk Devrimi henüz tamamlanmamıştır; devrim durağan değil dinamiktir. Herhangi bir siyasal ya da toplumsal düzenin devamı, benzeri ya da taklidi değildir; tamamen özgün bir harekettir. Derginin amacı ise ilk sayısında, bu “nev-i şahsına münhasır”²⁵⁸ devrimin içerdiği unsurların tanımlanarak bir ideoloji oluşturacak biçimde derlenip bütünleştirilmesi olarak açıklanmıştır. Bu sorumluluğu üstlenen ise Kadro’nun münevverleri olacaktır. Zira Kadrocular, devrime dair unsurların izahını, Türk aydınının en mühim vazifesi saymıştır.²⁵⁹ İlerleyen süreçte hareketin çıkış noktasını: “*Türk inkılâbını, Türk Cumhuriyeti’ni ilelebet muhafaza ve müdafaa etmek*”²⁶⁰ olarak tanımlayan Kadro, devrimi yönlendirecek, şekillendirecek ve derinleştirecek seçkin aydın grubu olmayı hedeflemiştir.

Kadro, basında yer aldığı süre boyunca Tek Parti idaresi karşısında ihtiyatlı hareket etmesine karşın, zamanla devletin ideolojisinin devlet tarafından oluşturulması gerektiği düşüncesinde olan CHP çevrelerinden tepki görmeye başlamıştır. Derginin sahibi Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun -kendi deyimiyle “zoraki diplomat” olarak-Tiran Büyükelçiliği’ne atanmasını uyarı kabul eden Kadro, yayın hayatına son vermiştir. Toplamda otuz altı sayısı yayınlanan dergi, 1935 yılı Aralık ayına kadar varlığını sürdürmüştür.²⁶¹

4.1.2. Forum

Uzun ömürlü olmayan Kadro Hareketi’nden sonra, 1 Nisan 1954’te yayına başlayan Forum Dergisi etrafında benzer bir basın odaklı entelektüel hareket oluşmaya başlamıştır. Forum’un kurucuları; Bahri Savcı, Osman Okyar, Turhan Feyzioğlu, Bedii Feyzioğlu, Aydın Yalçın, Nilüfer Yalçın, Turan Güneş, Bülent Ecevit, Kemal Salih ve Nejat Tunçsiper’dir. Entelektüel açıdan çeşitlilik gösteren Forum, bir “*fikir meydanı*” ve “*...tarafsız siyaset, iktisat, kültür dergisi*” olmayı, ülke sorunların tartışılacağı düzeyli bir platform yaratmayı hedeflemiştir.²⁶²

²⁵⁸ Öner Buçukcu (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Türk Düşüncesi*, Bibliyotek Yayınevi, İstanbul, 2018, s. 6.

²⁵⁹ *Kadro*, Ocak 1932, s. 3.

²⁶⁰ *Kadro*, Ekim 1933, s. 8.

²⁶¹ Ertan, *age*, s. 70; Sunar, *age*, s. 511; B. Sina Güneş, “Kadro Hareketi: III. Yol Söylemleri; Ulusçu Sol Yaklaşım”, *Yurt ve Dünya Dergisi* (2010), Sayı 1, s. 39.

²⁶² Tanıl Bora ve Murat Gültekinil (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 7, “Liberalizm”*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005, s. 530; Diren Çakmak, *Forum Dergisi 1954-1960*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2007, s. 39; Hasan Hüseyin Akkaş, *Forum Dergisi’nin Öne Çıkmış Temel Entelektüellerinin Türkiye’nin Siyasal ve Kültürel*

Forum Dergisi, 27 yıllık CHP iktidarından sonra, Türkiye'nin seçimle gelen bir parti tarafından idare edildiği DP döneminde yayına başlamıştır. Bu nedenle yazarları demokrasi, hak ve özgürlük kavramlarından büyük ölçüde etkilenmiştir. Liberal demokrasiyi destekleyen ve batıcı bir tutum sergileyen dergide, özgürlüklerin sınırlandırıldığı otoriter/totaliter rejimlerin sıkça eleştirisini yapmıştır.²⁶³

Forum, Türkiye'de demokrasinin siyasi kültüre yerleşmesini kolaylaştırmayı amaçlamıştır. Bunun için de, Türkiye'ye özgü bir fikri sistem olan Kemalizm'in yenilik ve çağdaşlaşma prensiplerini liberal öğelerle ilişkilendirme yoluna gitmiştir.²⁶⁴ Bu tavır Forum'un fikriyatında bir uyarılma ve yerlileştirme işlevi görecektir.

Derginin liberal bakış açısı, mali konulardaki görüşlerine yansımamıştır. Ekonomide devlet öncüllüğünü savunan Forum, hızlı kalkınmanın ancak devletin yönlendiriciliğinde sağlanabileceği görüşünü savunmuştur. İngiliz ekonomist John Maynard Keynes'in düşüncelerinden etkilenen Forumcular, Tek Parti iktidarı sırasında yoğun olarak uygulanan devletçi politikalara olumlu bakmıştır.²⁶⁵

Entelektüellerin politikada söz sahibi olma isteği Forum'da belirginleşmiştir. Tarafsız, sınıflar üstü aydın anlayışı, Forum'da yerini politikacı aydın anlayışına bırakmıştır.²⁶⁶

Forum, aktif siyasi kanadı olan bir dergidir. Yayınlandığı ilk zamanlar demokratik prensipler bağlamında DP'ye yakınlık duyan Forumcular, ilerleyen süreçte partinin üniversite çevrelerine, basın unsurlarına ve muhalefete yönelik otoriter uygulamalarını eleştirmeye başlamıştır. Sık sık hürriyet vurgusu yapan Forum'un basından siyasete uzanması da buna paralel gerçekleşmiştir.

Forumcuların bir kısmı, demokratik prensiplere aykırı davrandığı gerekçesiyle DP'den ayrılan milletvekillerinin kurduğu HP'ye, bir kısmı ise seçim sistemi sebebiyle mecliste yeterli temsil imkânı bulamayan CHP'ye katılmıştır. Tek Parti dönemi CHP'si Forum tarafından tasvip edilmediğinden yazarların büyük çoğunluğu HP'yi

Sorunlarına Yaklaşım Biçimi (1954-1957), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004, s. 18.

²⁶³ Bora ve Gültekin (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C. 7*, s. 530.

²⁶⁴ Aynı yer.

²⁶⁵ Çakmak, *age*, s. 512.

²⁶⁶ Sabahattin Şen (Der.), *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 372.

desteklemiştir. Nitekim 1957 yılı seçimlerinde Forumcuların beklentilerinin aksine HP yalnızca dört milletvekili çıkarabilmiştir. Bu başarısızlık dergideki çözümlerin başlangıcı olmuştur.²⁶⁷

Dergi, 27 Mayıs askeri müdahalesinin akabinde, kadrosundaki değişimlerin de etkisiyle sosyalist çizgiye kaymıştır. Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Hüseyin Korkmazgil, İsmail Beşikçi, Ahmet N. Yücekök gibi isimler bu dönemde Forum'da yazmaya başlamıştır. İdeolojisindeki bu köklü değişiklik ile bir süre daha varlığını sürdüren Forum, 15 Eylül 1969'da basına hayatına son vermiştir.²⁶⁸

İncelemesi yapılan Kadro ve Forum Dergileri, farklı devre ve koşullarda ortaya çıkmalarına karşın, sol görüşe eğilimli entelektüel hareketler başlatmış olmaları bakımından benzerlik göstermektedirler. Bu dergiler, yayımlandıkları dönemin siyasal ve toplumsal yapısına etki etmelerinin yanında düşünsel birikimine de katkıda bulunmuşlardır.

Türkiye'deki entelektüel sol geleneğin bir sonraki temsilcisi olarak 60'larda yayınlanmaya başlayan Yön Dergisi, büyük ölçüde Kadro ve Forum'dan etkilenmiştir.²⁶⁹ Korkut Boratav: "*Türk solunun âdem babası*" olarak tanımladığı Yön Hareketi'nin zaman zaman eskiyle birleştiğini belirtmiştir.²⁷⁰ Kadro'nun entelektüel elitizmi, Yön'de daha geniş kitleleri içeren "zinde kuvvetler" olarak görülmüştür. Forum'un politik aktivist tutumu Yön'e devrimci güçlerin siyasetin seyrine müdahil olması ideali şeklinde yansımıştır.

Hem Kadro hem Forum, ilerleyen süreçte Yön'de de görüleceği üzere devletin ekonomide birincil rolünü ve kalkınma yöntemi olarak devletçiliği benimsemiştir.

Kadro ve Forum gibi Yön de fikriyatına Kemalizm'i yerleştirmiştir. Kadro, Kemalizm'i daha keskin çizgilerle tanımlamayı hedeflerken, Forum Batı demokrasilerine yaklaşımda bir yol olarak görmüştür. Yön'ün hedefi ise Kemalizm'i

²⁶⁷ Yücel Bulut, "Soğuk Savaş Atmosferinde DP'ye Muhalif Bir Dergi: Forum", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (2004), Cilt 2, Sayı 1, s. 532; Çakmak, *age*, s. 88

²⁶⁸ Bulut, *agm*, s. 530.

²⁶⁹ Kadro'nun kurucularından Şevket Süreyya Aydemir, Forum'un kurucularından Turan Güneş ve Bahri Savcı gibi her iki dergiden isimler Yön'de yazmıştır. Hikmet Özdemir, *1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm, "Yön Hareketi"*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993, s. 344-347.

²⁷⁰ Cavlı Çulfaz, "Soner Yalçın'ın Koğuş Arkadaşları", *Cumhuriyet*, 16 Ocak 2002, s. 2.

sosyalizm ile sentezleyerek gelişmiş, kalkınmacı ve ileri bir ideoloji oluşturmaktır.²⁷¹ Bu sentez ideoloji, ülke sorunlarının çözümüne giden “Yön” arayışına “Sol-Kemalist” aydınların cevabı olacaktır.²⁷²

4.2. Yön Dergisi’nin Kuruluşu ve Cemal Reşit Eyüboğlu

Mehmet Altan Öymen, Yön Dergisi’nin kuruluş sürecini şöyle tasvir etmiştir: *“Kurucu Meclis’te Doğan Avcıoğlu gibi isimlerle beraberdik. Birçok noktada sol tarafı temsil ediyorduk. Kurucu Meclis’te özel mülkiyet ve basın gibi konulardaki çıkışlarımızda bunun örnekleri mevcut... Kurucu Meclis’te sol bir hareket olduğuna yönelik bir durum hâsıl oldu. Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhami Soysal ve daha başka illerden gelen arkadaşlar vardı. Sonradan Yön dergisi kuruldu. Hazırlıklarına ben de katılmışım. Biz, sol bir hareketin unsurlarıydık.”*²⁷³

1950’de yönetimi devralan DP iktidarının, ilerleyen yıllarda muhalefet, basın, üniversite, bürokrasi ve ordu gibi toplumun belli kesimleri için bir baskı rejimine dönüşmesi, bu kesimlerin bulabildikleri her yoldan hükümeti eleştirmelerine neden olmuştur. Yazılı basının, bu eleştiri yollarının en yaygını olduğu görülmektedir. Demokrasi ve hürriyet esaslarını savunan Forum Dergisi, bu süreçte muhalif basının merkezindedir. Ulus, Akis, Kim gibi gazete ve dergiler de Forum’un ileri sürdüğü görüşleri destekleyen yayınlar yapmıştır.²⁷⁴

DP döneminde, artan antidemokratik uygulamaların yanında, iktisadi alanda da çöküşlerin yaşandığı görülmektedir. Muhalif bloğun tenkitlerinin odak noktalarından birini oluşturan bu gerileme, 1960’lı yıllarda Yön Dergisi’ni ortaya çıkaran görüşlere

²⁷¹ Kemal Karpat’a göre, Yön/Devrim Hareketi, toplumsal sistemi köklü biçimde değiştirmekten çok geliştirmeyi, güçlendirmeyi ve sürdürmeyi hedeflemektedir. Karpat’ın bu görüşü hareketin çoğunlukla siyasi ve ekonomik alanlara odaklanmasına bağlanabilmektedir. Kemal H. Karpat, *Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi, “1876-1980”*, Çev. Esin Soğancılar, İmge Kitabevi, İstanbul, 2007, s. 249.

²⁷² Sol-Kemalizm kavramı Hikmet Özdemir’in Kalkınmada Bir Strateji Arayışı “Yön Hareketi”, başlıklı çalışmasında sıklıkla görülmektedir. Özdemir, danışmanlığını Mümtaz Soysal’ın yaptığı bir doktora tezi olan bu çalışmada, Yön fikriyatını açıklamayı ve isimlendirmeyi hedeflemiştir. Kurtuluş Kayalı bu çalışmanın Kadro ve Forum Dergilerine yer vermeyerek Yön’ün fikri temellerine inmekte eksik kaldığı eleştirisini yapmıştır. Kayalı ayrıca, bu çalışmada Yön’ü oluşturan siyasi ve toplumsal konjonktürün, akımın daha anlaşılmasını sağlayacak düzeyde anlatılmadığını belirtmiştir. Kurtuluş Kayalı, “Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi”, *Tarih ve Toplum* (Mart 1988), Sayı 51, s. 61-63.

²⁷³ Mehmet Altan Öymen İle 10 Mayıs 2019 Tarihli Röportaj, bkz: Ek-VI, s. 136.

²⁷⁴ Mustafa Şener, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset, “Yön, MDD ve TİP”*, Yordam Kitap, İstanbul, 2010, s. 77.

de temel teşkil etmektedir. Zira Yön kadrosunun zihnini en çok meşgul eden problem, Türkiye’de iktisadi kalkınmanın nasıl sağlanacağı olacaktır. Kuruluş Kayalı, Yön Hareketi’ni: “*Ne olacak bu memleketin hali?*” Sorusuna dürüstçe bir cevap arama denemesi olarak tanımlamıştır.²⁷⁵

Kalkınma yolu arayışında Sovyetler Birliği örneği, Yön Dergisi’ni oluşturacak gruba örnek teşkil etmiştir. DP liberalizminin uzun vadede başarısız olarak görülmesi, az gelişmiş ülkelerde kapitalist olmayan bir kalkınma yolu öneren Sovyet sistemini öne çıkarmıştır. O sıralarda sistemin canlı bir örneğinin Mısır’da Nasır liderliğinde olumlu sonuçlar vermesi, grubun -bilhassa Arap sosyalizmine özel ilgisi olan Avcioğlu’nun- görüşlerini pekiştiren unsurlardan olmuştur.²⁷⁶

DP döneminin komünizm/sosyalizm karşıtı politikalarının askeri müdahale sonrasında etkisini yitirmesi, sol görüşün basında ve siyasette faaliyet gösterebilmesini sağlamıştır. İlhan Selçuk’un da belirttiği üzere: “...27 Mayıs’tan önce Türkiye’de sosyalist bir derginin yaşaması imkânsızdı. Bu yüzden sabırla beklemiştir Avcioğlu.”²⁷⁷ Bekleyişin sonunda Yön Dergisi, şartların olgunlaştığı bu evrede çıkarılmaya başlamıştır.

İlk sayısı 20 Aralık 1961’de yayınlanan Yön Dergisi’nin kurucuları, Akis, Ulus ve Kim’de yazan Doğan Avcioğlu, Cemal Reşit Eyüboğlu ve Forum’da yazan Mümtaz Soysal’dır. Derginin kurucu kadrosunda yer alan Cemal Reşit Eyüboğlu ile Doğan Avcioğlu arasındaki diyalog, Avcioğlu’nun CHP Araştırma Dairesi’nde Müdür Yardımcısı olduğu dönemde başlamıştır.²⁷⁸ Avcioğlu, Soysal ve Eyüboğlu, Kurucu Meclis’te görev yaparken, yeni anayasa tartışmaları sırasında yakınlaşmıştır.²⁷⁹ Hamdi Avcioğlu derginin teknik yönetimi ile basım ve dağıtım işlerini üstlenmiştir. İlhan Selçuk ve Akis’te yazan İlhami Soysal, derginin devamlı yazarları arasındadır.²⁸⁰

²⁷⁵ Süleyman Hayri Bolay (Ed.), *Tanzimattan Günümüze Türk Düşünürleri*, “Cilt 2”, “Cumhuriyetten Günümüze Siyasi, İdari ve Sosyal Düşünce Temsilcileri”, Nobel Yayınları, Ankara, 2015 s. 1213.

²⁷⁶ Bora ve Gültekinil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 8*, s. 599.

²⁷⁷ İlhan Selçuk, “Yeni Ufuklara Doğru Yol Alırken”, *Yön*, 30 Haziran 1967, s. 5.

²⁷⁸ Muzaffer Ayhan Kara, *Yön’ün Devrimi Devrim’in Yönü*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2006, s. 67-68.

²⁷⁹ Fahrettin Altun, “Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak Yön Dergisi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (2004), Cilt 2, Sayı 1, s. 554.

²⁸⁰ Şener, *age*, s. 77-78; Ulus, *age*, s. 201.

“Haftalık fikir ve sanat gazetesi” Yön, kurucu kadrosunun müşterek çabasıyla yayına başlayacaktır. Derginin sermayesinin büyük bir kısmı olan 70.000 TL, Cemal Reşit Eyüboğlu tarafından konulmuştur. Doğan Avcıoğlu’nun arabasının satışından gelen 10.000 TL ve Hamdi Avcıoğlu’nun Akşam Gazetesinden aldığı 40.000 TL’lik tazminat, derginin toplam sermayesini oluşturacaktır.²⁸¹

Yön, yayına başladığı tarihten itibaren geniş kitleleri etrafına toplamayı başarmıştır. Derginin ilk sayısında yer alan, hareketin fikir, görüş ve amaçlarını ihtiva eden Yön Bildirisi, toplumun farklı kesimlerinden 1042 kişi tarafından imzalanmıştır. Bildiri, bürokrasiden orduya, basından özel sektöre, öğrencilerden kamu görevlilerine farklı meslek gruplarına mensup kişilerden imza toplamayı başarmıştır. Derginin finansör ve kurucularından biri olan Cemal Reşit Eyüboğlu’nun da bildiride imzası bulunmaktadır.²⁸²

Dikkate şayan bir başka nokta, sosyalist görüşlü, siyasi-ideolojik tabanlı bir dergi olan Yön’ün yüksek kabul edilen tirajıdır. Derginin sıkıyönetim nedeniyle kapatılmadan önce çıkan ilk 77 sayısının tirajı 30.000’dir. Yön, 1964’de tekrar yayına başladığında bu rakam 10.000’e düşmüştür.²⁸³

Yön, basın hayatı boyunca aydınlardan da büyük ilgi ve destek görmüştür. Dönemin önemli gazetecileri, akademisyenleri, hukukçuları, siyasetçileri ve edebiyatçıları, daha en başından Yön’ün yanında ve yakınında bulunmuş; hatta yazılarıyla dergiye katkı sağlamıştır. Yön’ün çekirdek kadrosunun yanında, entelektüel kesim de derginin ve hareketin fikir yapısının gelişmesine yardımcı olmuştur.²⁸⁴

²⁸¹ Özdemir, *1960’lar Türkiye’sinde Sol Kemalizm*, s. 52.

²⁸² *Yön*, 20 Aralık 1961, s. 13. Yön Bildirisi, Profesör Frank Tachau tarafından İngilizceye, Profesör René Giraud tarafından ise Fransızcaya çevrilmiştir. Jacob M. Landau, *Türkiye’de Aşırı Akımlar*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1978, s. 75.

²⁸³ Özdemir, *1960’lar Türkiye’sinde Sol Kemalizm*, s. 52.

²⁸⁴ Bora ve Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 8*, s. 601. Yön’ün kurucularının dışında kadrosundaki en önemli isimler Şevket Süreyya Aydemir, Niyazi Berkes ve Sadun Aren olarak görülebilmektedir. Bu aydınlar, dergide düzenli olarak yazmadıkları halde hareketin düşünsel temellerinin oturtulmasına önemli katkılarda bulunmuştur. Bu isimlerin yanında Çetin Altan, Cahit Tanyol, İdris Küçükömer, Atilla İlhan, Turan Güneş, Taner Timur, Fethi Naci, Aziz Nesin, Fakir Baykurt, Rauf Mutluay, Adil Aşçıoğlu, Mehmed Kemal, Erol Ulubelen, İbrahim Çamlı, Hasan Hüseyin, Sırrı Hocaoğlu, Ayperi Akalan, Nijat Özön, Nimet Arzık, Muzaffer Erdost, Samim Kocagöz, Muammer Aksoy, Mustafa Ekmekçi, Selahattin Hilav, Arslan Başer Kafaoğlu, Mehmet Karabulut, Yaşar Kemal, M. Şükrü Koç, Melih Cevdet Anday, Hayati Asilyazıcı, Behzat Ay, Türkkaya Ataöv ve Memet Fuat Yön’ün önemli yazarları arasındadır. Fahrettin Altun, “Discourse

Yön'ün okuyucu kitlesi de bildiriye imzalayanlar gibi toplumun farklı kesimlerinden ve çeşitli meslek gruplarından oluşmaktadır. Dergi, aydınlar, kamu görevlileri ve ordu mensuplarının yanında üniversite öğrencileri arasında da geniş ölçüde popülerlik kazanmıştır.²⁸⁵ Okuyucularının gençleri de kapsamı, hareketin dinamizmine ve etki alanının artmasına katkıda bulunmuştur.

Yön Dergisi'nin yayın hayatı, askeri darbe söylentileri dolaşmaya başladığı 1963 yılında bir kesintiye uğramıştır. Siyasi ortamın hassas bir dengede bulunduğu bu süreçte, eski Milli Eğitim Bakanı Cemal Hüsnü Taray'ın 23 Mayıs 1963'te yayınlanan "Kim Sorumlu?" başlıklı yazısı nedeniyle Yön, ilgili makamlardan sözlü uyarı almıştır. Uyarıdan sonra iki sayısı daha yayınlanan Yön, Bahri Savcı'nın 5 Haziran 1963 tarihli "Karşı İhtilal Akımı" başlıklı yazısı gerekçe gösterilerek Sıkıyönetim Komutanlığı tarafından kapatılmıştır. Kapatılmanın esas nedeni, Yön'ün Albay Talat Aydemir'in yönettiği askeri müdahale girişimleriyle ilişkilendirilmesidir. Bu nedenle girişimler bastırıldıktan ve sıkıyönetim kalktıktan sonra Yön, yeniden yayınlanma fırsatını bulmuştur.²⁸⁶

25 Eylül 1964'te yeniden yayınlanmaya başlanan Yön, 30 Haziran 1967'deki 222. sayısına kadar basındaki varlığını sürdürmüştür.²⁸⁷

Türkiye'nin hem basın tarihinde hem düşünce hayatında yerini alan Yön Dergisi, verimli ve istikrarlı sayılabilecek bir yayın hayatı geçirmiştir. Daimi yazar kadrosunun ve görüşleriyle katkıda bulunan aydınların etkisiyle, Yön kendi özgün fikriyatını oluşturmuştur. Derginin ve beraberinde getirdiği hareketin gelişiminde, ön planda bulunan Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal gibi yazarların yanında, fonda Yön'e katkı

of Left-Kemalists in Turkey: Case of the Journal, Yön, 1961–1967", *Middle East Critique* (2010), Volume 19, Issue 2, s 137-138.

²⁸⁵ Landau, *age*, s. 74.

²⁸⁶ *age*, s. 55. Talat Aydemir öncülüğündeki grup önce 22 Şubat sonra 21 Mayıs 1962 tarihinde askeri müdahale ile yönetime el koyma girişiminde bulunmuştur. Girişimin başarılı olması halinde, bir aydın kitlesine dayanılarak köklü reformlar yapıldıktan sonra gerçek demokrasiye geçileceğini söyleyen Aydemir, o sıralarda Yön'de yazılıp çizilenlerle paralel görüşler bildirmiştir. Mümtaz Soysal, bu süreçte Yöncüler ile Aydemir grubu arasında "sıcak temaslar" yaşandığını belirtmiştir. Olası bir müdahalenin sonuca ulaşması halinde yeni düzenin Yöncüler tarafından şekillendirilmesi ihtimal dâhilinde görülmektedir. Derginin esas kapatılma sebebi cuntacılarla kurdukları bu yakınlık olmuştur. Gökhan Atılğan, *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön-Devrim Hareketi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s. 174-175.

²⁸⁷ Atıl Cem Çiçek, *Türk Siyasal Hayatında Yön Dergisi (1961-1967)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya, 2013, s. 36.

sağlayan Hamdi Avcıoğlu, Cemal Reşit Eyüboğlu gibi isimlerin de büyük rolü olmuştur.

Cemal Reşit Eyüboğlu, derginin devamlı yazarlarından değilse de, Yön'ün çekirdek kadrosundaki isimlerden biridir. Yön'ün yazarlarıyla yakın ilişkiler içinde bulunan Eyüboğlu, başından itibaren Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk ve İlhami Soysal ile birlikte hareketin merkezinde yer almıştır. Eyüboğlu, derginin yayına başlaması için gereken sermayenin yarısından fazlasını üstlenerek Yön'ün çıkarılmasını sağlamıştır.

Derginin yayın hayatının her aşamasında bulunan Cemal Reşit Eyüboğlu'nun, bu süreçte Yön ile karşılıklı etkileşim içinde olduğu söylenebilmektedir. Fikir ve görüşleri ile Yön'ü şekillendiren isimlerden sayılabilecek olan Eyüboğlu'nun, derginin ve hareketin temsil ettiği düşüncelerden etkilendiği sonucuna varılabilmektedir.

4.3. Sosyalist Kültür Derneği ve Cemal Reşit Eyüboğlu

Yön'ün ideolojisini ve temel aldığı sol/sosyalist-Kemalist görüşü siyasi alanda temsil edecek bir partinin kurulması, Yöncülerin uzun vadeli hedefleri arasında yer almaktadır. Ancak, kendi hazırlıksızlarını ve mevcut koşulların elverişsizliğini göz önüne alan Yön kadrosu, bir siyasi parti yerine Sosyalist Kültür Derneği'ni (SKD) kurmayı tercih etmiştir. SKD, ileride kurulabilecek bir sosyalist partinin hazırlık evresi olarak görülebilmektedir. Dernek ayrıca, kitleleri sosyalizm konusunda aydınlatıcı ve bilinçlendirici bir kurum olmayı hedeflemiştir.²⁸⁸

Kurucularının yayınladığı bildiriye göre SKD: “...Türkiye'nin meselelerini sosyalist bir dünya görüşü açısından incelemek, bunları açıkça tartışmak ve bu tartışmaların sonuçlarını yaymak üzere kurulmuştur.”²⁸⁹ Tüzüğü'nün 2. maddesine göre ise dernek: “...her türlü sömürücülüğü ortadan kaldıracak olan gerçek bir demokrasi düzeninin kurulması için gerekli koşulları bilim ışığında inceler, böyle bir düzenin kültür temellerini araştırır ve bunların yayılmasına çalışır.”²⁹⁰ SKD'nin faaliyetlerinin detaylı olarak Yön'de yayınlanması, bir bakıma derneğin işlevini yerine getirdiğinin bir göstergesidir.

²⁸⁸ Bora ve Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C. 8*, s. 606.

²⁸⁹ Özdemir, *1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm*, s. 359.

²⁹⁰ *Yön*, 19 Aralık 1962, s. 9.

Yön'de SKD'nin kuruluş amacı şöyle açıklanmıştır: “...bir temel inanç çevresinde birleşenleri daha yakın fikri temasa geçirmek, aralarında sosyalizmin meselelerini tartışmalarına imkân vermek, belli çözümler üzerinde çalışmak, varılan sonuçları demeçler, konferanslar, açık oturumlar, broşürler, kitaplar yoluyla yaymak ve sosyalist düzenin temellerini hazırlayacak kültürel faaliyetlere girişmek amacıyla kurulmaktadır.”²⁹¹

SKD, kuruluşundan itibaren her hafta “cumartesi toplantıları” adı verilen konferans ve açık oturumlar düzenlemeye başlamıştır. Yön'de olduğu gibi, cumartesi toplantılarında da ağırlıklı olarak iktisadi konular işlenmiştir. Toplantılarda ekonomide kalkınmanın kapitalizm ile gerçekleşmeyeceği ve etkili bir kalkınma yolu olan sosyalizme Kemalizm ile varılabileceği fikirleri yinelenmiştir. SKD'nin toplantıları, Yön'ün savunduğu fikirlerinde aydınlar, ordu, kamu görevlileri ve öğrenciler arasında yayılmasına yardımcı olmuştur.²⁹²

SKD'nin kurucuları arasında bürokratlar, siyasetçiler, üniversite hocaları, hukukçular, sendikacılar ve yazarlar bulunmaktadır. Derneğin yöneticileri de bu kadronun uygun isimlerinden seçilmiştir. SKD'nin Başkanı; Osman Nuri Torun (Devlet Planlama Teşkilatı «DPT» eski Müsteşarı), Genel Sekreteri; Necat Erder (DPT Sosyal Planlama Dairesi eski Başkanı)'dir. SKD'nin araştırma ve dokümantasyon işlerinden Atilla Karaosmanoğlu (DPT İktisadi Planlama Dairesi eski Başkanı), yayın ve konferans işlerinden Doğan Avcıoğlu (Yön Başyazarı), mali işlerden Adnan Başer Kafaoğlu (Maliye Müfettişi), muhasiplikten Güney Özcebe (Yüksek Mühendis), teşkilatlanmadan Cemal Reşit Eyüboğlu (Avukat) ve Sırrı Hocaoglu (CHP Hatay Milletvekili), koordinasyon işlerinden Cahit Tanyol (Profesör) sorumludur.²⁹³

SKD'nin yöneticileri ve üyeleri Yön'ün önde gelen isimlerinden oluşmaktadır. Hukukçu, maliyeci, eski milletvekili ve Kurucu Meclis üyesi Cemal Reşit Eyüboğlu'nun derneğin teşkilatlanmasını yürütmesi, siyasetçi ve bürokrat geçmişi ile ilişkilendirilebilmektedir. Eyüboğlu ayrıca, SKD tüzüğünde imzası bulunan isimlerden biri olmuştur.²⁹⁴

²⁹¹ Yön, 19 Aralık 1962, s. 8.

²⁹² Atılın, age, .s 172-173.

²⁹³ Özdemir, 1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm, s. 56; Milliyet, 19 Aralık 1962, s. 1-7; Milliyet, 09 Ocak 1963, s. 1-7.

²⁹⁴ Yön, 19 Aralık 1962, s. 8.

4.4. Yön Dergisi'nden Devrim Gazetesi'ne

27 Mayıs askeri müdahalesinin meydana getirdiği koşullarda 1961 Kurucu Meclisi'nin teşkil edilmesinden kısa bir süre sonra, sivil idareye geçişte bir adım olarak siyasi parti faaliyetlerine yeniden izin verilmiştir. Yasağın kalkmasıyla CHP, CKMP gibi partiler siyasete geri dönmüştür. Mevcut partilerin yanında bazı görüşlerce DP'nin mirasçısı olarak nitelendirilen AP ve sosyalist görüşlü TİP (Türkiye İşçi Partisi) gibi yeni partiler de kurulmuştur.²⁹⁵

Kurucu Meclis eliyle yeni anayasanın oluşturulması ve seçim sisteminin düzenlenmesinden sonra 15 Ekim 1961'de genel seçimler yapılmıştır. CHP ve AP'nin birbirine yakın oranda oy alması ve sağ partiler olan YTP ile CKMP'nin yüzdelerinde kendine kayda değer yer edinmesi nedeniyle Türk siyasetinde bir koalisyon hükümetleri dönemi başlamıştır.²⁹⁶

Genel seçimler sonrası ilk koalisyon CHP-AP arasında kurulmuştur. AP, ordunun siyaset üzerinde süren etkisine bağlı olarak, YTP ve CKMP yerine CHP ile koalisyon kurmak durumunda kalmıştır. Yine ordunun etkisiyle Cumhurbaşkanı seçilen Cemal Gürsel, askerin güvendiği bir isim olan İnönü'ye yeni hükümeti kurma görevini vermiştir. 20 Kasım 1961-1 Haziran 1962 arası süren koalisyon, AP-CHP arasındaki çekişmeler sonucu bitirilmiştir.²⁹⁷

İkinci koalisyon hükümeti, CHP-YTP-CKMP arasında kurulmuştur. Bu koalisyon 25 Haziran 1962'den 2 Aralık 1962'ye kadar sürmüştür. YTP ve CKMP'nin hükümetten çekilmesi üzerine koalisyon sonra ermiş; İnönü de istifa etmiştir.²⁹⁸

²⁹⁵ Akşin (Ed.), *Türkiye Tarihi IV*, s. 206.

²⁹⁶ Temuçin Faik Ertan, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s. 277; Hakkı Uyar, *İki Darbe Arasında CHP, "1960-1971"*, Doğan Kitap İstanbul, 2017, s. 35. 1961'de % 81.41 katılım oranıyla (10.522.716 seçmen) Millet Meclisi, % 81.37 katılım oranıyla (10.519.659 seçmen) Cumhuriyet Senatosu seçimleri gerçekleştirilmiştir. Milletvekilliği seçimlerinde CHP 36,7 (3.724.752 oy), AP 34,8 (3.527.435 oy), YTP (Yeni Türkiye Partisi) 13,7 (1.391.934 oy), CKMP 14,0 (1.415.390 oy), Bağımsızlar 0,8 (81.732 oy) oranında oy almıştır. Cumhuriyet Senatosu seçimlerinde ise CHP 37,2 (3.734.285 oy), AP 35,5 (3.560.675 oy), YTP 13,5 (1.401.637 oy), CKMP 13,5 (1.350.892 oy), Bağımsızlar 0,8 (39.558 oy) oranına ulaşmıştır. Seçimlerde CHP 173 milletvekili 36 senatör, AP 158 milletvekili 71 senatör, YTP 65 milletvekili 27 senatör, CKMP 54 milletvekili 16 senatör çıkarmıştır. Bağımsızlardan meclise veya senatoya giren olmamıştır. Aygen, *agm*, s. 216-271.

²⁹⁷ Metin Tokar, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, "İnönü'nün Son Başbakanlığı"*, "1961-1965", Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992, s. 21-23.

²⁹⁸ Suna Kili, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, "Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme"*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976, s. 184-186.

Üçüncü kez hükümeti kurma görevini üstlenen İnönü, AP, YTP ve CKMP ile yapılan ittifakların kısa ömürlü olması üzerine, bağımsızlar ile bir koalisyon oluşturmayı tercih etmiştir. 25 Aralık 1963 ile 20 Şubat 1965 arası sürdürülen bu azınlık hükümeti, AP'nin YTP, CKMP ve MP ile birleşerek hükümeti düşürmesiyle sonlanmıştır.²⁹⁹

İnönü Hükümeti'nin bütçe görüşmeleri sırasında düşürülmesinin akabinde geçici bir AP-YTP-CKMP-MP koalisyonu oluşturulmuştur. Süleyman Demirel liderliğindeki AP ile ordu arasındaki ilişkilerin düzelmeye başladığı 20 Şubat 1965-10 Ekim 1965 arası dönem, geçici ittifakların sonucusu olacaktır.³⁰⁰

Sivil idareye geçişte hazırlık evresi sayılabilecek koalisyon hükümetleri döneminde, Albay Talat Aydemir önderliğinde, -Yöncülerin savunduğu görüş ve düşüncelere benzer söylemler ile- yapılan askeri müdahale girişimleri nedeniyle ordu içinde bir karmaşa durumu hâkim olmuştur. Binbaşı Fethi Gürcan ile Kurmay Albay Talat Aydemir arka arkaya idam edildikten ve girişimler kesin olarak bastırıldıktan sonra, 10 Ekim 1965'te seçimlere gidilmiştir.³⁰¹

1965 Genel Seçimleri CHP, AP, CKMP, YTP, MP ve TİP olmak üzere altı partinin katılımıyla gerçekleşmiştir. DP seçmeninden oy alabilmek için sıkça milli irade vurgusu yapan, parti logosunu kır at olarak değiştiren, DP ile bağlantılı -Samet Ağaoğlu'nun eşi Neriman Ağaoğlu ve Celal Bayar'ın kızı Nilüfer Gürsoy gibi- kişileri aday gösteren AP, oyların % 52,9'unu alarak tek başına iktidar olmayı başarmıştır. CHP'nin oy oranı ise % 28,7'ye düşmüştür.³⁰²

Seçimlerde oyların büyük çoğunluğunu AP, YTP ve CKMP gibi sağ partiler almıştır. Özel sektörü ve yabancı sermayeyi destekleyen sağ iktidar partisi AP'nin, DP gibi ekonomide dışa açılımcı liberal politikalar benimsediği görülmektedir. Öte

²⁹⁹ Suavi Aydın ve Yüksel Taşkın, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 118-119.

³⁰⁰ Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye, "1945-1980"*, Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1996, s. 280.

³⁰¹ Aydın ve Taşkın, *age*, s. 115-116.

³⁰² % 71,26'lık katılım oranlı 1965 Genel Seçimleri'nde, 13.679.753 seçmenden 9.748.678'i oy kullanmıştır. Geçerli sayılan 9.307.563 oyun 4.921.235'ini 240 milletvekili çıkaran AP almıştır. Meclise 134 milletvekili soğan CHP, oyların 2.675.785'ini almıştır. YTP 3,7 oranıyla (346.514 seçmen) 19 milletvekili, TİP 3,0 oranıyla (276.101 seçmen) 15 milletvekili, CKMP 2,2 oranıyla (208.696) 11 milletvekili çıkarmıştır. Bağımsızlar ise 296.528 oy alarak 3,2 oranına ulaşmış ve 1 milletvekili çıkarmıştır. Aygen, *agm*, s. 209.

yandan CHP'nin "Ortanın Solu" söylemi ile yola çıkması ve Mehmet Ali Aybar, Behice Boran, Çetin Altan, Sadun Aren gibi sosyalist aydınların TİP milletvekili olarak parlamentoya girmesi, Millet Meclisi'nin II. Döneminde daha keskin bir sağ-sol ayrımının oluşmaya başlayacağını sinyallerini vermektedir.

AP, koalisyon hükümetleri döneminde, seçim sürecinde ve iktidarı sırasında, -parti programının ve siyasetinin önemli bir kısmını antikomünizmin oluşturduğu DP gibi-sol karşıtı bir politika izlemiştir. Ortanın soluna kayan CHP'ye ve sosyalist bir parti olan TİP'e karşı sağ kesimi birleştirici ve partiye desteği artırıcı bir strateji olarak işlenen sol/sosyalizm/komünizm karşıtlığı, uzun vadede siyasette ve toplum yaşamında bölünmelere sebep olacaktır.

1965'te başlayan AP iktidarı döneminde, ülke ekonomisinde kayda değer bir büyüme gerçekleşmiştir. AP Hükümeti, uluslararası konjonktürün yarattığı elverişli koşullara bağlı olarak gerçekleşen büyüme esnasında, Türkiye'nin dış ülkelerle ekonomik ilişkilerini geliştirme imkânı bulmuştur. Yurt dışında çalışan Türk vatandaşlarından sağlanan döviz desteği, tarımda elde edilen verim ve gelişen montaj/ambalaj sanayii sayesinde ekonomik hayatta DP iktidarının başlarını anımsatacak bir bolluk dönemi yaşanmıştır. Ekonomik alandaki gelişmeler, AP'nin halkla iyi ilişkiler kurmasını sağlayacak ve solun halktan beklenen desteği görememesiyle sonuçlanacaktır.³⁰³

İktisadi politikalarında kalkınma stratejileri yerine liberal ekonomiyi, özel sektörü ve yabancı sermayeyi temel alan; toprak reformu ve petrolün millileştirilmesi yönünde somut adımlar atmayan ve sol görüş karşıtlığını kendisine prensip edinen AP iktidarı, Yöncüler tarafından enine boyuna eleştirilmiştir. Yön, bir sınıf partisi olmakla ve sosyalizmin önündeki engelleri kaldıracak zinde kuvvetleri bölmekle itham ettiği TİP'i de sol görüşün temsilinde yetersiz görmüştür.³⁰⁴ Buna bağlı olarak 1965 sonrası dönem, iktidara ve zayıf bulduğu muhalefete tepkili olan Yön için de değişimlerin başlangıcı olacaktır.

Yön'deki değişimin, AP iktidarının başlangıcında, hareketin öncüleri olan Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal arasında belirginleşen görüş ayrılığıyla başladığı

³⁰³ Akşin (Ed.), *Türkiye Tarihi IV*, s. 217-218.

³⁰⁴ Aydın ve Taşkın, *age*, s. 110.

görülmektedir. Avcıoğlu, seçim sonrası Türkiye’inde ortaya çıkan konjonktürü yorumlayarak mevcut toplumsal yapı sürdürülür sosyalizmin halk desteğiyle getirilemeyeceği, bu nedenle daha gerçekçi ve daha direkt yöntemlere başvurulması gerektiği fikrini savunurken; Soysal, sosyalizmin ilerleyen dönemlerdeki etkinliğinin ancak uzun vadeli, sabırlı ve ihtiyatlı çabalarla sağlanabileceği yönünde fikir belirtmiştir. Seçimlerden sonra dergide birer hafta arayla yayınlanan başyazılarında, Soysal ve Avcıoğlu’nun bu görüş farklılığı açıkça görülmektedir.³⁰⁵ Biri radikal devrimci, diğeri reformist nitelik taşıyan görüşlere sahip bu iki entelektüelden Yön’ün geleceğini belirleyecek olan Avcıoğlu’dur. Soysal 1965 seçimlerinden kısa süre sonra Yön’den ayrılmıştır.³⁰⁶

Kapitalist sistemin ürettiği ya da dayattığı ideoloji içinde birer aydın olarak bulunmalarından ötürü siyasileşen³⁰⁷ ve Michel Foucault’nun entelektüel tanımındaki: “bilgisini, uzmanlığım ve hakikatle ilişkisini siyasi mücadele alanında kullan(mayı)”³⁰⁸ hedefleyen Yöncüler, mevcut yöntemlerinin öngördükleri devrimi gerçekleştirmekte yetersiz kalacağı düşüncesiyle yeni yol arayışlarına girmişlerdir.

30 Haziran 1967’de Yön’ün son sayısı yayınlanmıştır. SKD ise etkinliklerine son vermeye başlamıştır.³⁰⁹ Doğan Avcıoğlu, dönemin sosyalizm üzerine en etkili yapıtlarından biri olan “Türkiye’nin Düzeni”ni Yön’ün yayın hayatını sonlandırmasını takiben yazmıştır. Yön’deki birikimin kaynaklaştırıldığı bu kitabın, bir yılda dört baskısı yapılmıştır. İlk üçünde 16.000 adet basılan Türkiye’nin Düzeni’nin, dördüncü baskısı tek başına 16.000’e ulaşmıştır.³¹⁰ Büyük ilgi gören Türkiye’nin Düzeni, Yön fikriyatının aydınlar arasında yayılmasında ve ordu bünyesindeki cunta yanlıları ile Yön kadrosunun yakınlaşmasında etkili bir element olmuştur.³¹¹

Yöncülerin yeniden basın hayatına geri dönmesi uzun sürmemiştir. 21 Ekim 1969’da Yön’e göre daha dar bir kadroyla yola çıkan Devrim Gazetesi yayınlanmaya

³⁰⁵ Mümtaz Soysal, “Ortanın Solu mu Sorumlu?”, *Yön*, 15 Ekim 1965, s. 3; Doğan Avcıoğlu, “Yeni Düzen”, *Yön*, 22 Ekim 1965, s.3

³⁰⁶ Bora ve Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 8*, s. 608.

³⁰⁷ Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, Çev. Işık Ergüden, Osman Akinhay, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 31-32.

³⁰⁸ *age*, s. 13.

³⁰⁹ Atılğan, *age*, s. 283; Haluk Yurtsever, *Yükseliş ve Düşüş*, “Türkiye Solu 1960-1980”, Yordam Kitap, İstanbul, 2016, s. 54.

³¹⁰ Şahbaz, *agm*, s. 3.

³¹¹ Bora ve Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 8*, s. 609.

başlamıştır. Devrim'in sahibi Cemal Reşit Eyüboğlu'dur. Gazetenin Genel Müdürlüğünü Doğan Avcıoğlu, Editörlüklerini Hasan Cemal ve Uluç Gürkan üstlenmiştir. Başyazarlar ise İlhan Selçuk ve İlhami Soysal'dır.³¹²

Devrim, Muzaffer Ayhan Kara tarafından Yön'ün ayrışarak devamı ve aynı zamanda bir aşaması olarak tanımlanmıştır.³¹³ Sosyalizm merkezli bir kalkınma hareketi hedefleyen Yön/Devrim akımının öncüsü Doğan Avcıoğlu, "1960'larda Yön'le Türkiye'nin yönünü belirledik. Devrim'le devrimi yapacağız." sözüyle gazetenin misyonunu açıklamıştır.³¹⁴ Zira Gökhan Atılğan'a göre "Gazetenin amacı, sosyalist fikirleri ve bu fikirler ışığında geliştirilen çözüm önerilerini aydınlar arasında tartışıp yaygınlaştırmak ve halka aktarmak değil, Yön döneminde yapıldığı farz olunan bu vazifeyi şimdi bir eylem çağrısı ve programı olarak ortaya koymaktı(r)."³¹⁵ Hikmet Özdemir ise Devrim'i, "...Doğan Avcıoğlu ve yakın arkadaşlarının anayasa dışı yoldan iktidar olma serüveni" ve "Doğan Avcıoğlu için doğrudan doğruya bir iktidar yürüyüşünün kavgacı organı" olarak nitelendirmiştir.³¹⁶

Devrim Gazetesi, AP'nin yeniden tek başına iktidar olduğu 1969 Genel Seçimleri'nin hemen ardından yayına başlamıştır.³¹⁷ Bilinçli sayılabilecek bu zamanlamanın, sosyalizmin parlamenter sistem ile getirilemeyeceği inancını kuvvetlendirmesi açısından seçildiği söylenebilmektedir.³¹⁸ Gazetenin ilk sayısında yer alan Devrim Bildirisi, zinde kuvvetleri "cici demokrasi/sandık demokrasisi" ile iktidara gelen "tutucu güçlere" karşı harekete geçirme amacı gütmektedir.³¹⁹

³¹² Kemal Barış Tıǧlı, *Doğan Avcıoğlu ve Devrim Gazetesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005, s. 82-83.

³¹³ Kara, *age*, s. 19.

³¹⁴ Yurtsever, *age*, s. 59.

³¹⁵ Atılğan, *age*, s. 227.

³¹⁶ Hikmet Özdemir, *Doğan Avcıoğlu, Bir Jön Türk'ün Ardından*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000, s. 22.

³¹⁷ 1969 Genel Seçimleri'nde 14.788.552 seçmenden 9.516.035'i oy kullanmış, geçerli oylar ise 9.086.296 olarak hesaplanmıştır. Seçime katılım oranı % 64,35 olmuştur. Seçimlerden galip çıkan AP % 46,6'lık oy oranıyla (4.229.712 seçmen) 256 milletvekili, CHP % 27,4'lük oy oranıyla (2.487.006 seçmen) 143 milletvekili, Güven Partisi (GP) %6,6'lık oy oranıyla (597.818 seçmen) 15 milletvekili, MP % 3,2'lik oy oranıyla (292.961 seçmen) 6 milletvekili, Milliyetçi Halk Partisi (MHP) % 3,0'lık oy oranıyla (275.091 seçmen) 1 milletvekili, Birlik Partisi (BP) %2,8'lik oy oranıyla (254.695 seçmen), 8 milletvekili, TİP, % 2,7'lik oy oranıyla (243.631 seçmen) 2 milletvekili, YTP % 2,2'lik oy oranıyla (197.023 seçmen) 6 milletvekili, Bağımsızlar % 5,5'lik oy oranıyla (511.023 seçmen) 13 milletvekili çıkarmıştır. Turan, *Türk Devrim Tarihi*, "V. Kitap", s. 169-170.

³¹⁸ Bora ve Gültekingil, (Ed.), *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C. 8*, s. 611.

³¹⁹ *Devrim*, 21 Ekim 1969, s. 8.

Doğan Avcıoğlu, Devrim Bildirisi'nde Türkiye'nin içinde bulunduğu durumu muhtelif başlıklar altında eleştirel bir üslup ile özetlemiştir. Avcıoğlu bildiride, kalkınmanın ancak yarım kalan Kemalist devrimin –Yön Hareketi'nin çizdiği sınırlar çerçevesinde- tamamlanmasıyla sağlanabileceği görüşünü yinelemiştir.³²⁰

Devrim Bildirisi'nde, Yön'de alışlagelen sosyalizm vurgusunun yerini Kemalizm'in aldığı görülmektedir. Yön Hareketi'nin tezi, kalkınmanın sosyalizm ile sağlanabileceği; sosyalizme ise Kemalizm'in açtığı yoldan ulaşılabileceği fikrini içermektedir. Bu tez ile yönü belirlenen devrim, Kemalizm'in devrimci niteliğine dayanılarak gerçekleştirilecektir.

Devrim idealiyle yola çıkan kadro, Doğan Avcıoğlu'nun fikri rehberliğiyle 9 Mart 1971 tarihinde hedeflerindeki ihtilali gerçekleştirmeyi planlamıştır. Ancak, 12 Mart 1971'de, silahlı kuvvetlerin iktidarda bulunan AP Hükümeti'ne verdikleri muhtıra sonucu bu devrim planlarını gerçekleştirmek mümkün olmamıştır. O tarihe kadar 79 sayısı yayımlanan Devrim Gazetesi, 27 Nisan 1971'de, Sıkıyönetim Komutanlığı'nın aldığı karar ile kapatılmıştır.³²¹

4.5. CHP'de Ortanın Solu ve Cemal Reşit Eyüboğlu

27 Mayıs sonrası Türk siyasetinde, sağ ve sol görüşlerin daha keskin sınırlar çerçevesinde ve birbirine kontrast oluşturacak biçimde ortaya çıkmaya başladığı görülmektedir. DP'nin devamı olma iddiasındaki AP ile YTP, Osman Bölükbaşı liderliğindeki MP ve başkanlığına 14'lerden Alparslan Türkeş'in getirilmesinden sonra uzun vadede Milliyetçi-İslamcı bir kisveye bürünecek olan CKMP, 1965'teki seçimlere giden süreçte politik spektrumun sağında sayılabilecek partilerdir.

Aynı dönemde Türk solunun siyasi kanadını oluşturan çevreye bakıldığında daha dar bir kitle görülecektir. Geneli Yön ve Forum kliklerine mensup sosyalist aydınların kurduğu TİP, yeni dönemde siyasi alanda sol görüşü temsil edecektir.

1960'lı yıllarda, askeri müdahale sonrası Türk siyasetinde değişen dengelere uyum sağlamaya çalışan CHP'de yeni yol arayışları görülecektir. Partinin 14. Kurultayı'nda Forum'un fikri desteğiyle hazırlanan –ve 1961 Anayasası'nın hukuki ve siyasi

³²⁰ *Devrim*, 21 Ekim 1969, s. 8.

³²¹ Tığlı, *age*, s. 111-112.

zeminini oluşturan- İlk Hedefler Beyannamesi, CHP'nin 60'larda benimseyeceği siyasi yolun temellerini teşkil edecektir.³²²

O dönem aktif bulunan ve sol bir istikamet tutturmuş olan Forum ile ilk sayısından itibaren sosyalist çevreleri etrafına toplamayı başaran Yön, CHP'nin bu arayışında etkilendiği hareketlerden olmuştur.

9 Şubat 1965'te yayımlanan Parti Meclisi bildirisini, CHP'nin politik konumunun belirleneceğinin bir işareti olmuştur. CHP'nin *“reformlara karşı olanlarla ve muhafazakârla mücadele edeceği”* bu bildiriyle kamuoyuna duyurulmuştur. Bildirinin devamında: *“Bu partinin bir bacağı solda, öteki sağda. Aşırı merkezîyetçilikten kurtulup radikal sosyalist, daha doğrusu sosyal demokrat bir parti hüviyetine girebilmek için çaba göstermelidir. Aşırı sola ve sağa oranla ortacı görünmekle birlikte parti uygulamada merkezin soluna doğru gidiyor!”*³²³ sözleriyle CHP'nin sosyal demokrat bir yol izleyerek sağ ve sol arasında –sola daha yakın durarak- dengeli bir konuma yerleşeceği belirtilmiştir.

CHP lideri İnönü, bildiriye takiben *“Ortanın solundayız.”* şeklinde bir çıkış yapmıştır. İnönü, Milliyet Gazetesi'nde bunun parti açısından ne anlama geleceğini şu sözleriyle açıklamıştır: *“CHP bünyesi itibarıyla devletçi bir partidir ve bu sıfatla elbette ortanın solunda bir anlayışadır. 1923'teki harap ülkede devletçilik nasıl tek, eşi ve yardımcısı olmayan bir kalkınma çaresi idiye, bugün de ekonomik hayatımızın temel unsurudur.”*³²⁴

Seçimlere doğru ortanın solunda, sosyal demokrat bir parti olmayı hedefleyen CHP'de, yapılacak değişikliklerin önemli iki aktörü Bülent Ecevit ve Turan Güneş olacaktır. Parti yönetimi, başlatılan bu değişim sürecinde, Forum'un kurucularından olan bu iki entelektüelin fikirlerinden büyük oranda yararlanmıştır. Cemal Fedayi,

³²² Yunus Emre'ye göre CHP'nin siyasi yön arayışları DP'nin iktidarda olduğu 50'lerde başlayan tartışmalara dayanmaktadır. 60'larda ise CHP'deki demokratik birikim, radikal öneriler ve parti içinden gelen değişim baskıları görünür hale gelmiştir. Yunus Emre, *CHP, Sosyal Demokrasi ve Sol, “Türkiye’de Sosyal Demokrasinin Kuruluş Yılları (1960-1966)”*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 77.

³²³ Hikmet Bila, *CHP, “1919-1999”*, Doğan Kitap, İstanbul, 1999, s. 211.

³²⁴ *Milliyet*, 29 Temmuz 1965, s. 1.

Bülent Ecevit'i ortanın solu akımının siyasal lideri, Turan Güneş'i ise entelektüel lideri olarak nitelendirmiştir.³²⁵

Yön'ün 4 Nisan 1962 tarihli sayısında, Turan Güneş ve Bülent Ecevit'in CHP'ye yeni bir yön verilmesi ile ilgili yazı ve konuşmalarına bağlı olarak CHP Parti Meclisi'nde yaşanan polemikler konu edilmiştir.³²⁶ Ortanın solu söyleminin ortaya çıkmasında bu toplantının önemi bizzat Ecevit tarafından da kaydedilmiştir.³²⁷

Bülent Ecevit, aynı adlı eserinde ortanın solunu: "...insana en üstün değeri veren; insan kişiliğinin gelişmesini her türlü baskı ve engellerden kurtarmak isteyen; insanların maddi ve manevi gücünü imkân eşitliği içinde harekete geçirmeyi sağlayan; insanlık onuruyla, özgürlükle, sosyal adaletle bağdaşamayacak etkenleri ve yöntemleri reddeden ve maddi yoksulluğun da manevi yoksulluğun da herkes için sona ereceği, insanca bir toplum düzenini insanca usullerle kurmaya çalışan bir tutum ve davranıştır."³²⁸ cümleleriyle tanımlamıştır.

Ecevit'in tanımından hareketle ortanın solunun; merkezine bireyi ve halkı yerleştiren, hürriyet, eşitlik, liberal demokrasi, toprak reformu, gelir dengesi, vergi adaleti gibi halkçı esaslar içeren, insani duyarlılığı yüksek bir akım olduğu söylenebilmektedir.³²⁹ İsmet İnönü'nün "*Halkçıysan ortanın solunda olursun!*"³³⁰ sözü bu nitelendirmeyi kuvvetlendirmektedir.

Bir siyasi yön olarak ortanın solu, CHP'yi azınlıktaki seçkinlerin partisi olmaktan kurtararak adına da uygun şekilde halkın partisi yapmayı hedeflemiştir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren devrimlerin uygulayıcısı rolünü üstlenen CHP, ortanın solunda yer alarak halk için halka rağmen değil, halk için halkla birlikte hareket etmeyi amaç edinecektir. Ortanın solu bu bağlamda, değişimlerin halka inemeyip dar bir kesimle sınırlı kaldığına dair örtülü bir Kemalist devrim eleştirisi de içermektedir.³³¹ Bu yüzden CHP, o güne kadar dayandığı tabandan kesin olarak uzaklaşarak çalışan

³²⁵ Cemal Fedayi, "Ortanın Solu Akımı", Liberal Düşünce (Yıl 9), s. 163.

³²⁶ *Yön*, 04 Nisan 1962, s. 6-7.

³²⁷ Ecevit, siyasi hayatını konu eden yazı dizisinde Turan Güneş ve İbrahim Öktem ile birlikte CHP'ye sosyal ve ekonomik olarak yeni bir yön verilmesinin gerekliliğine dikkat çektikleri Parti Meclisi toplantısında, ağır eleştirilere maruz kaldıklarını Altan Öymen'e, anlatmıştır. Fedayi, *age*, s. 165.

³²⁸ Bülent Ecevit, *Ortanın Solu*, Kim Yayınları, İstanbul, 1966, s. 95.

³²⁹ *age*, s. 87.

³³⁰ Bila, *age*, s. 211.

³³¹ Yetim, *age*, s. 114.

kesime ve emekçi halk kitlelerine yaklaşmak ve onların desteğiyle iktidara gelmek istemektedir.³³²

1965 seçimlerine giden süreçte, partilerin propaganda faaliyetlerinin arttığı sıralarda, CHP'nin ortanın solunu benimsemesi sağ partilerce eleştiri konusu haline getirilmiştir. Sol görüş aleyhtarlığını strateji edinen AP, CHP'ye "Ortanın Solu-Moskova Yolu!" sloganı gibi söylemlerle karşılık vermiştir. Nitekim CHP'nin seçtiği yol, 1965'teki seçimlerde bir başarı elde etmesini sağlayamamıştır. Millet Meclisi'nin II. Döneminde AP'nin başını çektiği sağ kanat baskın gelmiştir. Ortanın solu akımının bir slogandan öteye götürülerek içinin doldurulması ve şeklen değişip belli başlı bir akım olarak siyasi alanda daha somut başarılarla imza atması ileriki dönemlere kalacaktır.

1965 Genel Seçimleri'nin akabinde CHP'de ortanın solu tartışmaları sürerken, Manisa Milletvekili Muammer Erten seçimlerin neden kaybedildiğine dair bir rapor hazırlamıştır. Erten, raporunda seçimde alınan yenilginin sebebini toprak reformu fikrinden ürken ağaların parti aleyhinde çalışmasına bağlamıştır. CHP Parti Meclisi üyesi Cemal Reşit Eyüboğlu bu rapor bağlamında.³³³ "Az gelişmiş ülkelerde kalkınma reçetesi ortanın soludur. Türkiye'nin önünde buhranlı devreler vardır. Bu durum devam ederse buhranlar gelir, 27 Mayıslar tekerrür eder."³³⁴ şeklinde bir açıklama yapmıştır. Öncülerinden olduğu Yön Hareketi'nin ekseriyetle ilgilendiği kalkınma konusuna ortanın solu formülünü veren Eyüboğlu'nun, CHP bünyesindeki fraksiyonlardan Ecevit grubunu desteklemiş olma ihtimali mevcuttur.³³⁵

Cemal Reşit Eyüboğlu, 28 Kasım 1965 tarihli bir habere göre, Parti Meclisi'ndeki görevi sırasında Yön Dergisi ile olan münasebeti sebebiyle ağır eleştiriler almıştır. Derginin tek taraflı yayınlar yaptığına dair tartışmalarda kendisine yapılan hücumlar üzerine Eyüboğlu, istifasını Genel Sekreter Kemal Satır'a telefonla bildirmiştir. Ancak

³³² Fedayi, *agm*, s. 172. Cemal Reşit Eyüboğlu, cumhuriyet döneminin bazı reformlarının biçimsel kalmasının CHP kütlesinin tabiatından ya da militan kadrosunun bilinç ve bilgi eksikliğinden kaynaklanmış olabileceğini belirtmiştir. Cemal Reşit Eyüboğlu, "Tutucular Örgütlü, İlericiler Dağınık!", *Devrim*, 13 Ocak 1970, s. 3.

³³³ Eyüboğlu CHP Parti Meclisi üyeliğine ilk olarak 19 Ekim 1964'te seçilmiştir. *Milliyet*, 20 Ekim 1964, s. 1-7.

³³⁴ *Milliyet*, 21 Kasım 1965, s. 1.

³³⁵ 1966 yılı Parti Meclisi seçimlerinde Ecevit ve ekibinin teşkil ettiği ortanın solu grubu galip gelmiştir. Eyüboğlu, bu seçimlerle Parti Meclisi'ne girmeye hak kazanmıştır. Cemal Reşit Eyüboğlu'nun da -önceki açıklamalarına dayanılarak- meclis üyelerinin çoğunluğunu kazanan grupta yer almış olma ihtimali bulunmaktadır. *Milliyet*, 23 Ekim 1966, s. 1.

ertesini gün toplantıya katılan Eyüboğlu'nun istifası yazılı olmadığından hakkında bir işlem yapılmamıştır.³³⁶

Parti Meclisi üyeliği devam eden Cemal Reşit Eyüboğlu, 1970'te bu kez sahibi bulunduğu Devrim Gazetesi sebebiyle sorun yaşamıştır. Gazetenin “*rejim düşmanı ve dikta özlemi içinde*” olduğuna dair ithamlara karşı Eyüboğlu: “*Devrim, Türkiye'nin temel sorunlarını tüm çıplaklığı ile gerçekçi bir tutumla halkın önüne seriyor. (...) Türkiye'nin yakın geleceği ciddi tehlikelerle karşı karşıyadır. (...) Türkiye'de tutucu bütün unsurlar birleşmiş, örgütlenmiştir. Parlamentolu demokrasiyi sabote eden büyük bir güç haline gelmiştir diyoruz. Atatürk devrimlerinin tarihsel yolundan sapılmıştır. Bu gidiş Türkiye'yi felakete sürüklüyor diyoruz. Tehlikeyi haber veriyoruz.*” sözleriyle Devrim'i savunmuştur.³³⁷

12 Mayıs 1970 tarihli bir habere göre, CHP Adana Milletvekili Ali Rıza Güllü, devamlı olarak parti aleyhine yayınlar yaptırdığı ve bölücü faaliyetler içinde bulunduğu gerekçesiyle CHP Genel Sekreterliği'ne bir yazı göndererek Cemal Reşit Eyüboğlu'nun partiden ihracını istemiştir.³³⁸ Bu olaylardan hareketle, Eyüboğlu'nun Yön'ün ve sonradan Devrim'in sahibi olmasının parti içindeki konumunu ve partililerle ilişkilerini olumsuz etkilediği söylenebilmektedir.

1965-1969 arası dönemde, CHP bünyesinde Ecevit'in öncülüğünü yaptığı bir ortanın solu grubunun ortaya çıkmasıyla, partideki fraksiyonların daha belirgin hale geldiği görölmektedir. Parti içinde ortanın soluna tümenden karşı olanların yanında, Ecevit'i açıktan açığa desteklemeyip faaliyetlerine tepkisiz kalan gruplar da yer almıştır.

CHP bünyesinde ortanın solu ile görüş bakımından çok derin farklılıklar taşımasa da, yöntem konusunda ayrışan bir grup daha bulunmaktadır. 14'lerden Orhan Kabibay'ın öncülüğündeki bu grup, sol devrimin Ecevit'in liberal demokrasisiyle gerçekleşemeyeceği görüşünü taşımaktadır. Ordu ile bağlantılı olan bu grup, devrimin askeri yolla gerçekleştirilmesi gerektiğini savunmuştur. Bu görüş Yön/Devrim Hareketi'nin fikri öncüsü Doğan Avcioğlu tarafından da desteklenmiştir. Avcioğlu önce Yön'de sonra Devrim'de “cici demokrasi” olarak adlandırdığı parlamenter

³³⁶ *Milliyet*, 28 Kasım 1965, s. 1.

³³⁷ Cüneyt Arcayürek, “CHP'deki Bunalım Gelişiyor” *Milliyet*, 04 Ocak 1970, s. 1-11.

³³⁸ *Milliyet*, 12 Mayıs 1970, s. 1-11.

sistemi enine boyuna eleştirmiştir. Bu nedenle Ecevit, bir dönem Avcıoğlu'nun eleştirilerinin odak noktasında yer almıştır.³³⁹

Yön/Devrim Hareketi'nin ve bilhassa Avcıoğlu'nun Ecevit karşılığına rağmen Cemal Reşit Eyüboğlu'nun ortanın solunu destekler nitelikteki açıklamaları, görünürde belirgin bir tenakuz teşkil etmektedir. Cahit Kayra hatıratında 1968 yılı Haziran ayında yaptıkları bir görüşmede Eyüboğlu'nun Ecevit'i: "*Çok iyi. Kabiliyetli. Organizasyon kabiliyeti yok.*" şeklinde tasvir ettiğini belirtmiştir.³⁴⁰ Bunlara bağlı olarak önce Yön Dergisi'nin sonra Devrim Gazetesi'nin sahipliğini üstlenen Cemal Reşit Eyüboğlu'nun, ortanın soluna fikren değil yöntem açısından karşı olduğu sonucuna varılabilmektedir. Zira bilhassa Devrim Gazetesi, yayımlandığı süre boyunca devrimin sandık demokrasisiyle değil ancak ordu desteğiyle gerçekleştirilebileceği görüşünü yinelemiştir.

4.6. Yön/Devrim Hareketi'nin İdeolojisi

İsmail Cem, 27 Mayıs'ın geri kalmışlığın alt edilmesi yönündeki düşünce, birikim ve eylemleri mümkün kıldığını yazmıştır.³⁴¹ Askeri müdahalenin gerçekleştiği 1960'lı yıllar, Türkiye'de siyasal ve toplumsal açıdan sol akımların yaygınlaşmasına izin veren şartların olgunlaştığı bir döneme tekabül etmektedir. Birbirine yakın kliklerden aydınların bir araya gelerek başlattığı basın kanallı Yön/Devrim Hareketi, entelektüel kadrosunun dünya görüşüyle ve 1960'larda hâkim olan ülke ve dünya konjonktürü ile bağlantılı olarak şekillenmiştir.

Başta Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal olmak üzere, dönemin önemli solcu/sosyalist aydınlarının katkısıyla Yön/Devrim Hareketi'nin özgün fikriyatı oluşturulmuştur. Türk solunun baskın bir evresini temsil eden Yön/Devrim Hareketi, cumhuriyet dönemi fikir hayatında önemli bir konuma yerleşmiştir. Bu bağlamda,

³³⁹ Fedayi, *agm*, s. 169-170; Öner Buçukcu, *Türkiye Sosyal Solu ve Milliyetçilik*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2017, s. 200.

³⁴⁰ Görüşmelerinde Cemal Reşit Eyüboğlu'nun Ecevit'in kuvvetlenmesinden çekindiği izlenimine kapılan Cahit Kayra, Eyüboğlu'nun Genel Sekreter Yardımcılığı'na adaylığını koymak istediğini düşünmüştür. Kayra, *age*, s. 334-335.

³⁴¹ İsmail Cem, *Türkiye'de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1971, s. 344.

akımın savunduğu fikirler Türkiye’de sol düşüncenin kökenlerini ve gelişimini yansıtmaktadır.³⁴²

Yön/Devrim Hareketi’nin fikriyatını, mevcut ideolojik kalıplar dâhilinde değerlendirmek pek mümkün olmayacaktır. Zira bu akım ideolojisini, -çoğunlukla kendine uyarlayarak yeniden tanımladığı- belli başlı kavram, prensip ve ideolojilerin sentezi üzerine kurmuştur. Bunlardan Yön/Devrim üzerinde en geniş düzeyde etkili olanları sosyalizm ve Kemalizm’dir.

Hareketin dayandığı fikri sistemlerden sosyalizm, Yön’de yayınlanan bir SKD bildirisinde: “...toplumun refah ve saadetini fert ve zümre çıkarlarının üstünde tutan bir dünya görüşünden hareket eden, bunu gerçekleştirmek üzere halka dayanan ve halka yönelen bir toplum düzenini kurmak amacını benimseyen; bu düzeni kurmak ve yaşatmak için memleketteki sosyal ve iktisadi münasebetleri bilimsel bir görüş açısı içinde inceleme ve akılcı esaslara göre düzenleme yolunu seçen bir düşünce ve davranış sistemi...” olarak tanımlanmıştır.³⁴³ Ancak Yöncüler sosyalizmin daha çok iktisadi boyutuyla ilgilenmiştir. Yön’ün başyazarı Doğan Avcıoğlu sosyalizmi, sosyal adalet içinde hızlı kalkınma metodu olarak nitelendirmiştir. Avcıoğlu’na göre sosyalizm Türkiye’ye içinde bulunduğu çıkmazdan kurtaracak tek yoldur.³⁴⁴ Zira az gelişmiş memleketler için tek çıkar yol sosyalizmdir.³⁴⁵

Doğan Avcıoğlu, batılı ekonomilerin seviyesine kısa sürede erişme ve ileri bir toplum düzeni oluşturma hedeflerinin az gelişmiş ülkelerde ancak sosyalizm ile gerçekleştirilebileceğini ileri sürmüştür. Avcıoğlu, bu tip ülkelerde sosyalizme büyük görevler yüklemektedir. Az gelişmiş ülkelerde köklü reformlarla ortaçağ kalıntılarını ayıklamak, yeni bir insan tipi yaratmak ve hızlı kalkınmayı sağlamak sorumluluklarını üstlenecek olan sosyalizm; Avcıoğlu tarafından “beyaz ihtilal” olarak da nitelendirilmiştir.³⁴⁶

³⁴² Hikmet Kıvılcımlı, Yön’ün ana fikirlerini 3 doktrine ayırmıştır. Bunlar: batılılaşma, iktisat ve devletçiliktir. Kıvılcımlıya göre bu doktrinler de, başka 3 doktrinden ortaya çıkmıştır. Bunlar ise: sömürüyü önlemek, sosyal adalet ve planlı üretimdir. Kıvılcımlı, *age*, s. 3.

³⁴³ *Yön*, 16 Ocak 1963, s. 16.

³⁴⁴ Doğan Avcıoğlu, “Yapıcı Milliyetçilik”, *Yön*, 10 Ocak 1962, s. 3; Özdemir, *1960’lar Türkiye’sinde Sol Kemalizm*, s. 147.

³⁴⁵ Doğan Avcıoğlu, “...Kemer Sıkılım”, *Yön*, 20 Aralık 1961, s. 3.

³⁴⁶ Doğan Avcıoğlu, “Sosyalizm Anlayışımız”, *Yön*, 22 Ağustos 1962, s. 3.

Yöncülere göre beyaz ihtilali gerçekleştirecek olan kişiler, demokrasiye tam anlamıyla inanan ve parlamentonun belli kesimleri değil tüm halkı temsil etmesini isteyen sosyalistlerdir. Sosyalistlerin görevi, Türkiye'nin kalkınmasında ve batılılaşmasında sosyalizmin neden gerekli olduğunu ve bu hedeflerin nasıl gerçekleştirilebileceğini ortaya koymaktır. Sosyalistler bu bağlamda ülkede düşünsel bir rehber işlevi göreceklerdir.³⁴⁷ 60'lar Türkiye'sinde, sözü edilen bu sosyalist tanımını, Yön/Devrim Hareketi karşılamaktadır.

Yön/Devrim Hareketi, bir kalkınma yolu olarak görülen sosyalizme, fikriyatının temelini yerleştirdiği bir diğer düşünce sistemi olan Kemalizm ile ulaşmayı hedeflemiştir. Bu sebepten ötürü sosyalizm Yön'de Kemalizm'in ilkeleriyle ilişkilendirilmiştir. Bu noktada, Kemalizm ve ilkeleri sosyalizme uyarlanarak Yön/Devrim perspektifine göre yorumlanmıştır.

Türkiye'nin ekonomi politikası ve kalkınma sorunsalıyla yakından ilgilenen Yön/Devrim Hareketi, az gelişmiş ülkelerde kapitalist olmayan bir stratejinin liberal düzenden daha etkili olacağı görüşünü savunmuştur.³⁴⁸ Yöncüler, bu amaç doğrultusunda, Kemalizm'in ilkelerinden olan devletçilikten yararlanmışlardır. Yön Bildirisi'nde; iktisadi hayatı bütünüyle planlamayı amaç edinen, ekonomide özel teşebbüse değil devletin rolüne ağırlık veren, gelir dağılımında ve vergilerde adaleti sağlayan, toprak reformuna yönelik gerekli adımları atan, her türlü sömürücülüğü engelleyen ve çalışmayı toplumun en yüksek değeri haline getiren şuurlu bir devlet müdahalesi olarak “yeni devletçilik” modeli çizilmiştir.³⁴⁹ Tek Parti dönemi eleştirilerinin merkezinde yer alan devletçilik, bildiride şöyle savunulmuştur: *“Birtakım devlet işletmelerinin verimsiz kalış sebeplerini devletçilikle değil, aksine yeter derecede devletçi olmayışımızda ve devletçiliği sistemli bir şekilde uygulayamayışımızda aramak gerektiğine inanıyoruz.”*³⁵⁰

³⁴⁷ Özdemir, *1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm*, s. 147; Mümtaz Soysal, “İlerici Cephenin Bütünlüğü”, Yön, 10 Ocak 1962, s. 6.

³⁴⁸ Avcıoğlu'na göre liberalizm, Türk burjuvazisini kendi haline bırakarak Avrupa kapitalizmine teslim etmek demektir. Bunun da devletçiliğin aksine ülke ekonomisine yararı değil zararı dokunacaktır. Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, “Dün-Bugün-Yarın”, “Birinci Kitap”, Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1996, s. 367.

³⁴⁹ Yön, 20 Aralık 1961, s. 12-13. Kemal Karpat, Yön'ün devletçiliğini, onu ortaya atan ve savunan aydınların çok partili düzene ve demokrasiye duyduğu menfi tepkiye bağlamıştır. Kemal Karpat, *Osmanlı'da Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009, s. 146.

³⁵⁰ Yön, 20 Aralık 1961, s. 13. İdris Küçükömer, Tek Parti döneminde devletçiliğin başarısız olmasının nedenini derebeyi benzeri toprak ağaları ve kasaba eşrafi ile birlikte yürütülmeye

Yön/Devrim kadrosu, yeni devletçilik anlayışıyla yapılacak reformları Türkiye’de tüm halkın menfaatine görmektedir. Atatürk’ün halkçılık ilkesi, sınıf ayrımlarına karşı olan Yön’e şu biçimde yansımıştır: “...ciddi bir halkçı, devletçi ve devrimci politika, (...) az gelişmiş ülkelerin sınıfsız bir toplum ülküsüne doğru barış içinde yol almasını sağlayabilir. (...) sosyalizm, barış içinde hızlı kalkınma ve sınıfsız toplum ülküsüne erişme yolu olarak, yeryüzünün hemen hemen bütün fakir memleketlerinde, kurtuluş sloganı haline gelmiştir.”³⁵¹

Halkçılığı Türk sosyalizminin yerli adı³⁵² olarak tanımlayan Yön yazarı Sadun Aren’e göre: “Halkçılık, iktisadi kalkınma ve refahın adil paylaşılması için yolumuzu aydınlatacak bir ilkedir. Atatürk halkçılık ilkesiyle, sınıfsız bir toplum özlemini ifade etmiştir. Bunun birbirine bağlanan iki anlamı vardır: Türkiye’de insanların çoğunluğu iktisadi hürriyetine kavuşacaklardır. (...) azınlığın çoğunluk üzerindeki iktisadi egemenliği kaldırılacaktır. Böylece, iktisadi bağımsızlığına kavuşan Türk insanı, idareye katılmak demek olan siyasi hürriyetlerini kullanmakla da gerçek manada hürliğe kavuşacaktır. (...) halkçılık, özü itibariyle, devletçiliği vasıta olarak kullanıp, en büyük değer olan insanı bağlardan kurtararak, gerçek demokrasiye ulaştıran sosyalizmden başka bir şey olamaz.”³⁵³

Doğan Avcıoğlu, sosyalizmin sınıf zıddiyetlerini kaldırıp milli birliği sağladığını ifade etmiştir.³⁵⁴ Yön/Devrim Hareketi’nin Kemalizm ile paylaştığı sınıfsız ve bağımsız toplum yaratma idealinde milliyetçilik ilkesine önemli yer verilmektedir. Aren tarafından: “...ırk, din ve dil farkı aranmayan Türkiye insanların dış âleme karşı mutlak ve pürüzsüz istiklali”³⁵⁵ olarak tanımlanan milliyetçilik; tarihsel süreçte toplumlarda azınlığın egemenliğinin yıkılmasında ve ülkelerin uluslararası alanda tam bağımsızlığının sağlanmasında etkili faktörlerden biri olarak görülmüştür.³⁵⁶ Yön/Devrim algısındaki milliyetçi; Avcıoğlu’na göre iç ve dış kapitalizmin karşısında duran; Fethi Naci’ye göre ise, antiemperyalist ve tam istiklalci

çalışılmasına bağlamıştır. Küçükömer, İdris, *Düzenin Yabancılaşması, “Batılılaşma”*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994, s. 152.

³⁵¹ Doğan Avcıoğlu, “Sınıf Mücadelesini Kim Körüklüyor?”, *Yön*, 16 Ocak 1963, s. 3.

³⁵² Sadun Aren, “Halkçılık İlkesi ve Sosyalizm”, *Yön*, 07 Kasım 1962, s. 5.

³⁵³ *Yön*, 21 Kasım 1962, s. 4.

³⁵⁴ Bora, *age*, s. 610.

³⁵⁵ *Yön*, 21 Kasım 1962, s. 4.

³⁵⁶ Özdemir, *1960’lar Türkiye’sinde Sol Kemalizm*, s. 142.

olan demektir.³⁵⁷ Sözü edilen nitelikler en nihayetinde yine sosyalizm ile bağdaştırılmaktadır. Yöncüler, gerçek milliyetçiliğin ulusal ekonomik bağımsızlığı savunan sosyalizm olduğunu ileri sürmüştür.³⁵⁸

Yön/Devrim Hareketi'nin temel argümanı, az gelişmiş bir ülke olan Türkiye'deki kalkınma probleminin ancak sosyalizm ile çözülebileceğidir. Yöncüler sosyalizmin Türkiye'de uygulanabilir olduğu teorisini desteklemek için Osmanlı-Türk toplumunu sosyolojik ve tarihsel açıdan incelemiştir. Bu nedenle, bir dönem küresel ölçekte büyük akisler yaratan Asya Tipi Üretim Tarzı (ATÜT) tartışmalarına iç siyasette Yöncüler de dâhil olmuştur.

Tartışmaların kaynağı, Marx'ın “Grundrisse der Kritik der Politischen Ökonomie” (Ekonomi Politikin Kritiği) adlı çalışmasıdır. Marx burada, toplumları üretim ve mülkiyet biçimlerine göre dörde -Antic, Germanic, Slovenic ve Asiatic- ayırmıştır.³⁵⁹ Marx'a göre, -Osmanlı'yı da kapsayan- ATÜT toplumları, Batı toplumlarından farklı özellik göstermektedir. Doğu statik, Batı ise dinamik süreçlerle belirlenmektedir. Bu nedenle Doğu toplumları, Marksizm'in kölelik-feodalite-kapitalizm-sosyalizm şeklinde ilerleyen gelişim çizgisini takip edememektedir.³⁶⁰

Türkiye'de ATÜT meselesinin Yön içinde görüş ayrılıkları yaratmasının ve sol kesimde yeni fraksiyonlar ortaya çıkarmasının sebebi; Osmanlı'nın feodal toplum mu, ATÜT toplumu mu olduğu sorusuna cevap aranmasıdır.³⁶¹ Sencer Divitçioğlu, İdris Küçükömer ve Muzaffer Sencer gibi isimler, Osmanlı'nın Batı toplumlarından farklı yönlerine dikkat çekerek Marksist şemanın dışında kaldığını savunurken, Doğan Avcıoğlu bu görüşü bilimsel olmadığı gerekçesiyle eleştirmiştir.³⁶² Avcıoğlu,

³⁵⁷ Doğan Avcıoğlu, “Milliyetçilere Sesleniş”, *Yön*, 25 Eylül 1964, s. 3; Fethi Naci, “1965 Yılında Türk Milliyetçisi Kimdir?”, *Yön*, 26 Şubat 1965, s. 5; Özdemir, *1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm*, s. 143.

³⁵⁸ Bora, *age*, s. 610. Gökhan Atılğan, Yön/Devrim Hareketi'nin milliyetçiğe bu kadar önem vermesinin bir sebebinin de Türkiye'de sosyalizmin “gayrı milli”, sosyalistlerin ise “millet düşmanı” olduğuna dair algıyı yıkma isteği olduğunu belirtmiştir. Gökhan Atılğan, “Sosyalist Milliyetçilik Söylemi (Türkiye, 1961-1968): Temeller, Ayrılıklar”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* (2009), Cilt 3, Sayı 4, s. 4.

³⁵⁹ Sencer Divitçioğlu, *Asya Tipi Üretim Tarzı*, Elif Yayınları, İstanbul, 1966, s. 4.

³⁶⁰ Buçukcu, *Türkiye Sosyalist Solu ve Milliyetçilik*, s. 117.

³⁶¹ Suna Başak Avcılar, “Asya Tipi Üretim Tarzı'na Veda”, *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* (2002), Sayı 24, s. 1.

³⁶² *agm*, s. 8.

Türkiye'nin Düzeni'nde Osmanlı'nın kapitalizme yaklaşmış değişime açık bir toplum olduğunu belirtmiştir.³⁶³

Osmanlı-Türk toplum yapısı üzerine bu tartışmaların yapılmasının sebebi; devrimin stratejisinin buna göre belirlenecek olmasıdır. Feodaliteye karşı bir sosyalist devrim mi yapılacaktır; yoksa emperyalizme karşı milli demokratik devrim mi?³⁶⁴

Siyasi aktivizme doğru yol alan Yön/Devrim Hareketi, ikinci aşamasında daha radikal bir çizgiye kaymıştır. Yön'ün bilhassa ilk yıllarında, muhtevasında sosyalizmden sonra en çok üzerinde durulan kavramlardan biri demokrasi iken, 1965 seçimleriyle AP'nin iktidara gelmesinden sonra demokrasi vurgusunun gitgide azalmaya başladığı görülecektir.³⁶⁵

Dergiyi 1967'de kapatarak yeni bir oluşum hazırlığı içine giren Yöncüler, AP'nin 1969'daki ikinci zaferinden hemen sonra Devrim Gazetesi'ni çıkarmaya başlamışlardır. Gazetede, demokrasiye ve parlamenter sisteme karşı küçümseyici bir tavır içine giren yazar kadrosunun, üslubunun da bu doğrultuda sertleştiği gözlemlenmiştir. Türkiye şartlarında, uygulanan "cici demokrasi" ile ilerlemenin de kalkınmanın da mümkün olmadığı görüşü sıklıkla ifade edilmiştir.

Devrim'de göze çarpan bir diğer nokta, Yön'de sık sık yinelenen sosyalizm kavramının çoğunlukla Kemalizm ile değiştirilmiş olmasıdır. Savunulan görüşlerin özünde aynı olmasına karşın, kullanılan üslupta ve kavramlarda değişiklik yapılması, Devrim'in Kemalizm'in bir diğer ilkesiyle ilişkilendirileceğine işaret etmektedir. Bu ilke inkılapçılıktır.³⁶⁶ Yön ile nitelikleri belirlenen inkılapların, Devrim ile gerekirse demokratik olmayan yollardan gerçekleştirilmesi amaçlanmıştır. Zira 1965 ve 1969

³⁶³ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, "Dün-Bugün-Yarın", "Birinci Kitap", Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1996, s. 17-18.

³⁶⁴ Buçukcu, *Türkiye Sosyalist Solu ve Milliyetçilik*, s. 127.

³⁶⁵ Mete Kaan Kaynar, *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 366.

³⁶⁶ Cemal Reşit Eyüboğlu Kemalizm ile sol akımlar arasında şöyle bir ilişki kurmuştur: "Atatürk'ün 6 okla ifade edilen umdelerinin biri de devrimciliktir. Devrimcilik eskimiş ve artık yaşama gücünü yitirmiş hayatın akışına engel olan sosyal müesseselerinin yerine yenilerinin kurulması anlamını taşır. Atatürk umdelerinin dünyanın bugünkü koşulları içinde, bir yandan sosyal adaleti sağlamak, öte yandan hem kapitalist hem komünist emperyalizmine karşı ulusal varlığımızı ve ekonomimizi koruyarak yurdu süratle kaldırmak uğrunda uygulanması, ister istemez (solcu) birtakım siyasal gayretlere ihtiyaç göstermektedir. Zaten bunun içindir ki, bu zorunluluğu, Büyük Atatürk'ün halefi, Türk Ulusuna en anlaşılır söz ve gerekçelerle ilan edilmiştir." Cemal Reşit Eyüboğlu, "Sosyalizm ve Komünizm", *Yön*, 28 Ocak 1966, s. 16.

seçimleri sonrası Yöncülerin demokrasiye ve parlamenter sisteme olan inancı azalmıştır.

Devrim Gazetesi döneminde, Doğan Avcıoğlu ve çevresindekiler, hızlı kalkınma ve batılı medeniyetler seviyesine ulaşma yolunda zaruri gördükleri sosyalist devrimde güçler ile birlikte gerçekleştirmeyi planlamışlardır. Bu devrimci güçler başta ordu olmak üzere; öğrenciler, eğitimciler, işçiler, düşük kademe memurlar ve asker/sivil aydınları kapsamaktadır. Zira köylü kesim, ağa-komprador-burjuvazi üçlüsünün güdümünde kaldığından devrim fikrine yanaşmayacaktır. Türkiye, sanayisi gelişmiş bir ülke olmadığından işçi kesimin de yeterli bir örgütlenmesi bulunmamaktadır. Bu nedenle devrim için sözü edilen kesimlerin müşterek çabası gerekmektedir.³⁶⁷ Toker'in deyiimiyle: "...Doğan Avcıoğlu-Cemal Reşit Eyüboğlu ekibinin çıkardığı Devrim (...) oyununu açıktan oynuyor; Genç tabakalarına; «Bağımsızlık için savaş», ; «Emperyalizme karşı savaş», «Haydin ikinci Kurtuluş Savaşı başlatalım», «Feodaliteye karşı savaş» diye ve yüze Kemalist maske takılarak sızılmış ordu idareye el koyacak, sonra yönetim «Devrim»in sivil kadrosuna verilecek. O kadro da «Türkiye'yi sosyalizme götürecek yolda ilk aşama»yı yapacak(tır)."³⁶⁸

Yön/Devrim Hareketi'nce başlatılan Kemalizm'i tamamlamaya yönelik devrim süreci 12 Mart Muhtırası ile sonlandırılmıştır. Metin Toker, başından sonuna Yön/Devrim Hareketi'nin içinde yer alan Cemal Reşit Eyüboğlu'nu şöyle tasvir etmiştir: "Bu Cemal Reşit Eyüboğlu ilgi çekici bir tip. CHP'nin eski bir milletvekili. Avukat. Kibar, nazik, sempatik bir kimse. Güzel eşiyile birlikte yüksek sosyetenin içinde... Sosyal ilişkileri o çevrede." Yine Toker'in aktardığına göre Cemal Reşit Eyüboğlu, Zeki Baştımar'ın birlikte kurdukları yayım evinden ayrılmasıyla Doğan Avcıoğlu ile yakınlaşmaya başlamıştır. Toker'in deyiimiyle: "...sempatik avukat kendine başka bir ortak buluyor. Parlak bir beyin. Ve aynı çalışma şartlarıyla: Doğan Avcıoğlu."³⁶⁹

Cemal Reşit Eyüboğlu'nun Doğan Avcıoğlu'yla düşünsel ortaklığı, Yön'den Devrim'e; oradan da Türkiye'de solun her alandan tasfiye edildiği 12 Mart

³⁶⁷ Kaynar, *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, s. 368-369.

³⁶⁸ Metin Toker, "Silahlı Mücadele Mubahtır", *Milliyet*, 16 Mayıs 1971, s. 5; Metin Toker, *Sağda ve Solda Vuruşanlar*, Akis Yayınları, Ankara, 1971, s. 35-36.

³⁶⁹ Metin Toker, "Silahlı Mücadele Mubahtır", *Milliyet*, 16 Mayıs 1971, s. 5; Toker, *Sağda ve Solda Vuruşanlar*, s. 36.

Muhtırası'na kadar sürmüştür. Yön/Devrim kadrosuyla yakın olan Mehmet Altan Öymen, grubun ilişkilerini ve Eyüboğlu'nu şöyle tasvir etmiştir: “*Cemal Reşit Eyüboğlu da enteresan bir adamdır. Devlette de bulunmuş. Emlak Müdürlüğü falan yapmış. Maliye Bakanlığı'nda da görevler almış. Kurucu Meclis'te de vardı. İlhami Soysal, Çetin Altan, İlhan Selçuk Ankara'ya geldiklerinde yemek yerlerken bazen ben de aralarına katılırdım. Biraz birbirleriyle alaycı bile konuşurlardı... Genelde ihtilal sohbetleri olurdu... Çetin çok takılırdı... Bunların sohbetleri genelde çok esprilidir.*”³⁷⁰

4.7. Cemal Reşit Eyüboğlu'nun Yön ve Devrim'deki Yazıları

Milletvekilliği yaptığı IX. Dönemde; toprak reformunu, basın özgürlüğünü ve demokrasiyi savunup, yabancı sermayeye ve petrol kanununa karşı çıkan Eyüboğlu'nun, düşünce yapısı Yön/Devrim ideolojisi ile büyük oranda örtüşmektedir. Bu durum TBMM'de ve Kurucu Meclis'te yaptığı konuşmaların yanında Yön'de ve Devrim'de yazdığı sınırlı sayıdaki yazılarda da görülecektir.

Eyüboğlu'nun Yön'deki ilk yazısı, Türk Ceza Kanunu'nun komünist örgütlenmeleri ve komünizm propagandasını yasaklayan, tartışmalı 141. ve 142. maddeleri ile ilgilidir.³⁷¹ Cemal Reşit Eyüboğlu bu yazısında, anayasanın düşünce özgürlüğü ile ilgili maddelerine atıf yaparak ilgili maddelerin yanlış anlamalara ve suiistimale açık olduğunu misallerle açıklamıştır. 141. ve 142. maddelerin Faşist İtalya Anayasası'ndan alındığını belirten Eyüboğlu; Anayasa Mahkemesi'nin mevzu hakkındaki kararının Türk demokrasisinin kaderini tayin edeceğini belirtmiştir.³⁷² Avukat olan Cemal Reşit Eyüboğlu, komünizm propagandası yapmakla suçlanan öğretmenlerin Milli Savunma Bakanlığı Kara Kuvvetleri Komutanlığı Askeri Mahkemesi'ndeki savunmasında da bu yazıdaki hususlara dikkat çekmiştir. Eyüboğlu'nun bu savunmada odaklandığı nokta sosyalizm-komünizm ayrımı olmuştur.³⁷³

³⁷⁰ Mehmet Altan Öymen İle 10 Mayıs 2019 Tarihli Röportaj, bkz: Ek-VI, s. 138.

³⁷¹ İlgili maddeler komünist ya da anarşist olan; diktatörlüğü ve ırkçılığı destekleyen; millî duyguları zayıflatmayı ve yok etmeyi amaçlayan cemiyetleri yasaklanmış; bunlara yönelik propaganda faaliyetlerinin cezalandırılmasını öngörmüştür. Uğur Alacakaptan, “Demokratik Anayasa ve Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. Maddeleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (Ocak 1966), Cilt 22, Sayı 1, ss. 3.

³⁷² Cemal Reşit Eyüboğlu, “Anayasa, 141-142 ve Düşün Özgürlüğü”, *Yön*, 09 Ekim 1964, s. 5.

³⁷³ Cemal Reşit Eyüboğlu, “Sosyalizm ve Komünizm”, *Yön*, 28 Ocak 1966, s. 16.

1950'den itibaren CHP'nin aktif bir üyesi olan Cemal Reşit Eyüboğlu, partinin 17. Kurultayı yaklaşırken Türkiye'deki siyasi ortamı yorumlayan bir yazı yazmıştır. Eyüboğlu, koalisyon hükümetleri döneminde partiler arası çekişmeleri ve AP'nin uzlaşmaz tutumunu eleştirmiştir. Eyüboğlu'na göre, gelip geçen karma hükümetlerin hiçbiri az gelişmiş bir ülke olan ve bu nedenle kalkınma sürecinde bocalayan Türkiye'nin ana davalarıyla yeterince ilgilenmemiştir. Kalkınma planı etkin bir şekilde kullanılamamıştır. Bütçede gelir gider dengesi sağlanamamıştır. Dış borçların ülke üzerindeki yükü artmıştır. Toprak reformu, gecekondular meselesi, Milli Eğitim seferberliği gibi devlet atılımı bekleyen davalar kendi haline bırakılmıştır. Eyüboğlu yazısını şu temenniyle bitirmiştir: *“Umarız ki, (...) CHP'nin ilerici kadroları, bu kurultaydan faydalanarak partiye 6 büyük ilkesi yönünde yeni bir dinamizm ve inanç getirecek ve çevreye güven verecek bir olgunluk ve cesaretle bütün askıdaki milli davalara el koyabilsin.”*³⁷⁴

Toprak reformu, Cemal Reşit Eyüboğlu'nun hem siyasette hem basında sıklıkla dikkat çektiği konulardan olmuştur. Eyüboğlu, Yön'e yazdığı *“Az Gelişmiş Türkiye'de Tarım Ekonomisi ve Toprak Reformu”* başlıklı yazıda, Türkiye'nin; üretim azlığı, verim düşüklüğü gibi toprak ve tarım ile alakalı sorunları rakamsal verilere dayanarak açıklamıştır. Türkiye'yi: *“...toprakları kalabalık köylü nüfusuna yetmeyen, bununla birlikte geçimi geniş ölçüde Tarım Ekonomisine dayanan, Milli Sanayii kuruluş halinde az gelişmiş bir ülke...”* olarak tanımlayan Eyüboğlu'na göre, topraksız köylüye toprak vermek, parçalanmayı dağılmayı önleyecek ve toprak-insan ilişkilerinin ıslahına yardımcı olacak faydalı bir girişimdir. Cemal Reşit Eyüboğlu tarım alanında yapılacak bu türden değişiklikleri zaruri görmüştür. Zira: *“Az gelişmiş bir ülkenin kalkınması, sanayileşmesine ve sanayileşmesi de önceden tarımın ıslahına bağlıdır.”*³⁷⁵

Cemal Reşit Eyüboğlu Yön'den sonra Devrim'de de yazmıştır. Eyüboğlu'nun Devrim'deki ilk yazısı İsmet İnönü'nün 7 Aralık 1969'da Millet Meclisi'nde yaptığı bir konuşmayı konu almaktadır. Eyüboğlu, İnönü'nün, sert bir üslup kullandığı bu konuşmasında, Demirel Hükümeti'ni bir *“ihtilal tehlikesi”*ne ve *“aşırı sol irtica”*ya karşı uyardığını aktarmıştır. Türk Ceza Kanunu'nun 141. ve 142. maddelerinin bu tür

³⁷⁴ Cemal Reşit Eyüboğlu, “CHP Kurultayı”, *Yön*, 16 Ekim 1964, s. 5.

³⁷⁵ Cemal Reşit Eyüboğlu, “Az Gelişmiş Türkiye'de Tarım Ekonomisi ve Toprak Reformu”, *Yön*, 20 Kasım 1964, s. 7.

bir ihtimali ortadan kaldırdığını ileri süren Cemal Reşit Eyüboğlu, yazıda Demirel'i sol kesimi ezerken aşırı sağa tepkisiz kalmakla; İnönü'yü ise kendi işaret ettiği yoldan gitmemekle itham etmiştir.³⁷⁶

Yazılarında sık sık ekonomik değerlendirmelere yer veren Cemal Reşit Eyüboğlu, Türkiye'nin Avrupa Ekonomik Topluluğu ile olumsuz geçen müzakerelerini yorumlamıştır. Eyüboğlu, görüşmelerin çıkmaza girdiğini; bunun nedeninin ise az gelişmiş bir ülke olan Türkiye ile topluluktaki kapitalist-emperyalist ülkelerin koşullarının çatışması olduğunu ileri sürmüştür. Cemal Reşit Eyüboğlu'na göre Türkiye, bu tip topluluklardan yardım beklemek yerine başa devlet gücünü koyup özel sermaye ve özel teşebbüsü ikinci plana alırsa hızla kalkınacaktır. Zira *“Ulusal heyecana, ulusal güce, aydın bilincine dayanmayan, yabancıların sadaka ve yardımlarından medet uman, bütün teşebbüsler yerde sürünmeye mahkûmdur.”*³⁷⁷

Yön/Devrim Hareketi'nin fikir yapısıyla taban tabana zıt politikalar izleyen AP iktidarı, sıkça Yön ve Devrim yazarlarının eleştirilerine hedef olmuştur. Cemal Reşit Eyüboğlu da Devrim'deki yazılarında AP'yi eleştirmiştir. Eyüboğlu, “Tutucular Örgütlü İlericiler Dağınık!” başlıklı yazısında, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik buhranı 50'lerde DP ile başlayan “tutucular” idaresinin örgütlenmesini sürdürerek 60'larda AP ile yeniden yönetim erkini elde etmesine bağlamıştır. Eyüboğlu'na göre gerici faaliyetleri körükleyerek iktidarı elinde tutan bu kesim, kapitalist politikalarla Türkiye'yi ekonomik yıkıma sürüklemektedir. Sağın arkasında hem iktidarın hem de bütün bir “tutucular” koalisyonunun bulunduğunu ileri süren Eyüboğlu, ilerici güçlerin (solun) ise çatışma halinde olduğunu belirtmiştir. Eyüboğlu bu noktada sol kesimin toparlanmasının zorunluluğuna dikkat çekmiş; Türkiye'nin bütün ilerici aydınlarını “emek” hareket noktasında birleşmeye davet etmiştir. Mevcut düzenin devamı halinde yeni bir ihtilalin patlak verebileceğinin uyarısını yapmıştır.³⁷⁸

Cemal Reşit Eyüboğlu, Yön/Devrim Hareketi'nin çıkış noktasını teşkil eden kalkınma problemi hakkında Devrim'de, “Devletçilik mi Kapitalist Soygunculuk mu?” başlıklı oldukça sert üslupta bir yazı yazmıştır. Eyüboğlu bu yazıda AP'yi *“...Orta Doğuda yabancı kapitalist-emperyalist çıkarların ucuza tutulmuş, sadık*

³⁷⁶ Cemal Reşit Eyüboğlu, “Sayın İnönü'nün Konuşması Üzerine”, *Devrim*, 23 Aralık 1969, s. 2.

³⁷⁷ Cemal Reşit Eyüboğlu, “Türkiye'de Ortak Pazar (Hayaller ve Gerçekler)” *Devrim*, 06 Ocak 1970, s. 3.

³⁷⁸ Cemal Reşit Eyüboğlu, “Tutucular Örgütlü, İlericiler Dağınık!”, *Devrim*, 13 Ocak 1970, s. 3.

bekçisi...” olarak nitelendirmiştir. Bu nedenle aşırı kapitalist sistemin yarattığı sömürücü ve soyguncu düzenin AP tarafından durdurulabileceği beklentisini gerçekçi bulmamıştır. Türkiye'nin sosyal, ekonomik bütün sorunlarının düğümlendiği noktanın hızlı ve insanca kalkınma olduğunu belirten Eyüboğlu'na göre: “*Cumhuriyetin kararı kesindir: Türkiye, kapitalist emperyalizmine karşı, antikapitalist ve antiemperyalist yoldan yürüyerek kalkınacaktır. Türkiye'nin ekonomik düzeni: Devletçilik, siyasal düzeni: Halkçılık'tır.*”³⁷⁹

Devrim Gazetesi'nin demokrasi ve parlamenter sistem eleştirileri Cemal Reşit Eyüboğlu'nun yazısında da görülmektedir. Eyüboğlu'na göre, biçimsel demokratik düzene ancak dünya kaynaklarını yağmalayarak imtiyazlı konuma gelen kapitalist-emperyalist ülkelerde yer verilebilir. Aynı sistemi uygulayan az gelişmiş ülkeler ise yağmalanmaya mahkûmdur.³⁸⁰

Devrim'de, Türkiye'deki siyasi gelişmelerle bağlı gerçekleşen tutum değişimi, Cemal Reşit Eyüboğlu'nun yazılarında da göze çarpmaktadır. Eyüboğlu'nun ve diğer Devrim yazarlarının AP'yi, demokrasiyi ve parlamenter sistemi eleştirdiği yazıların artması, sol kesimin beklediği devrim olmasa da bir müdahalenin gerçekleşeceğine işaret etmektedir.

4.8. 12 Mart Muhtırası

27 Mayıs'ın akabinde, siyasi ve hukuki düzenin 1961 Anayasası'yla yeniden yapılandırılmasının bir sonucu olarak, Türk toplum yaşamında da önemli değişimler görülmeye başlanmıştır.

Farklı görüşlerin açıkça ifade edilebilmesine imkân veren bir anayasanın yürürlüğe girmesiyle, 1960'lı yıllarda ordu ve aydınların yanında işçi ve öğrencilerin de dinamik birer güç olarak yükselmeye başladığı görülmektedir. Sendikalaşan işçilerin grev ve eylemleri bu süreçte artmış ve çalışan kesim, görüşleriyle toplum içinde varlık göstermeye başlamıştır. DP döneminden sonra 60'larda eğitim sisteminin yetersizliğine tepki olarak yeniden ortaya çıkan ve başta makul taleplere dayandırılan

³⁷⁹ Cemal Reşit Eyüboğlu, “Devletçilik mi Kapitalist Soygunculuk mu?”, *Devrim*, 03 Şubat 1970, s. 2-7.

³⁸⁰ Aynı yer.

öğrenci olayları ise, zamanla boykotlara, silahlı eylemlere ve üniversite işgallerine kadar varmıştır.³⁸¹

Öğrenci olaylarının niteliğindeki bu değişim, eylemlerin kapsamının genişlemesi ve siyasi amaçlar kazanmasıyla gerçekleşmiştir. Keskinleşen sağ ve sol görüşler çevresinde örgütlenen öğrenci grupları, hem iktidar ile hem de kendi aralarında çatışır hale gelmiştir.³⁸² 68 kuşağı olarak ünlenen ve bağımsızlık, kalkınma benzeri söylemlerle parlamento dışı muhalefet yapma amacına yönelen üniversite gençliği, bu dönemde son derece aktiftir.³⁸³ Etkinliği artan sol görüşlü öğrenci grupları zamanla, zinde kuvvetlerin eliyle militarist yollardan yapılacak bir sosyalist devrimi vizyon edinen Yön/Devrim Hareketi'nin yörüngesine girecektir.

Yön/Devrim Hareketi'nin ideolojik önderi olan Doğan Avcıoğlu, davalarını çözememiş rejimlerin çökmeye mahkûm olduğunu belirtmiştir. Türkiye'nin de siyasal, toplumsal ve ekonomik açıdan çözülmemiş meseleleri bulunduğunu bildiren Avcıoğlu'na göre; devrimci güçler, "tutucular"ın kontrolündeki mevcut düzende, gerekli reformları gerçekleştirecek kestirme çözüm yollarının cazibesine kapılmaya başlamıştır.³⁸⁴ Buna bağlı olarak ikinci dalgasında daha direkt bir yol tuturan Yön/Devrim Hareketi, zinde güçler kapsamında gördükleri; işçiler, sol öğrenci grupları, ordudaki cuntacı kesimler ve asker/sivil aydınlar ile birlikte, sol devrimi gerçekleştirmeyi planlamışlardır.

Yön/Devrim kadrosunun hedeflediği devrim, sivil lideri Doğan Avcıoğlu, askeri lideri ise emekli Korgeneral Cemal Madanoğlu olan gayrı resmî bir örgütlenme

³⁸¹ Ergun Aydınoglu, *Türkiye Solu (1960-1980)*, Versus Kitap, İstanbul, 2007, s. 215-216; Kaynar, *age*, s. 322.

³⁸² 1960'lı yıllarda büyük oranda siyasilleşen üniversite gençliği arasında yeni örgütlenmelerin ivme kazandığı görülmektedir. Sol kanatta TİP bünyesinde kurulmuş olan Fikir Kulüpleri, Devrimci Gençlik Teşkilatı (DEV-GENÇ) adını alarak daha bağımsız bir nitelik kazanmıştır. Sağda ise CKMP'ye bağlı olan Bozkurtlar, partinin MHP'ye dönüşmesiyle Ülkücü Gençlik/Ülkü Ocakları haline gelmiştir. Karşı karşıya gelen bu iki grubun arasına Milli Selamet Partisi'nin (MSP) paralelinde faaliyet gösteren ve dinci kesimin görüşlerini savunan Akıncılar da katılacaktır. Turan, *Türk Devrim Tarihi*, "V. Kitap", s. 181.

³⁸³ Kaynar, *Türkiye'nin 1960'lı Yılları*, s. 322. Atilla İlhan 60'lardaki öğrenci olaylarını: eylemciliğinin fakülte boykotundan bildiri dağıtımından çıkıp tedhişçiliğe dönüştüğü; devrimciliğin terörizme, eylemciliğin aktivizme çekildiği nokta olarak nitelendirmiştir. Atilla İlhan, *Hangi Sol?*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011, s. 154.

³⁸⁴ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, "Dün-Bugün-Yarın", "İkinci Kitap", Yayıncılık Matbaası, İstanbul, 1996, s. 1188-1189

aracılığıyla yapılmak istenmiştir. Bir CHP’li olan Cemal Reşit Eyüboğlu, bu cunta ile Yön/Devrim kanalıyla ilişki kurmuştur.³⁸⁵

Gizli örgütlenme, ordudaki birtakım genç subayların yanında üst kademedeki olan Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Gürler ve Hava Kuvvetleri Komutanı Muhsin Batur gibi isimleri de yanına çekmeye başarmıştır. Orhan Kabibay, Numan Esin ve Talat Turhan gibi isimlerin de katıldığı uzun müzakereler sonucu müdahalenin gerçekleştirileceği tarih, - grubun “9 Martçılar” olarak anılmasına sebep olacak şekilde- 9 Mart günü saat 16.00 olarak belirlenmiştir.³⁸⁶

Mehmet Altan Öymen, ordu ile Yön/Devrim kadrosunun ilişkilerinin tahlilini şu sözleriyle yapmıştır: “*O dönemde Doğan Avcıoğlu ve İlhan Selçuk gibi isimler basın yoluyla eleştirel görüşlerini paylaşıyordu. Ama 9 Mart hadisesi daha çok ordunun içinden gelmişti. Ordunun içinden onları bulup da danışanlar çoktu. Celil Gürkan falan anılarında anlatıyor. Ordunun içinde bir hazırlık vardı. Tarihsel bir perspektifle bakıldığında; 27 Mayıs olduktan sonra, müdahale girişimleri oluyor, 12 Mart’a giden süreçte de birtakım hadiseler var. Ordunun içinde «biz bu işi yarım bıraktık» eğilimi vardı. On dörtler de daha fazla kalmak istiyordu. Askerler, ülkeyi yeterince düzeltemediklerini ve yeniden eskiye doğru döndüğünü düşünüyor. Bu nedenle ordunun içinde «bu işi tamamlamak lazım» eğilimi vardı.*”³⁸⁷

Madanoğlu’nun emir komuta zinciri üzerinde resmi yetkisi bulunmadığı için, cuntanın fiilî komutanlığını Genelkurmay Plan ve Prensipler Başkanı Korgeneral Atıf Erçikan üstlenmiştir. Erçikan esasında örgütlenmenin plan ve faaliyetlerini dönemin Genelkurmay Başkanı Memduh Tağmaç’a aktarmaktadır. Ayrıca, Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT), “Madanoğlu Cuntası” içerisindeki görevlisi Mahir Kaynak aracılığıyla süreci başından sonuna takip etmiş; girişim böylece açığa çıkarılmıştır.³⁸⁸ Mehmet Altan Öymen’in aktardığına göre: “*Mahir Kaynak, bu grubun içine girerek «artık müdahale etmek gerekiyor paşam» gibi söylemlerde bulunuyor, «dur bakalım,*

³⁸⁵ Cemal Fedayi, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Sol Siyaset (1908-2016)*, Kadim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 96.

³⁸⁶ *age*, s. 23.

³⁸⁷ Mehmet Altan Öymen İle 10 Mayıs 2019 Tarihli Röportaj, bkz: Ek-VI, s. 137.

³⁸⁸ Şahbaz, *agm*, s. 9; Aydın ve Taşkın, *age*, s. 195-196. Cüneyt Arcayürek’in aktardığına göre Mahir Kaynak, Madanoğlu grubunun önemli toplantılarına katılarak konuşmaları yanında taşıdığı bir cihaz ile kaydetmiştir. Kaynak, daha ileri teknikler kullanarak konuşmaları toplantı dışında kurulan bir sisteme aktarmayı sağlamıştır. Konuşmaların toplamı 61’dir. Cüneyt Arcayürek, *Açıklıyor 5, “Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971”*, s. 353.

yaparız» gibi cevaplar alıyordu. Tabi bunlar ses kaydı alınıyordu, dava sırasında ortaya çıktı. Biraz mübalağalı olarak, bu grubu içeri attılar. O dönemde herkesin «bu memleketi kurtarmak lazım» gibi düşünceleri olabiliyordu. Demokrasinin oturmadığından şüphe edenler, devrimin yarım kaldığını düşünenler falan vardı. Böyle sohbetler hep yapılıyordu...»³⁸⁹

Solcu devrim planlarının ifşası üzerine, dengeler değişmiş; 12 Mart 1971’de Genel Kurmay Başkanı Tağmaç ve –taraf değiştiren Batur ve Gürler de dâhil olmak üzere-³⁹⁰ beş kuvvet komutanı tarafından emir komuta zinciri içerisinde bir muhtıra verilmiştir.³⁹¹

Yön/Devrim çevresi, planladıkları devrimin gerçekleştiğini düşünerek başta 12 Mart’ı olumlu karşılamıştır. Müdahalenin sol karşıtı olduğu çok geçmeden anlaşılmıştır. Avcıoğlu son sayılarında Devrim’den ayrılmış; onun yerine İlhan Selçuk sürece sol bir yön vermeye çalışmıştır. Bu çabalar sonuç vermemiş; Devrim Gazetesi ve Madanoğlu ekibi tasfiye edilmiştir. Tutuklamalar ve yargılamalar ile geçen bir sürecin nihayetinde Yön/Devrim kadrosu, bir süre cezaevinde kaldıktan sonra beraat etmiştir.³⁹² Cemal Reşit Eyüboğlu da bu süreçte tutuklananlar arasındadır.

12 Mart sonrası sol kesimdeki tutuklamaları tetikleyen olay, İsrail İstanbul Başkonsolosu Efraim Elrom’un Mahir Çayan liderliğindeki Türkiye Halk Kurtuluş Partisi Cephesi (THKP-C) tarafından kaçırılması olmuştur.³⁹³ 20 Mayıs 1971 tarihli Milliyet Gazetesi’ne göre, bu olay üzerine 465 kişi gözaltına alınmıştır. İstanbul Sıkıyönetim Komutanlığı’nın bildiriyle aranan 49 kişiden 26’sı teslim olmuştur. Teslim olanlar arasında Devrim Gazetesi’nin sahibi Cemal Reşit Eyüboğlu da

³⁸⁹ Mehmet Altan Öymen İle 10 Mayıs 2019 Tarihli Röportaj, bkz: Ek-VI, s. 137.

³⁹⁰ 12 Mart 1971 Muhtırası’ndan sonra Gürler 19 Ağustos 1972’de Genelkurmay Başkanlığı’na atanmıştır. BCA, 30-18-1-2 / 286-62-6(19.08.1972). Batur ise kadrosuzluk sebebiyle 13 Ağustos 1973’te emekliye sevk edilmiştir. BCA, 30-11-1-0 / 393-42-1(13.08.1973).

³⁹¹ Fedayi, *age*, s. 24.

³⁹² Şahbaz, *age*, s. 10; Kara, *age*, s. 41-42; Akşin (Ed.), *Türkiye Tarihi IV*, s. 226-227.

³⁹³ Sefa Salih Aydemir, “12 Mart 1971 Askeri Muhtırasına Giden Süreçte Üniversite Olayları”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* (Temmuz 2014), Cilt 3 Sayı 5, s. 49.

bulunmaktadır.³⁹⁴ Gözaltında bulunan Eyüboğlu, buna müteakiben Sıkıyönetim Mahkemesi'nce tutuklanmıştır.³⁹⁵

Tutuklu bulunan Cemal Reşit Eyüboğlu, iddianamesinde “...Kemalizm maskesi altında Türk ordusunu tahrik ve teşvik ederek ihtilal yaptıрма, silahlı mücadeleyi hedef alma...” suçlaması bulunan Madanoğlu Davası'nda cuntanın yayın organı olarak görülen Devrim Gazetesi'nin sahibi olarak yargılanmıştır. Gizli ittifakın Devrim Genel Kurulu yeminli üyesi ve sosyalist ihtilalci³⁹⁶ olmakla itham edilen Eyüboğlu'nun, Devrim Tüzüğü'nü hazırlayan cunta grubunun Ankara Kolu'ndan olduğu iddia edilmektedir.³⁹⁷

Cemal Reşit Eyüboğlu, davası sırasındaki sorgusunda kendisini şöyle savunmuştur: “İhtilalci sosyalist olarak nitelendiriliyoruz. Bu gerçek dışıdır. Avcıoğlu'nun bu konudaki düşünce ve görüşlerine aynen katılıyorum. Kendisi ortanın solunda bir partiye mensup olduğunu ve yazarlarının da ihtilalci sosyalizmle ilgisi bulunmadığını belirtmiştir. Bize isnat edilen suçlar mesnetsizdir. (...) MİT raporlarına gelince, bunlar tarihsiz, imzasız yazılı kâğıtlardan ibarettir. Rapor ciddiyeti yoktur. Nerede, ne zaman, kim tarafından yazıldığı meçhul rapor olmaz. Ses bantları ise hukuki delil niteliğinden yoksundur. (...) Ajan Mahir Kaynak kafatasçılığı yüzünden ordudan atılmıştır. Turancıdır. Şizofren mitomanyaktır. Yani uydurma hastalığına müpteladır. O nedenle raporlarının ciddiyeti yoktur.”³⁹⁸

Eyüboğlu ve Yön/Devrim çevrelerinin: “T.C. Anayasası'nı tağyir ve tebdile veya ilgaya ve bu kanunla kurulu Büyük Millet Meclisini iskata veya vazifesini yapmaktan men'e cebren teşebbüs suçunu gizlice ittifak ettikleri iddiasıyla...” haklarında 4-12 yıl arası hapis cezası istenmiştir.³⁹⁹ Yargılamaların sonunda Cemal Madanoğlu, Osman

³⁹⁴ Teslim olanlar arasında; Doğan Avcıoğlu, İlhami Soysal, Uğur Mumcu, Mümtaz Soysal, Samim Kocagöz, Yaşar Kemal, Bahri Savcı, Bülent Tanör, Tarık Zafer Tunaya, Muammer Aksoy gibi isimler de bulunmaktadır. Gözaltına alınanlar genellikle sol kesimdedir. Pek çoğunun da Yön/Devrim Hareketi'yle yakından ya da uzaktan ilişkisi bulunmaktadır. *Milliyet*, 20 Mayıs 1971, s. 1.

³⁹⁵ Gözaltına alınıp sonra tutuklananların arasında Mümtaz Soysal, İlhami Soysal, Uluç Gürkan ve Bahri Savcı da bulunmaktadır. *Milliyet*, 15 Haziran 1971, s. 1.

³⁹⁶ *Madanoğlu Cuntası, “İddianame”*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1973, s. 195.

³⁹⁷ *Milliyet*, 08 Şubat 1973, s. 5.

³⁹⁸ *Milliyet*, 24 Mart 1973, s. 9.

³⁹⁹ *Milliyet*, 04 Eylül 1974, s. 10.

Köksal, İlhan Selçuk, İlhami Soysal gibi isimlerle birlikte Cemal Reşit Eyüboğlu da beraat etmiştir. Türk solu için bir devir böylece kapanmıştır.⁴⁰⁰

Beraatinden sonra siyasete ve basındaki etkinliğine son veren Cemal Reşit Eyüboğlu, Ankara'da serbest avukatlık yapmaya başlamıştır. Eyüboğlu, 1976 yılında Ankara Barosu'nun Divan Başkanlığı'na seçilmiştir.⁴⁰¹

⁴⁰⁰ *Milliyet*, 03 Ekim 1974, s. 7.

⁴⁰¹ *Milliyet*, 20 Aralık 1976, s. 10.

SONUÇ

Çalışmanın konusunu teşkil eden Cemal Reşit Eyüboğlu, bir yakın dönem cumhuriyet aydınıdır. Hukuk ve maliye alanlarındaki yetkinliğinin de tesiriyle 1930'dan itibaren bürokraside görev yapmıştır. Maliyecilik çizgisinde ilerleyen meslek hayatına, IX. Dönemde aktif siyasete katılarak son vermiştir.

Eyüboğlu, Türkiye'nin demokrasi sürecinin anlaşılmasında kritik önem arz eden 1950'li yıllardaki siyasi sahneye birinci elden tanıklık etmiştir. Dönemin, iktidar-muhalefet çatışmalarını; demokrasi ve hürriyet vurgusuyla iktidara gelen DP'nin geniş kitleleri hedef alan antidemokratik uygulamalarını ve ülke ekonomisindeki dramatik dalgalanmaları gözlemlemiş; eleştirilerini TBMM'de dile getirmiştir. Eyüboğlu Türkiye'de Meşrutiyet Dönemi'nin bir semeresi olan basın özgürlüğünün şiddetli savunucularından birisi olmuştur.

CHP'yi temsilen meclisin Bütçe Komisyonu'nda yer alan Cemal Reşit Eyüboğlu; yeni bir cihan harbi ya da ekonomik buhran ihtimaline karşı Türkiye'nin alması gereken tedbirlere sıkça dikkat çekmiş; izlenebilecek kalkınma stratejilerine yönelik görüş bildirmiştir.

Eyüboğlu, Türkiye'nin iktisadi imarına katkı sağlayacağını belirterek yabancı yardımına karşı çıkmamıştır. Ancak Yabancı Sermayeyi Teşvik Kanunu'nun ve Petrol Kanunu'nun bazı hükümlerini yerli girişime ve milli ekonomiye zararlı bulmuş; bunları kapitüler olarak nitelendirmiştir. Modern Türkiye'nin kronik bir problemi haline gelen toprak reformu hakkında somut adımlar atılmasının gerekliliğini ekseriyetle vurgulamıştır.

TBMM'de DP Hükümeti'nin zirai, sınai ve beynelmilel politikalarını olumlayan açıklamalarıyla objektif bakış açısını ortaya koymuştur. Ancak iktidarın kalkınma planı eksikliğini ve bütçe açıklarını kıyasıya eleştirmiştir.

Türkiye'de iktidar-muhalefet ilişkilerinin altyapısını hazırlayan DP dönemine 27 Mayıs askeri müdahalesi ile son verilmesine tanıklık etmiştir. Bu süreç içerisinde eğitim yeri ve düzeyine bağlı olarak belli bir bilgi birikimine sahip olan Eyüboğlu'nun, fikri yapısı tam anlamıyla şekillenmiştir. Müdahale sonrası oluşturulan yeni düzen çerçevesinde bunun yansımaları görülmüştür.

27 Mayıs askeri müdahalesi sonrasında yeni anayasal düzenin teşkilini sağlamak amacıyla Kurucu Meclis oluşturulmuştur. Cemal Reşit Eyüboğlu, askeri makamların öncülük ettiği bu teşekkülde, Temsilciler Meclisi'nde Trabzon İl Temsilcisi olarak yer almıştır. Kurucu Meclis'teki görevi sırasında, 1950'li yıllardaki milletvekilliği esnasında muhtelif yerlerde değindiği toprak reformu hakkında tekrar görüş bildirmiştir.

Kurucu Meclis'in en tartışmalı konularından biri, Milliyetçilik ilkesinin yeni Anayasa'da yer alıp almayacağı meselesidir. Cemal Reşit Eyüboğlu, Temsilciler Meclisi görüşmelerinde, Milliyetçilik ilkesinin yeni Anayasa'daki tezahürünün Mustafa Kemal Atatürk'ün milliyetçilik anlayışına uygun biçimde olması gerektiğine yönelik görüş bildirmiştir.

Türkiye'de Kurucu Meclis sonrasında yeni bir anayasal düzene geçilmiştir. 1961 Anayasası'nın getirdiği serbestlik ortamında çeşitli fikir akımları yayılma imkânı bulmuştur. Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk gibi sol/sosyalist görüşlü bir aydın grubunun yayınlamaya başladığı Yön Dergisi de bunlardan bir tanesidir. Cemal Reşit Eyüboğlu da, 1950'li yılların başlarından itibaren fikri altyapısını hazırladığı Yön Dergisi'nin kurucuları arasında yer almıştır.

20 Aralık 1961'de, Eyüboğlu'nun sermayedarlığı ile yayınlanmaya başlayan Yön Dergisi, az gelişmiş bir ülke olan Türkiye'nin kalkınma problemi üzerine yoğunlaşmıştır. Kemalizm-sosyalizm senteziyle kapitalist olmayan bir kalkınma yolu öneren Yön, 222 sayıdan sonra yayın hayatına veda etmiştir. AP'nin 1965'teki seçim başarısı bunun tetikleyicisi olmuştur. Bu süreçte Yön'ün demokrasi prensibi yerini bir devrim beklentisine bırakmıştır.

Doğan Avcıoğlu ve çevresindekilerin devrim ideali, yine Eyüboğlu'nun sermayedarlığıyla 1969'da yayına başlayan Devrim Gazetesi'nde kendini göstermeye başlamıştır. Gazetede, Türkiye'deki parlamenter sistem, her seferinde "tutucu"ların lehine işleyen bir "cici demokrasi" olmakla eleştirilmiştir. Yön/Devrim kadrosuna göre mevcut sistemde, ihtiyaç duyulan sosyalist düzen seçim ile getirilemeyecektir. Bu nedenle başta ordu olmak üzere öğrenci, işçi ve aydınlardan oluşan zinde güçler ile birlikte gereken kalkınma devrimini gerçekleştirmenin zamanı gelmiştir.

Sosyalist devrim gayesiyle yola çıkan Yön/Devrim çevreleri, 68 kuşagından öğrencileri, solcu/sosyalist aydınları ve ordudan birtakım yüksek rütbeli subayları saflarına çekmeyi başarmışlardır. Ancak bu süreçte aralarına sokulan MİT görevlileri nedeniyle ifşa olmuş; 9 Mart 1971’de yapmayı planladıkları devrimi gerçekleştirememişlerdir. Zira ordunun üst kademeleri, devrim planının malumatını aldıklarında Türkiye’deki sol akım ve örgütlenmelerin ciddiyetinin farkına varmışlardır. Bunlara karşı önlemi de emir komuta zincirinde verilen 12 Mart Muhtırası’yla almışlardır.

12 Mart sürecinde Türkiye’de solun geniş kapsamlı bir tasfiyesi yapılmıştır. Devrim Gazetesi kapatılmış, Cemal Reşit Eyüboğlu da dâhil olmak üzere bünyesindeki sol görüşlü kişiler tutuklanmış ve yargılanmıştır. Devrim kadrosu, bundan bir süre sonra, yargılandıkları Madanoğlu Davası’ndan beraat etmiştir. Yön/Devrim Hareketi de 12 Mart sürecinin ardından sonlanmış. Bunların ardından avukatlık mesleğine devam eden Eyüboğlu, 1988’de Ankara’da vefat etmiştir.

Cemal Reşit Eyüboğlu; kalkınma, toprak reformu, vergi adaleti, basın özgürlüğü, Türkiye kaynaklarının yabancı ülkelerin güdümüne sokulmaması gibi konuları, sol/sosyalizm/komünizm karşıtlığının devlet politikası haline getirildiği DP döneminde dile getirmiştir. Bu düşünceler temelde Yön/Devrim Hareketi’nin oluşturduğu fikriyatın özdeşidir. Eyüboğlu kendisiyle benzer görüşteki Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal gibi isimlere mali ve fikri açıdan önayak olarak bu hareketin doğmasına katkı sağlamıştır. Bu bağlamda, hareketin arka plan aktörü olarak göze çarpmaktadır.

Sonuç olarak Cemal Reşit Eyüboğlu, bürokrat, siyasetçi ve entelektüel kimliğiyle, çağdaş Türk aydınının tarihsel süreçte dönüştürücü vizyonunu takip eden gelenekten bir isim olarak dikkati çekmektedir.

KAYNAKÇA

1. Arşiv Kaynakları

- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490-1-0-0 / 10-55-19(00.00.0000).*
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-1 / 14-32-19(03.06.1925).*
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-10-0-0 / 225-515-3(05.01.1939).*
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0 / 144-4-10(11.02.1941).*
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0 / 156-27-7(19.08.1942).*
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2 / 102-56-14(22.07.1943).*
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0 / 168-18-14(07.07.1944).*
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490-1-0-0 / 5-27-17(22.09.1945).*
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 490-1-0-0 / 6-28-7(22.12.1945).*
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2 / 114-50-1(24.07.1947).*
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-1-0-0 / 54-329-2(05.01.1961).*
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-1-0-0 / 33-198-3(21.06.1961).*
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-18-1-2 / 286-62-6(19.08.1972).*
- Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30-11-1-0 / 393-42-1(13.08.1973).*

2. Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Cerideleri

- Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 7, İçtima 2, C. 17 (18.05.1945).*
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı Olğ., C. 1 (16.06.1950).*
- Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 1, C. 5 (12.02.1951).*

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 1, C. 5
(19.02.1951).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 1, C. 5
(28.02.1951).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 1, C. 7
(09.05.1951).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 2, C. 10
(23.11.1951).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 3, C. 17
(21.11.1952).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 3, C. 18
(12.12.1952).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 2, C. 13
(20.02.1952).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 2, C. 18
(22.02.1952).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 3, C. 17
(28.11.1952).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 3, C. 17
(21.11.1952).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 3, C. 18
(12.12.1952).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 3, C. 19
(05.01.1953).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 3, C. 19
(28.01.1953).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 8, C. 20 (18.02.1953).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre 9, İçtima 4, C. 29 (05.03.1953).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 3, C. 21 (01.04.1953).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 3, C. 21 (24.04.1953).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 3, C. 24 (17.07.1953).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 4, C. 25 (09.11.1953).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 4, C. 27 (11.01.1954).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, Toplantı 4, C. 27 (13.01.1954).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem 9, İçtima 4, C. 29 (04.03.1954).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre 9, İçtima 4, C. 29, (06.03.1954).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Devre 9, İçtima 4, C. 29 (08.03.1954).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 11, İçtima 3, C. 13 (27.04.1960).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 47. Birleşim, C. 3 (18.04.1961).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 50. Birleşim, C. 4 (21.04.1961).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 52. Birleşim, C. 4 (24.04.1961).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 54. Birleşim, C. 4 (26.04.1961).

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 64. Birleşim, C. 4 (10.05.1961).

3. Kitaplar

1920'den 2018'e Maliye Bakanlığı Albümü, "Bakanlık Yönetimi", "1920-2018", Maliye Bakanlığı, Ankara, 2018.

Ahmad, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, Çev. Sedat Cem Karadeli, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları İstanbul, 2006.

Ahmad, Feroz, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, "1945-1980", Çev. Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1996.

Ahmad, Feroz, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, Çev. Yavuz Alogan, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1995.

Ahmad, Feroz ve Ahmad, Bedia Turgay, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi*, "1945-1971", Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1976.

Akar, Atilla, *Bir Kuşağın Son Temsilcileri "Eski Tüfek" Sosyalistler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1989.

Akşin, Sina (Ed.), *Türkiye Tarihi IV*, "Çağdaş Türkiye 1908-1980", Cem Yayınevi, İstanbul, 1997.

Akşin, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2007.

Altuğ, Kurtul, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Koza Yayınları, İstanbul, 1976.

Arcayürek, Cüneyt, *Açıklıyor 1*, "Demokrasinin İlk Yılları 1947-1951", Bilgi Yayınları, İstanbul, 1985.

Arcayürek, Cüneyt, *Açıklıyor 2*, "Yeni İktidar Yeni Dönem 1951-1954", Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1985.

Arcayürek, Cüneyt, *Açıklıyor 3*, "Bir İktidar Bir İhtilal 1955-1960", Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1984.

Arcayürek, Cüneyt, *Açıklıyor 5*, "Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965-1971", s. 353.

Atılgan, Gökhan, *Kemalizm ile Marksizm Arasında Geleneksel Aydınlar: Yön-Devrim Hareketi*, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.

Avcıoğlu, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni, "Dün-Bugün-Yarın", "Birinci Kitap"*, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1996.

Avcıoğlu, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni, "Dün-Bugün-Yarın", "İkinci Kitap"*, Yaylacık Matbaası, İstanbul, 1996.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İhtilalin Mantığı ve 27 Mayıs İhtilali*, Remzi Kitabevi İstanbul, 2000.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İnkılap ve Kadro*, İstanbul Milliyet Matbaası, Ankara, 1932.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam, "III. Cilt 1950-1964"*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2011.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Menderes'in Dramı?, "1899-1960"*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.

Aydın, Suavi ve Taşkın, Yüksel, *1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018.

Aydinoğlu, Ergun, *Türkiye Solu (1960-1980)*, Versus Kitap, İstanbul, 2007.

Aytekin, Attila ve Atılgan, Gökhan, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasi Hayat*, Yordam Kitap, İstanbul, 2015.

Başgil, Ali Fuad, *27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri, "Görüp Yaşadıklarım"*, Yağmur Yayınları, İstanbul, 2006.

Başgil, Ali Fuad, *Din ve Laiklik*, Yağmur Yayınevi, İstanbul, 2007.

Belge, Murat, *Militarist Modernleşme, "Almanya, Japonya ve Türkiye"*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012.

Bila, Hikmet, *CHP, "1919-1999"*, Doğan Kitap, İstanbul, 1999.

Bolay, Süleyman Hayri (Ed.), *Tanzimattan Günümüze Türk Düşünürleri*, “Cilt 2”, “Cumhuriyetten Günümüze Siyasi, İdari ve Sosyal Düşünce Temsilcileri”, Nobel Yayınları, Ankara, 2015.

Bora, Tanıl, *Cereyanlar*, “Türkiye’de Siyasi İdeolojiler”, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Bora, Tanıl ve Gültekingil, Murat (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 7*, “Liberalizm”, İletişim Yayınları, İstanbul, 2005.

Bora, Tanıl ve Gültekingil, Murat (Ed.), *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce C. 8*, “Sol”, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi*, “1908-2002”, İmge Kitabevi, Ankara 2005.

Boratav, Korkut, *Türkiye’de Devletçilik*, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

Buçukcu, Öner (Ed.), *Cumhuriyet Dönemi Türk Düşüncesi*, Bibliyotek Yayınevi, İstanbul, 2018.

Burdeau, Georges, *Demokrasi*, “Sentetik Deneme”, Çev. Bülent Nuri Esen, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1964.

Cem, İsmail, *Türkiye’de Geri Kalmışlığın Tarihi*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1971.

Cemal, Hasan, *Kimse Kızmasın Kendimi Yazdım*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 1999.

Çavdar, Tefvik, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, “1839-1950”, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

Çeçen, Anıl, *Atatürk’ün Kültür Kurumu Halkevleri*, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1990.

Çizmeli, Şevket, *Menderes*, “Demokrasi Yıldızı?”, Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2010.

Demir, Şerif, *Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes*, Paraf Yayınları, İstanbul, 2010.

Divitçioğlu, Sencer, *Asya Tipi Üretim Tarzı*, Elif Yayınları, İstanbul, 1966.

Dodd, Charles H., *Politics and Government in Turkey*, Manchester University Press, Manchester, 1969.

Duverger, Maurice, *Diktatörlük Üzerine*, Çev. Bülent Tanör, Dönem Yayınları, İstanbul, 1964.

Duverger, Maurice, *Siyasal Rejimler*, Çev. Teoman Tunçdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul, 1994.

Ecevit, Bülent, *Ortanın Solu*, Kim Yayınları, İstanbul, 1966.

Emre, Yunus, *The Emergence of Social Democracy in Turkey: The Left and the Transformation of the Republican People's Party*, I. B. Tauris & Co. Ltd., London, 2013.

Eroğul, Cem, *Demokrat Parti, "Tarihi ve İdeolojisi"*, İmge Kitabevi, Ankara, 1990.

Ertan, Temuçin Faik, *Başlangıcından Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014.

Ertan, Temuçin Faik, *Kadrocular ve Kadro Hareketi*, T.C. Kültür Bakanlığı, Ankara, 1994.

Fedayi, Cemal, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Sol Siyaset (1908-2016)*, Kadim Yayınları, İstanbul, 2016.

Foucault, Michel, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, Çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2011.

Goloğlu, Mahmut, *Milli Şef Dönemi, "1939-1945"*, Kalite Matbaası, Ankara, 1974.

Gülersoy, Çelik, *Tramvay İstanbul'da*, İstanbul Kitaplığı, İstanbul, 1989.

Güven, Dilek, *Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları*, Çev. Bahar Şahin, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2005.

Gevgilili, Ali, *Türkiye'de Kapitalizmin Gelişmesi ve Sosyal Sınıflar*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1989.

- Gevgilili, Ali, *Yükseliş ve Düşüş*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1981.
- Hale, William, *Türkiye 'de Ordu ve Siyaset*, Hil Yayınları, İstanbul, 1996.
- Hanioğlu, M. Şükrü, *Osmanlı'dan Cumhuriyete Zihniyet, Siyaset ve Tarih*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2006.
- Heper, Metin and Landau, Jacob M. (Ed.), *Political Parties and Democracy in Turkey, Routledge Library Editions: Turkey*, New York, 2016.
- Hobbes, Thomas, *Leviathan*, Çev. Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2007.
- Hobsbawm, Eric J., *Devrimciler*, Çev. Hatice Pınar Şenoğuz, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2006.
- Huntington, Samuel P., *Asker ve Devlet*, çev. K. Uğur Kızılaslan, Salyangoz Yayınları, İstanbul, 2004.
- Huntington, Samuel P., *Üçüncü Dalga, "Yirminci Yüzyıl Sonlarında Demokratlaşma"*, Çev. Ergun Özbudun, Türk Demokrasi Vakfı Yayınları, Ankara, 1993.
- İlhan, Attila, *Hangi Sol?*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2011.
- Jaeschke, Gotthard, *Yeni Türkiye'de İslamlik*, Çev. Hayrullah Örs, Bilgi Yayınları, Ankara, 1972.
- Kara, Muzaffer Ayhan, *Yön'ün Devrimi Devrim'in Yönü*, Kırmızı Yayınları, İstanbul, 2006.
- Karal Akgün, Seçil, *27 Mayıs, "Bir İhtilal, Bir Devrim, Bir Anayasa"*, ODTÜ Yayıncılık, Ankara, 2009.
- Karpat, Kemal H., *Kısa Türkiye Tarihi, "1800-2012"*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2015.
- Karpat, Kemal, *Osmanlı'da Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2009.
- Karpat, Kemal H., *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 2010.

Karpat, Kemal H., *Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi, “1876-1980”*, Çev. Esin Soğancılar, İmge Kitabevi, İstanbul, 2007.

Kasaba, Reşat (Ed.), *Türkiye Tarihi 1839-2010, “Modern Dünyada Türkiye”*, Çev. Zuhâl Bilgin, Kitap Yayınevi, İstanbul, 2011.

Kayalı, Kurtuluş, *Ordu ve Siyaset, “27 Mayıs-12 Mart”*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.

Kayalı, Kurtuluş, *Türk Düşünce Dünyasının Bunalımı*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000.

Kaynar, Mete Kaan, *Türkiye’nin 1950’li Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.

Kaynar, Mete Kaan, *Türkiye’nin 1960’li Yılları*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.

Kayra, Cahit, *’38 Kuşağı Cumhuriyet’le Yetişenler*, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 2012.

Kıvılcımlı, Hikmet, *27 Mayıs ve Yön Hareketinin Sınıfsal Eleştirisi*, Sosyal İnsan Yayınları, İstanbul, 2008.

Kili, Suna, *1960-1975 Döneminde Cumhuriyet Halk Partisinde Gelişmeler, “Siyaset Bilimi Açısından Bir İnceleme”*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1976.

Kongar, Emre, *Tarihimizle Yüzleşmek*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2006.

Küçükömer, İdris, *Düzenin Yabancılaşması, “Batılılaşma”*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1994.

Landau, Jacob M., *Türkiye’de Aşırı Akımlar*, Turhan Kitabevi, Ankara, 1978.

Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

Machiavelli, Niccolo, *Prens*, Çev. Kemal Atakay, Can Yayınları, İstanbul, 2018.

Madanoğlu Cuntası, “İddianame”, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1973.

Nadi, Nadir, *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, Yeni Gün Haber Ajansı Basın ve Yayıncılık, İstanbul, 2000.

Öymen, Altan, *Bir Dönem Bir Çocuk*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2002.

Öymen, Altan, *Değişim Yılları*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2004.

Öymen, Altan, *Ve İhtilal*, Doğan Kitapçılık, İstanbul, 2013.

Öymen, Örsan, *Bir İhtilal Daha Var*, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1987.

Özdemir, Hikmet, *1960'lar Türkiye'sinde Sol Kemalizm, "Yön Hareketi"*, İz Yayıncılık, İstanbul, 1993.

Özdemir, Hikmet, *Doğan Avcıoğlu, Bir Jön Türk'ün Ardından*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2000.

Özdemir, Hikmet *Kalkınmada Bir Strateji Arayışı, "Yön Hareketi"*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1986.

Özgürel, Avni, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İktidar Oyunu*, Ketebe Yayınları, İstanbul, 2018.

Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi, "TBMM IX. Dönem 1950-1954". "I. Cilt"*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları No: 19, Ankara.

Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi, "TBMM IX. Dönem 1950-1954". "II. Cilt"*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları No: 21, Ankara.

Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi, "TBMM IX. Dönem 1950-1954". "III. Cilt"*, Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları No: 22, Ankara.

Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi, "IX. Dönem 1950-1954", "VI. Cilt"*, Türkiye Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 28, Ankara.

Öztürk, Kazım, *Türk Parlamento Tarihi, "IX. Dönem 1950-1954", "VII. Cilt"*, "Özgeçmiş", Türkiye Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 18, Ankara.

Parla, Taha, *Demokrasiler, Anayasalar, Partiler ve Türkiye'nin Siyasal Rejimi*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

Robinson, Richard D., *The First Turkish Republic, "A Case Study In National Development"*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1963.

Rousseau, Jean Jacques, *Toplum Anlaşması*, Çev. Vedat Günyol, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1997.

Sayılgan, Aclan, *Türkiye'de Sol Hareketler*, Doğu Kütüphanesi, İstanbul, 2009.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, *Türk Parlamento Tarihi, "Kurucu Meclis", "6 Ocak 1961-15 Ekim 1961", "Milli Birlik Komitesi Temsilciler Meclisi Üyeleri" "Özgeçmişler II. Cilt"*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2017.

Seyitdanlıoğlu, Mehmet, *Türk Parlamento Tarihi, "Milli Birlik Komitesi Kurucu Meclisi Dönemi", "1961 I. Cilt"*, TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, Ankara, 2015.

Shaw, Stanford and Shaw, Ezel Kural, *History of the Ottoman Empire and Modern Turkey, "Volume II Reform, Revolution and Republic", "The Rise of Modern Turkey 1808-1975"*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.

Sitembölükbaşı, Şaban, *Türkiye'de İslam'ın Yeniden İnkişafı, "1950-1960"*, İsam Yayınları, Ankara, 1995.

Şen, Sabahattin (Der.), *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995.

Şener, Mustafa, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset, "Yön, MDD ve TİP"*, Yordam Kitap, İstanbul, 2010.

Öner, Erdoğan, *Mali Olaylar ve Düzenlemeler Işığında Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyet Döneminde Mali İdare*, TC. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, Ankara, 2001.

Şener, Mustafa, *Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset, "Yön, MDD ve TİP"*, Yordam Kitap, İstanbul, 2015.

TBMM Albümü, "1920-2010", "I. Cilt 1920-1950", TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010.

TBMM Albümü, “1920-2010”, “II. Cilt 1920-1980”, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü Yayınları, Ankara, 2010.

Tekin, Mehmet, *Hatay İşgal Yılları ve Bağımsız Hatay Devleti Kronolojisi “1918-1939”*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2010.

Timur, Taner, *Türk Devrimi ve Sonrası*, İmge Kitabevi, Ankara, 1993.

Timur, Taner, *Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.

Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, “Demokrasiden Darbeye”, “1957-1960”*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991.

Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, “DP’nin Altın Yılları”, “1950-1954”*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990.

Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, “DP Yokuş Aşağı”, “1954-1957”*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991.

Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, “İnönü’nün Son Başbakanlığı”, “1961-1965”*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1992.

Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, “Tek Partiden Çok Partiye”, “1944-1950”*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1990.

Toker, Metin, *Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları 1944-1973, “Yarı Silahlı Yarı Külahlı Bir Ara Rejim”, “1960-1961”*, Bilgi Yayınevi, İstanbul, 1991.

Toker, Metin, *Sağda ve Solda Vuruşanlar*, Akis Yayınları, Ankara, 1971.

Tuncer, Erol, *1957 Seçimleri*, Toplumsal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı, Ankara, 2012.

Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, “1923-1931”*, Yurt Yayınları, Ankara, 1981.

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi IV, “Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye”, “İkinci Bölüm”, “14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960”*, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1996.

Turan, Şerafettin, *Türk Devrim Tarihi*, “V. Kitap”, “Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye”, “27 Mayıs 1960-12 Eylül 1980”, Bilgi Yayınevi, Ankara, 2002.

Türkeş, Mustafa, *Kadro Hareketi: Ulusçu Sol Bir Akım*, İmge Kitabevi, Ankara, 1999.

Ulus, Özgür Mutlu, *The Army and the Radical Left in Turkey: Military Coups, Socialist Revolution and Kemalism*, I.B.Tauris, London, 2011.

Ünal, Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi 1700-1958*, Kutluğ Yayınları, İstanbul, 1974.

Weiker, Walter F., *Amerikalı, Fransız, Rus Gözüyle 1960 Türk İhtilali*, Çev. Mete Ergin, Cem Yayınevi, İstanbul, 1967.

Yetkin, Çetin, *Karşı Devrim, “1945-1950”*, Otopsi Yayınları, İstanbul, 2003.

Yetkin, Çetin, *Türkiye’de Tek Parti Yönetimi, “1930-1945”*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1983.

Uyar, Hakkı, *İki Darbe Arasında CHP, “1960-1971”*, Doğan Kitap İstanbul, 2017.

Yanardağ Merdan, *Türk Siyasal Yaşamında Kadro Hareketi*, Yalçın Yayınları, İstanbul, 1988.

Yurtsever, Haluk, *Yükseliş ve Düşüş, “Türkiye Solu 1960-1980”*, Yordam Kitap, İstanbul, 2016.

Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, Çev. Yasemin Saner Gönen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2007.

4. Makaleler

Ağanoğlu, A. Fazıl , “Rahmetli Cemal Reşit Eyüboğlu”, *Maliye Yazıları Dergisi* (Aralık 1987-Mayıs 1988), Sayı 10-12, ss. 98-99.

Alacakaptan, Uğur, “Demokratik Anayasa ve Ceza Kanunu’nun 141. ve 142. Maddeleri”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (Ocak 1966), Cilt 22, Sayı 1, ss. 3-20.

Altun, Fahrettin, “Discourse of Left-Kemalists in Turkey: Case of the Journal, Yön, 1961–1967”, *Middle East Critique* (2010), Volume 19, Issue 2, ss. 135-156.

Altun, Fahrettin, “Kemalist Bir Modernleşme Yorumu Olarak Yön Dergisi”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (2004), Cilt 2, Sayı 1, ss. 551-575.

Atılgan, Gökhan, “Sosyalist Milliyetçilik Söylemi (Türkiye, 1961-1968): Temeller, Ayrılıklar”. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* (2009), Cilt 3, Sayı 4, ss. 1-25.

Avcılar, Suna Başak, “Asya Tipi Üretim Tarzı'na Veda”, *Bilig/Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* (2002), Sayı 24, ss. 1-28.

Aydemir, Sefa Salih, “12 Mart 1971 Askeri Muhtırasına Giden Süreçte Üniversite Olayları”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi* (Temmuz 2014), Cilt 3 Sayı 5, ss. 43-51.

Aygen, Cemal, “Memleketimizdeki Seçimler ve Neticeleri”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi* (Ocak 1962), Cilt 17, Sayı 1, ss. 203-287.

Baytal, Yaşar “Demokrat Parti Dönemi Ekonomi Politikaları (1950-1960)”, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi* (Kasım 2007), Sayı 40, ss. 545-567.

Bulut Yücel, “Soğuk Savaş Atmosferinde DP’ye Muhalif Bir Dergi: Forum”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (2004), Cilt 2, Sayı 1, ss. 527-550

Burğaç, Murat, “1946 Genel Seçimlerinde Propaganda”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi* (Bahar 2013), Sayı 256, ss. 163-184.

Çeliker, Ercan, “Plan ve Bütçe Komisyonu: Gelişimi ve Yasama Sürecindeki İşlevi”, *Yasama Dergisi* (Temmuz-Ağustos-Eylül 2006), Sayı: 2, ss. 5-31.

Çevik, Savaş, “Türk Bütçe Sisteminde Denetim: Geleneksel Denetimden Performans Denetimine”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (2002), Cilt 10, Sayı 1-2, ss. 104-129.

Doğanay, Filiz , “Türkiye’ye Göçmen Olarak Gelenlerin Yerleşimi”, Toplum ve Göç II. Ulusal Sosyoloji Kongresi Bildiriler Kitabı (1997), *Sosyoloji Derneği Devlet İstatistik Enstitüsü Yayınları*, Ankara, ss. 194-205.

Duman, Doğan, “27 Mayıs Hükümet Darbesi ve Dönemin Akademisyenlerinin Darbe Karşısındaki Tutumları”, *International Journal of Social Science*, (Winter 2018), Number: 73, p. 299-314.

Ersen, İlhan, “Ferit Melen ile Herşey Üzerine”, *Maliye Yazıları Dergisi*, (Haziran-Ağustos 1988), Sayı 13, s. 141-154.

Esen, Selin, “18 Nisan 1960 Tarihli Tahkikat Komisyonu”, *Mülkiye Dergisi* (2010), Cilt 35, Sayı 267, ss. 167-192.

Güneş, B. Sina, “Kadro Hareketi: III. Yol Söylemleri; Ulusçu Sol Yaklaşım”, *Yurt ve Dünya Dergisi* (2010), Sayı 1, ss. 33-46.

Gürün, Muhittin, “Sevimli ve Vefakâr bir Dostun Ardından”, *Maliye Yazıları Dergisi*, (Aralık 1987-Mayıs 1988), Sayı 10-12, ss. 100-101.

Kaya, Yakup ve Yücer, Rezzan, “Kadro ve Yön Hareketlerinin İdeolojik Analizi”, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* (2018), Cilt 7, Sayı 2, ss. 561-582.

Kayalı, Kurtuluş, “Kalkınmada Bir Strateji Arayışı: Yön Hareketi”, *Tarih ve Toplum* (Mart 1988), Sayı 51, ss. 61-63.

Kayra, Cahit, “Cemal Reşit Eyüboğlu” *Maliye Yazıları Dergisi* (Haziran / Ağustos 1988), Sayı 13, ss. 127.

Oktay, Recep Necati, “Aramızdan Kopup Giden Üç Değer”, *Maliye Yazıları Dergisi*, (Aralık 1987-Mayıs 1988), Sayı 10-12, ss. 102.

Özbudun, Ergun, “Seçim Sistemleri ve Türkiye”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* (1995), Cilt 44 Sayı 1, ss. 521-539.

Sanlı, Ferit Salim, “27 Mayıs’ın “Zoraki Diplomatları”: 14’lerin Yurtdışı Faaliyetleri”, *Akademik Bakış* (Kış 2018), Cilt 11, Sayı 23, ss. 221-248.

Sunar, Lütfi, “Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri: Türk Devlet İdeolojisi ve Sol Kemalizmin Oluşumu Bağlamında Bir Analiz”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* (2004), Cilt 2, Sayı 1, ss. 511-526.

Şahbaz, Yunus, “12 Mart’a Giden Süreçte Sol Cuntacılığın Teorik ve Tarihsel Arka Planı”, *Ekonomi İşletme Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Dergisi* (2018), Cilt 4, Sayı 1-2, ss. 1-13.

Uman, Onur, “Vergi Denetiminin Türk Muhasebe Uygulamalarına Etkisi”, *Muhasebe ve Finansman Dergisi* (2010), Sayı 45, ss. 190-199.

Uyar, Çağhan ve Koşlu, Zafer, “Ali Çetinkaya’nın Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanlıkları Dönemi”, *Cemil Meriç 10. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Spor Kongresi*, (23-25 Kasım 2018), Saybilder Yayıncılık, Hatay, 2018, s. 385-408.

Yıldız, Nuran, “Demokrat Parti İktidarı (1950-1960) ve Basın”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler Fakültesi Dergisi* (1996), Cilt 51, Sayı 1, ss. 481-505.

5. Gazete ve Dergiler

Cumhuriyet, 20 Mayıs 1945, s. 1-3

Cumhuriyet, 22 Ocak 1988 s. 8.

Cumhuriyet, 23 Ocak 1988, s. 13.

Cumhuriyet, 24 Ocak 1988, s. 7.

Cumhuriyet, 19 Haziran 1989, s. 16.

Devrim, 21 Ekim 1969, s. 8.

Hürriyet, 13 Ekim 1958, s. 1.

Kadro, Ocak 1932, s. 3.

Kadro, Ekim 1933, s. 8.

Milliyet, 04 Temmuz 1950, s. 5.

Milliyet, 21 Şubat 1952, s. 7.

Milliyet, 23 Şubat 1952, s. 7.

Milliyet, 23 Mayıs 1952, s. 7.

Milliyet, 19 Şubat 1953, s. 1.

Milliyet, 11 Aralık 1953, s. 7.

Milliyet, 05 Mart 1954, s. 7.

Milliyet, 12 Mart 1954, s. 7.

Milliyet, 13 Mart 1954, s. 7.

Milliyet, 24 Haziran 1954, s. 1-3.

Milliyet, 14 Şubat, 1956, s. 5.

Milliyet, 28 Mayıs 1960, s. 1.

Milliyet, 14 Haziran 1960, s. 3.

Milliyet, 15 Haziran 1960, s. 3.

Milliyet, 16 Haziran 1960, s. 3.

Milliyet, 03 Ağustos 1960, s. 1.

Milliyet, 08 Ağustos 1960, s. 1-5.

Milliyet, 29 Ekim 1960, s. 1.

Milliyet, 29 Aralık 1960, s. 3.

Milliyet, 06 Ocak 1961, s. 3.

Milliyet, 25 Nisan 1961, s. 1-5

Milliyet, 19 Aralık 1962, s. 1-7.

Milliyet, 09 Ocak 1963, s. 1-7.

Milliyet, 20 Ekim 1964, s. 1-7.

Milliyet, 29 Temmuz 1965, s. 1.

Milliyet, 21 Kasım 1965, s. 1.

Milliyet, 28 Kasım 1965, s. 1.

Milliyet, 06 Ocak 1966, s. 3.

Milliyet, 13 Şubat, 1967, s. 1.

Milliyet, 12 Mayıs 1970, s. 1-11.

Milliyet, 20 Mayıs 1971.

Milliyet, 15 Haziran 1971, s. 1.

Milliyet, 08 Şubat 1973, s. 5.

Milliyet, 24 Mart 1973, s. 9.

Milliyet, 04 Eylül 1974, s. 10.

Milliyet, 03 Ekim 1974, s. 7.

Milliyet, 20 Aralık 1976, s. 10.

Milliyet, 23 Ocak 1988, s. 10.

Milliyet Haftalık İlave, 27 Mart 1955, s. 1.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3322, 29 Mayıs 1936.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3638, 23 Haziran 1937.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 3775, 03 Kânunuevvel 1937.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 6326, 06 Haziran 1946,

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 6327, 29 Mayıs 1946.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 7234, 16 Haziran 1949.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 7438, 21 Şubat 1950.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 7747, 01 Mart 1951.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 7518, 23 Mayıs 1950.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 7535, 17 Haziran 1950.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 7559, 15 Temmuz 1950.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 7882, 11 Ağustos 1951.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 8048, 1 Mart 1952.

T. C. Resmi Gazete, Sayı: 8584, 16 Aralık 1953.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 8615, 23 Ocak 1954.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 8659, 16 Mart 1954.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 8660, 17 Mart 1954.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 10484, 19 Nisan 1960.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 10491, 28 Nisan 1960.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 10529, 18 Haziran 1960.

T.C. Resmi Gazete, Sayı: 10682, 16 Aralık 1960.

Yön, 20 Aralık 1961, s. 12-13.

Yön, 21 Kasım 1962, s. 4.

Yön, 19 Aralık 1962, s. 8.

Yön, 16 Ocak 1963, s. 16.

6. Köşe Yazıları

Arcayürek, Cüneyt, “CHP’deki Bunalım Gelişiyor” *Milliyet*, 04 Ocak 1970, s. 1-11.

Aren, Sadun, “Halkçılık İlkesi ve Sosyalizm”, *Yön*, 07 Kasım 1962, s. 5.

- Avcioğlu, Doğan, "...Kemer Sıkalım", *Yön*, 20 Aralık 1961, s. 3.
- Avcioğlu, Doğan, "Milliyetçilere Sesleniş", *Yön*, 25 Eylül 1964, s. 3.
- Avcioğlu, Doğan, "Sınıf Mücadelesini Kim Körüklüyor?", *Yön*, 16 Ocak 1963, s. 3.
- Avcioğlu, Doğan, "Sosyalizm Anlayışımız", *Yön*, 22 Ağustos 1962, s. 3.
- Avcioğlu, Doğan, "Yapıcı Milliyetçilik", *Yön*, 10 Ocak 1962, s. 3.
- Avcioğlu, Doğan, "Yeni Düzen", *Yön*, 22 Ekim 1965, s.3.
- Çulfaz, Cavlı, "Soner Yalçın'ın Koğuş Arkadaşları", *Cumhuriyet*, 16 Ocak 2002, s. 2.
- Ecevit, Bülent, "Neden "Af" Edildiler?", *Ulus*, 03 Eylül 1960, s. 1-3.
- Ekmekçi, Mustafa, "İnönü" *Cumhuriyet*, 25 Aralık 1982, s. 8.
- Ekmekçi, Mustafa, "Tarihçiyeye Katkı", *Cumhuriyet*, 28 Mayıs 1984, s. 8.
- Eyüboğlu, Cemal Reşit, "Anayasa, 141-142 ve Düşün Özgürlüğü", *Yön*, 09 Ekim 1964, s. 5.
- Eyüboğlu, Cemal Reşit, "CHP Kurultayı", *Yön*, 16 Ekim 1964, s. 5.
- Eyüboğlu, Cemal Reşit, "Az Gelişmiş Türkiye'de Tarım Ekonomisi ve Toprak Reformu", *Yön*, 20 Kasım 1964, s. 7.
- Eyüboğlu, Cemal Reşit, "Sosyalizm ve Komünizm", *Yön*, 28 Ocak 1966, s. 16.
- Eyüboğlu, Cemal Reşit, "Sayın İnönü'nün Konuşması Üzerine", *Devrim*, 23 Aralık 1969, s. 2.
- Eyüboğlu, Cemal Reşit, "Devletçilik mi Kapitalist Soygunculuk mu?", *Devrim*, 03 Şubat 1970, s. 2-7.
- Eyüboğlu, Cemal Reşit, "Türkiye'de Ortak Pazar (Hayaller ve Gerçekler)" *Devrim*, 06 Ocak 1970, s. 3.
- Eyüboğlu, Cemal Reşit, "Tutucular Örgütlü, İlericiler Dağınık!", *Devrim*, 13 Ocak 1970, s. 3.

Kafaoğlu, Arslan Başer, “Dünyada Bir İlhan Selçuk Vardı”, *Cumhuriyet*, 01 Temmuz 2010, s. 13.

Naci, Fethi, “1965 Yılında Türk Milliyetçisi Kimdir?”, *Yön*, 26 Şubat 1965, s. 5.

Selçuk, İlhan “Yeni Ufuklara Doğru Yol Alırken”, *Yön*, 30 Haziran 1967, s. 5.

Soysal, İlhami, “Cemal Bey”, *Milliyet*, 27 Ocak 1988, s.11.

Soysal, Mümtaz , “İlerici Cephenin Bütünlüğü”, *Yön*, 10 Ocak 1962, s. 6.

Soysal, Mümtaz, “Ortanın Solu mu Sorumlu?”, *Yön*, 15 Ekim 196, s. 3.

Ülker, Reşit, “Petrol Kanununda Yapılacak Değişiklik”, *Milliyet*, 06 Mayıs 1965, s. 2.

Toker, Metin, “Silahlı Mücadele Mubahtır”, *Milliyet*, 16 Mayıs 1971, s. 5.

Tökin, Füzüzan H., “Atatürk ve Komünizm”, *Yön*, 07 Mart 1962, s. 14.

7. Tezler

Akkaş, Hasan Hüseyin, *Forum Dergisi'nin Öne Çıkmış Temel Entelektüellerinin Türkiye'nin Siyasal ve Kültürel Sorunlarına Yaklaşım Biçimi (1954-1957)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2004.

Buçukcu, Öner, *Türkiye Sosyalist Solu ve Milliyetçilik*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2017.

Çakmak, Diren, *Forum Dergisi 1954-1960*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2007.

Çiçek, Atıl Cem, *Türk Siyasal Hayatında Yön Dergisi (1961-1967)*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Malatya, 2013.

Gaytancıoğlu, Serkan, *Demokrat Parti İktidarı ve Vatan Cephesi*, Edirne Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Geliş, Naz, *Formation of a Majoritarian Democracy Discourse In Turkey: An Examination of the Democratic Party, 1946-1960*, İstanbul Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Entitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013.

Gürbüz, Hayriye Yüksel, *Cumhuriyet Aydını Olarak Şevket Süreyya Aydemir'in Düşünce Dünyası (1923-1976)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2016.

İlhan, Oğuzhan Atilla, *Cumhuriyet İdeolojisinin Oluşmasında Kadro Dergisi ve Kadro Hareketinin Rolü*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Sütçü, Güliz, *Democratic Party and Democracy In Turkey: With Special Referance To Celal Bayar and Adnan Menderes*, Ankara Bilkent Üniversitesi Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, 2011.

Tıgılı, Kemal Barış, *Doğan Avcıoğlu ve Devrim Gazetesi*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2005.

Yıldırım, İlteriş, *Türk Modernleşmesi ve Türk Solu: Kadro Örneği*, Afyonkarahisar Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2007.

Yaman, Hikmet, *Bir Cumhuriyet Aydını: Vedat Nedim Tör*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2017.

EKLER

Ek-I: Yön Bildirisi

BİLDİRİ

YÖN gazetesi etrafında toplananlar, inandıkları ve savunacakları fikirleri, gazeteye ilk sayısında yayımlanacak ortak bir bildiriyle okuyucularına ve Türk kamu hayatına açıklanmış bir yön bildirir. Hazırlanan bildiri, Türk toplum hayatının çeşitli kesimlerinde görev almış isimlere danışılarak, onların fikirleri gözetilerek hazırlanmış ve onaylanmıştır. İmzaları arasında bir kısım, ilk metinlerdeki noktalar hakkında değişikliklerini ve tekliflerini belirttiler. O yıldaki, bugün okuyuculara sunulan nihai metin, altında imzası bulunanların ortak inançlarını ve üzerinde anlaşmaya vardıkları ortak zemini ifade etmektedir.

Ayrıca, aynı inançların çok daha geniş bir kitle tarafından da benimsendiğine eminiz. Bu sebeple Yön, imza kampanyası açıyor. Bildirideki inançları benimseyen okuyucularımızdan ricamız, toplum hayatının hangi kesiminde bulunsalar, öğretmen, memur, vatan, subay, öğrenci, iş adamı, sanatçı, mühendis, politikacı, sendikacı, çiftçi, vs. olarak bu ortak görüşlere katılırlarsa, imzalarını, okunaklı ad ve soyadlarıyla mesleklerini de belirterek, YÖN'ün Ankara adresine göndermeleridir. İmzalar, önümüzdeki sayıdan itibaren, elimize geçiş sırasına göre yayımlanacaktır.

Bildiri, metinde de belirtildiği gibi, olumlu şartlara yol açmak amacıyla da yayımlanmıştır. Bu bakımdan, bildirideki görüşleri bütünüyle benimseyen, bütünü yuhut şu veya bu bölümlü haklarında kendilerinin belirlemek isteyen okuyucularımızdan da ricamız, bunları, mümkün olduğu kadar kısa olarak bize bildirmeleridir. İkinci sayıdan itibaren, «YÖNE MEKUYUPLAR» köşemizde kendilerine açık tutulacaktır.

İmzalarını veya görüşlerini bildirmek isteyen okuyucularımız, zarflarının üstüne «BİLDİRİ» diye yazdıkları takdirde işlerini kolaylaştırmış olacaktırlar.

Türk halkının, çok çetin iktisadi, siyasi ve sosyal meseleler ortasında, kendisini bütün özenlerine kavuşturacak bir yön aramakta olduğu bu günlerde, toplum hayatının çeşitli kesimlerinde görev almış olan bizler, altına imzalarımız attığımız bu bildiri ile, ortak inançlarımızı açıklanmaya çalışıyoruz. Böyle bir bildirinin mesleklerimizle ilgilenecek faydalı olabilecek olumlu tartışmalara yol açacağını düşünüyoruz.

1 ATATÜRK DEVRİMLERİYLE AMAÇ EDİLEN ÇAĞDAŞ UYGARLIK SEVİYESİNE ULAŞMA - NIN, EĞİTİM DAVASINI SONUÇLANDIRMANIN, TÜRK DEMOKRASİSİNİ YAŞATMANIN, SOSYAL ADALETİ GERÇEKLEŞTİRMENİN VE DEMOKRASİ REJİMİNİ SAĞLAM TEMELLER ÜZERİNE OTURTMA - NIN, ANCAK, İKTİSADİ ALANDA HIZLA KALKINMAKTA, YANI MİLLİ İSTİHSAL SEVİYESİNİ HIZLA YÜKSELTEMEKTE GÖSTERECEĞİMİZ BAŞARIYA BAĞLI OLDUĞUNA İNANIYORUZ.

a Atatürk devrimlerinin amacı olan Batılılaşmak, en geniş anlamıyla, Batının istihsal seviyesine yaklaştığımız ölçüde gerçekleştirilebilir. Türkiye'deki istihsal seviyesi yükseldikçe, memleketin sosyal yapısı değişecek, şehir - köy ikiliği ortadan kalkacak, imkânlar genişleyecek ve Batı uygarlığının temeli olan akıl, düşünce kütellere yayılacaktır.

b Ne kadar çok gayret sarfedilirse edilse, düşük bir istihsal seviyesiyle, kütellelerin kültür seviyesinde esaslı bir yükselme sağlamak hayaldir. İşsizlik, açlık, yoksulluk, soğuk ve sefalet, kütellere eğitime yönel-

mesini engelliyecek, yaşama içgücünü, öğrenme merakından daha ağır basacaktır.

C Demokrasi, her şeyden önce, insan haysiyetine dayanan ve insanı üstün değer sayan bir rejimdir. Açlığa, işsizliğe, evsizliğe çare bulamayan bir rejimin, ne kadar üzerinde titretsek fitriyelim, demokrasi olmaksızın çıkması ve bir gün çökmesi tabiidir. Türk demokrasisinin yaşatılması, açlığı, işsizliği ve evsizliği ortadan kaldıracak yüksek bir istihsal seviyesine götürülen yolları bulmakla mümkün olabilir.

d Millî gelirin hızla artmasına önem vermeyen bir sosyal adalet politikası da, yoksulluğun bölüşülmesinden öteye geçemeyecektir. Buna karşılık, sosyal adaletle yer vermeyen bir kalkınma politikası başarısızlığa mahkumdur. O halde, sosyal adalet politikasının başlıca araçlarından biri de istihsal seviyesinin yükseltilmesi olmalıdır.

BUGÜN TÜRK TOPLUMUNA YÖN VEREBİLMEK DURUMUNDA BULUNAN ÖĞRETMEN, YAZAR, POLİTİKACI, SENDİKACI, MÜTEŞEBBİS VE İDARECİ GİBİ KİMSELERİN, BELLİ BİR KALKINMA FELSEFESİNİN ANA HATLARI ÜZERİNDE ANLAŞMAYA VARMAKLARINI ZARURİ SAYIYORUZ.

a Yirminci yüzyılda, haberleşme araçlarındaki gelişme sonucunda, kütellere,

başka memleketlerdeki veya başka tabakalardaki yüksek hayat standardının varlığını öğrenmekte ve asıl önemlisi, bu standarda erişmenin mümkün olduğunu görmektedir. Yoksulluğumuz, bu yüzden, artık daha ıstıraplı bir şekilde hissedilmektedir. Hızlı nüfus artışı v meselelerimizin bu artışa uygun bir tempo ile ele alınmaması, durumu daha da ağırlaştırmıştır.

Türkiye, bugün, ciddi bir iktisadi ve sosyal buhranın içindedir. Sosyal buhran, iktisadi buhranın tabii bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır.

Gerçi bir tarım, artan ihtiyaçlarımızı karşılayacak kaynakları sağlamak şöyle düşünürse, hızla gelişen nüfusun beslenme ihtiyacını bile karşılayamamaktadır.

3 Topraksızlık, artan nüfusu şehirlere doğru itmekte, şehirlere akan bu nüfusa iş ve mesken sağlanmasında güçlük çekilmektedir. Köklü tedbirler alınmazsa, gelecek ve işsizlik, önümüzdeki yıllarda millet hayatının tehlikeli bir yarasa haline gelecek sosyal ve siyasi düzenin bozulmasına yol açabilecektir.

Hızlı nüfus artışı yüzünden, Türkiye nüfusunun yarısını 18 yaşından küçük gençler teşkil etmektedir. Son olayların da açıkça ortaya koyduğu gibi, çığ halinde gelen bu gençlerin büyük bir kısmına okul ve sağlam bir gelecek sağlamak mümkün olmamaktadır.

b İlin n hazin tarafı, Türkiye'nin kaderine hâkim olabilecek durumda bulunan çevrelerde, karşı karşıya bulunduğumuz çetin meselelerin şuuruna henüz varılmamış olmasıdır. Bu çevrelerce benimsenen ve uygulanabilecek olan bir kalkınma felsefesi yoktur. Kalkınmanın anlamı bütün genişliği ile anlaşılmalıdır. Köklü reformlara girişmeden kalkınmanın başarılamıyacağı ve buna karşılık, kalkınma sonucunda toplum düzenine, insan davranışlarına bazı değişikliklerin geleceği unutulmaktadır. Bu yüzden, hem kalkınma istenmekte hem de köklü reformlara karşı bulunmakta ve yeni davranışlar yarıdan yarıya katılmaktadır. Böyle bir tutumun sonucu olarak, toplum hayatının gidisinde söz sahibi bir çok kimsede, dış yardımların biraz genişlemesiyle, turizmin geliştirilmesiyle, sebze ve meyva

ihracının artmasıyla kalkınma davasının çözülebileceğine isten inanmaktadır.

Türkiyenin kalkınmasını belli bir amaca yöneltecek, siyasi iktidarın emrinde teknik bir organ olan Devlet Planlama Teşkilatının yetkisini aşar bir iştir. Gerçi, memleketin seçkin uzmanlarını bir araya getiren Devlet Planlama Teşkilatı bir kalkınma stratejisi çizerek, bu yolda ilk gayretli göstermiştir. Ama bunu yeter saymamak gerekir. Yapılacak plânların yön kazanması ve başarıya ulaşması, ancak Türk toplumuna yön verebilecek durumda bulunan çevrelerin açık bir kalkınma felsefesi üzerinde anlaşmalarıyla mümkün olacaktır.

4 KALKINMA FELSEFEMİZİN HAREKET NOKTALARI OLARAK, BÜTÜN İMKÂNLARIMIZI HAREKETE GEÇİRMİYİ, YATIRIMLARI HIZLA ARTIRMAYI, İKTİSADİ HAYATI BÜTÜNÜYLE PLÂNLAMAYI, KÜTLELERİ SOSYAL ADALETE KAVUŞTURMAYI, İSTİSMARİ KALDIRMAYI VE DEMOKRASİYİ KÜTLELERE MALETMEYİ ZARURİ SAYIYORUZ.

VARMAK İSTEDİĞİMİZ BAMAÇLARA YENİ BİR DEVLETÇİLİK ANLAYIŞIYLA ERİŞİLEBİLECEĞİMİZ İNANIYORUZ.

a Türkiye'nin iktisadi hayatında özel teşebbüsün ve devlet teşebbüsünün birlikte yaşatan karma bir sistem olacaktır. Fakat, ağırlık merkezi özel teşebbüs olan bir iktisadi sistemin, bugünkü yapıyla Türkiye'yi, hızla ve sosyal adalet içinde, çağdaş uygarlık seviyesine erdirebileceğini sanmıyoruz. İktisadî ilminin ve tarihin ışığında, inanıyoruz ki, özel teşebbüse dayanan kalkınma yavaş, ıstıraplıdır, sosyal adaletle bağdaşmaz, az gelişmiş bir memlekette, imkânsızdır. Böyle bir kalkınma, siyasi gücü geniş ölçüde iktisadî güce tabi kılması yüzünden, demokratik de değildir.

b Özel teşebbüs kâra davadır. İktisadî sistemin iktisadi kuvveti kârdan ibaret olarak kalkınmanın çok yavaş bir tempo ile gerçekleşmesine, gelir dağılımındaki adaletsizliklerin artmasına, her mahallede bir milyona felsefesinin yerleşmesine, münevverin en faydalı işlere değil, en kârlı işlere akarak israf edil-

Ek-II: Cemal Reşit Eyüboğlu'nun Yön Dergisi'nde yayımlanan "Sosyalizm ve Komünizm" başlıklı yazısı

142'NİN HİKAYESİ

Türk Ceza Kanununun 141, 142 ve 163. maddeleri bildiği gibi insan hak ve hürriyetlerine dayanan laik, demokratik Cumhuriyet Rejimine karşı işlenecek suçları ve müeyyidelerini kapsamaktadır.

Bu maddelerin konumuzla ilgili denince 142. maddede, 141. maddede de birlikte, komünizm, anarşizm gibi aşırı sol ve faşizm, nazizm gibi aşırı sağ faaliyetleri yasaklamak üzere, ilk olarak 1936 yılında, Türk Ceza Kanununun birçok maddelerinin tadilinde sırasında 3038 sayılı kanunla Türk Ceza Kanununa girmiştir.

Ceza Kanununun 142. maddesi, 1930 tarihli Faşist İtalyan Ceza Kanununun 270, 271 ve 272. maddelerine tekabül etmektedir.

İtalya'da Faşistlik, bütün öteki siyasi rejimlere meydan okuduğu ve Ulusal olduğu kadar, bütün Dünya Ulusları için de tercih gereken bir rejim olma iddiasında bulunduğu sıralarda yürürlüğe konan bu hükümler şöyledir:

«Memlekette içinde bir sosyal sınıfın ötekiler üzerinde tahakkümünü şiddetle kullanarak kurmak, ya da sosyal bir sınıfı şiddetle kullanarak ortadan kaldırmak, ya da ülke içinde yerleşik siyasi, hükümsal düzenleri altüst etmek için propaganda yapmak suçtur. Bu suçun işlenince cezası, 1 yıldan 5 yıla kadar hapis cezasıdır.»

Propaganda ulusal duyguları yıkamak ve zayıflatmak amacı ile yapılacak, ceza 6 aydan 2 yıla kadar hapis- tir. Yukarıki suçları düzenler, işi gösterenler de bu cezaya çarptırılır.»

Bizim Ceza Kanunumuzun 141 ve 142. maddeleri, İtalyan Kanununun Komünizm ve anarşizme karşı olan bu maddelerine ayrıca Faşizm ve Nazizm de değişik hükümlerle ilâve edilmiş, ama Komünizm ve anarşizme ilişkin hükümler hemen hemen aynı alınmış suretiyle tedvin edilmiştir.

141 ve 142. maddeler sonradan 3038, 3531, 4934, 5435 ve 5844 sayılı kanunlarla, özellikle ceza müeyyidelerini şiddetlendirmek için değişikliklere uğramıştır.

İtalya'da, faşizm yıkılıp bugünkü demokratik Cumhuriyet kurulduktan sonra şüphesiz ki eski rejimin bütün müesseseleri gibi yasama hükümlerini de ortadan kaldırmıştır. Ama ne garip ki Mussolini İtalyanın 1930 yılında başından sonuna kadar tedvin ettiği Ceza Kanununun, bizim 141 ve 142. maddelerine karşılıklı olan 270, 271 ve 272. maddeleri bugün de İtalya'da yürürlükte.

Görülüyor ki, bir hukuk anlayışına, insanlık ve özgürlük felsefesine sahip, uygar ülkeler için arızî başka rejimi sona erince kanun maddeleri değişmiş de, mahkemelere bu maddelerin yeni şartlarla uydurulması suretiyle uygulanması mümkün olabilmektedir.

Bu maddelerin, Yeni Türkiye Ana yasasına ayrılmış sebebi ile iptali bir parti tarafından Anayasa Mahkemesinden isteneli yıllar olmuştur.

Anayasa Mahkemesinin, bu istemi karara bağlayanak, 141 ve 142. maddeleri esas itibarıyla Anayasaya aykırı bulmadığı, 1965 ortalarında bu kurulan başkan tarafından basına bildirilmiş ve bu arada bu maddelerin Türkiye'de Sosyalist Partilere ve sosyalistçe davranış ve gelişmeler engel olmadığı açıklanmıştır.

Anayasa Mahkemesinin Ulusal ölçüde bu türlü önemli bir davayı üç yıl gibi anlaşılması güç bir çökme ile karara bağlamış ve şimdiki de aradan yeni sekiz ay geçtiği halde hala bu kararla gerekçesini yayınlamamış olması anlaşılması güç bir olaydır.

Biz, Anayasa Mahkemesinin, bu maddeleri bugün İtalya'da yürürlükte olan aslında karşıtından ve uygulanmasından farklı bir anlam almamış, yani her bir demokratik düzenle olduğu gibi, cebir ve şiddetle mevcut düzenin yıkılması kendine program veya propaganda teması yapmış demek ve kişilerin faaliyetlerini ceza müeyyideleriyle yasaklanması şeklinde anlamlandıracağını tabii ve zarurî görmekteyiz.

Nitekim, Anayasa Mahkemesi Baş

SOSYALİZM VE KOMÜNİZM

Dr. Cemal Reşit Eyüboğlu

kan veya sözcüsüne atfen gazetelerde çıkan haberlerde, bu maddelerin Türkiye'de düşünce ve kanı özgürlüğünü, ihtilâli olmayan solcu sosyalist eğitim, akım ve faaliyetlerini engellediği yazılmıştır.

Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 20. maddesine göre: «Herkes düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlerini, söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir.»

Bu düşünce ve kanı hürriyetinin tek kısıntısı, basın için yine Anayasamızın 22. maddesinin son fıkrası delâli ihtilâli olmayan solcu sosyalist eğitim, akım ve faaliyetlerini engellediği yazılmıştır.

Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 20. maddesine göre: «Herkes düşünce ve kanaat hürriyetine sahiptir; düşünce ve kanaatlerini, söz, yazı, resim ile veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklayabilir.»

Bu maddede göre, «Siyasi Partilerin tüzükleri, programları ve faaliyetleri, insan hak ve hürriyetlerine dayanan demokratik ve laik Cumhuriyet ilkelere... uygun olmalıdır.» Bu ilkeye uymayan yayınlar da yasak edilebilir.

Ayrıca, düşünce ve kanıların, tahakkümü, cebri, şiddeti gerektiren mütevaciz şekli tabiidir ki, insan hak ve hürriyetleri ile asla bağdaşmaz, düşünce ve kanıların bu türlü kötüye kullanılmasına, Fransa, İtalya gibi Batı uygarlığının temsilcisi ülkeler de dahil, Demokratik cezası vermemişler, ceza müeyyideleriyle yasaklamışlardır.

AMERİKADA BİLE
Hatta, bu alanda en sert ve ağır hareketler 1948 den beri komünizme karşı geniş müdahaleler açan A.B.D. de bile, bizim Anayasa mahkememiz karşıtı olan «Yüksek Mahkeme», eski kararlarından ötürerek 1951 kanunumuz ve eklerinin Amerika'da Komünist Partinin siyasi faaliyetlerini, dolayısıyla suç sayan hükümlerini, geçen ay içinde aldığı yeni bir karar ile Amerikan Anayasasına aykırı olduğunu ilân etmiştir.

Bununla birlikte, orada da cebir ve şiddet yolu ile rejimin devrilmesini öğörensivasi metod yine de yasaklıdır. Zaten bunun aksini düşünmek, ruhu ve bünyesiyle bir düzen ifade eden toplum havatı geçici ile bağdaşmaz.

Ama, şu noktaya önemle dikkat edilmelidir ki, bu uygar ülkelerde yasak edilen düşünce ve kanılar değil, ayrıntı rejimi, siyasi ve sosyal düzeni cebir ve şiddet yolu ile devirmek veya değiştirmek eylemidir.

Bu sebepledir ki, 141 ve 142. maddeleri Anayasaya aykırı bulunmayan Ana yasa Mahkemesinin gerekçesinin bu maddelerin ancak, cebir ve şiddetle dayanarak rejimi devirmek, bu volla bir sınıf diktatörlüğü kurarak öteki sınıfları tasfiye etmek gibi, tecavüzî hareketleri ve bunlarla çeşitli yollarla propagandasını önlüyor ki anlamda kabulü esasına müstenit bulunduğu düşüncesindedir.

142. MADDE YERİ KOMBİNİZM
Türk Ceza Kanununun ne 141 ve 142. maddelerinde ne de herhangi başka bir maddesinde, adı ile komünizmi ya da bir başka doktrini yasaklayan bir hüküm vardır; zaten olamaz da.

Ama, 141 ve 142. maddelerin 1936 yılında ilk sevkim ve sonraki tadillerinin Hükümet gerekçesinden, Komisyon raporlarından ve Büyük Millet Meclisi görüşmelerinden açıkça anlaşıldığı gibi, bu maddeler hem Komünizm ve Anarşizm gibi aşırı sol, hem de Faşizm ve Nazizm gibi aşırı sağ, cebir ve şiddetle mevcut düzeni vika- rızî zümre veya sınıf veya kişi diktatörlüğüne vücutlmiş siyasi doktrinler olarak mahkûm etmektedirler.

Bir hükümet gerekçesinde şöyle denmektedir: «Komünistlerle Anarşistler, kuruluşu nizamları yıkıma katkıda bulunmuşlardır. Ayrıldıkları cihat, Komünistlerin yıkılan nizam yerine kendi inançlarına uygun nizamları koymak istemeleri, Anarşistlerin ise otorite teşkil eden hiçbir nizamı boyun eğmek istememeleridir.» (5435 sayılı kanun gerekçesinden).

Yine Hükümet gerekçesi ve Adalet Komisyonu raporlarında ve Büyük Millet Meclisindeki tartışmalarda, bu maddelerin uygulanması açısından Komünizm ile Sosyalizm arasındaki ayırımı lar gösterilmiştir. Bu sebeple bu iki terim üzerinde durmayı, ortak yanları ile ayrıcaıntı belirlenmeyi faydalı görüyoruz.

Anarşizm akımı 19. yüzyılın ikinci yarısında ve 20. yüzyılın başlarında suikastier tertipleme suretiyle mevcut düzeni sarsmak, herkeste korku ve dehşet yaratmak ve böylece ortadan kaldırılmasını amaç bildiği kamu otoritesini sarsmak peşinde faaliyetleriyle halk önünü dikkatini çekmiştir; Ama bugün bu akım ve eğitim artık fiilen siyasi âlemden silinmiştir.

Aşırı sağ temsil eden Nazizm ve Faşizm de İkinci Dünya Savaşından sonra önemli ölçüde yitirmiş durumdadır.

Buna karşılık, ihtilâli Sosyalizm, öteki adıyla Komünizm veya bolshevizm, Birinci Dünya Savaşı sonlarından başlayarak, İkinci Dünya Savaşından bu yana birçok ülkelerin siyasi rejimi haline gelmiştir.

Bunla birlikte, bugün adımda «Komünizm» sözü bulunan bir komünist ülke yoktur. En başta gelen komünist Rusya, «Sosyalist Sovyetler Cumhuriyeti Birliği» dir; Komünist Çin de «Halk Cumhuriyeti» dir.

Bu noktalara değinmekte, 141 ve 142. maddelerin hedefi olan «Komünizm araclarını kanunon ortak mülki programı olarak ve sosyal, ekonomisa bir doktrin olarak niteliklerini araştırmak ve mülkiyete tarifini yapmak suretiyle belirli bir hale getirdikten sonra, hem kanun koyucusu, hem de Anayasa Mahkemesince, bu maddelerin şu müli dışında görülün ve fakat birçok yan ve yöleriyle komünizme ortaklık halinde olan «sosyalizm» in ayrıntıları belirterek, kovuşturma konusu olan eylem ve olayların Türk Ceza Hukukuna yönünden hüviyetlerini kolaylıkla tesbit amacını gütmekteyiz.

O kamdayız ki, mahkemelerimizi uğraştıran ve birbirileri birbirine zıt müttalalara sürükleyen, konunun karşılık yönü burasıdır.

AVRUPA SOSYALİST PARTİLERİ

Burada hemen şu kadarını söylemeliyiz ki, İsveçten Başlayarak Yugoslavyaya, Demiperde arkası ülkeleri, Küba'yı, Mısır'ı, Çin'i içine almak üzere, Sosyalizmin değişik örneklerini veren ülkelerdeki iktidarların ve en azından bütün Avrupa Sosyalist Partilerinin hepsi (uygulama programları kadrosu içindeki önemli ayrıtlıkları hariç) Marksist esaslara dayanmaktadır. Ama hareket programındaki usul ayrıtları, bunları birbirine dışman kuvvet haline getirebilen bir önem ve kuvvet taşımaktadır. Yasak olan komünizm, ihtilâli sosyalizmdir.

O, işçi ihtilâliyle yani bugünkü dünya ülkelerinin hemen hepsinde aynı hıta olan bir halk parçasının mevcut kanunlara ve düzene karşı ayaklandırılması, zor kullanılması suretiyle iktidarı, sonra da devletçi ele geçirmeye amacını güder.

Halbuki Sosyalizm, demokratik hürriyet içinde, parlamantarizme daya narak, zamanla işçi, esnafı, köylüleri, aydınları, genellikle fakir zümrelere dayanarak iktidarı elde edip kanunları ilâle topluma yeni düzen vermek amacını gütmektedir.

Bizim kanunumuz, «Sosyal bir sınıfın, diğer sosyal sınıflar üzerinde tahakkümünü tesis etmeye veya sosyal bir sınıfı ortadan kaldırmaya veya mem leket içinde müesses iktidarı veya sosyal temel ve nizamlardan herhangi birini devirmeye matul...» cemiyetleri, propagandayı ve övmeyi yasaklamıştır. Bu tarif, yukarıda görüldüğü gibi, ihtilâli sosyalizm ve komünizme uygundur. Sosyalizm bu tarif dışında kalmaktadır.

Nitekim, II. Enternasyona'le men sup sosyalist partilerinin hiçbirinin programında iktidarın işçi ihtilâli ile ele geçirilmesi gerektiği hakkında ne bir hüküm ne de bir tavsiye mevcuttur. Aksine bu partilerin programları, parlamantar siyasi rejimin demokratik ve bür seçim mekanizmasından faydalanmaları ve işçi çoğunluğuna dayanarak meşru yolu ile iktidara gelmelerine ve yasama erkini böylece yani meşru yollarla elde ettikten sonra da kanunlarla sosyalizmin gerçekleştirilmesini ön görmektir. Bunların programları böy le olduğu gibi, tutumları ve ülkeleri de samimi olarak bu yödedir.

Bugün Avrupa ülkelerindeki sosyalist partilerin hepsi, başta Fransa Sosyalist Partisi olmak üzere, II. Enternasyonal prensiplerine bağlıdır. Ama bu partiler ihtilâli, diktatörlük, cebir ve şiddetle dayanarak değil, insan hak ve hürriyetlerine verilen parlamantar ve demokratik düzen içinde, çoğunluğa dayanarak iktidarı elde ederek ilki ve ikilerini kanunlar ve reformlarla gerçekleştiriyormuş amaç edimmiştirler.

Belçika'da Spaak'ın başında bulunduğu Sosyalist Partinin statüsünün birinci maddesi, sınıf mücadelesini ve işç sınıfının iktidarını amaç olarak alır.

Fransız Sosyalist Partisinin statüsü de «özel mülkiyet bütün sosyal türüklerin kaynağıdır» cümlesiyle başlar. Ama, birçok kez iktidara gelmiş olan bu parti, bankaları ve birkaç büyük işyerini devletleştirmiştir... kimi vergilerle sosyal adaleti sağlama teşebbüslerini ileri gidememiş, ne özel mülkiyeti, ne de veraset hakkını ilga edememiş ya da bunlara lüzum görmemiştir.

İngiltere'nin İşçi Partisi de bu tür den bir örnek olarak verilebilir.

ATATÜRK SOLCULUĞU

Bu açıklamalardan amacımız, Sayın Mahkeme huzarında, Türk Ceza Kanununun 141 ve 142. maddelerinin yasaklamış olduğu, yeraltı faaliyetlerini, sabotaja başvurarak, her türlü aracı meşru görerek, ülkelerin meşru iktidar ve rejimlerine karşı savasan komünizm ile, hürriyet ve demokrasiye sadık ve millî kanunlara hüremektir olarak işçi ve emeçli çoğunluğunun iktidarı için meşru yollarla çalışan sosyalizm arasındaki farkları belirtmektir. Anlaşılmış olacağı gibi, bunlar arasında ki önemli ayrılık iktidara ulaşmada uy gulanan maddedir.

Atatürk'ün 6 okla ifade edilen em delerinin biri de devrimciliktir. Devrimcilik, eskimiş ve artık yaşama gücünü yitirmiş, havatın aksınca engel olan sosyal müesseselerin yerine yenilerinin kurulmasını anlamını taşır.

Atatürk, umdelerinin, dünyanın bu günlük halinde, Türkiye'nin bugünkü koşulları içinde, bir yandan sosyal adaleti sağlamak, öte yandan hem kapitalist, hem komünist emperyalizmine karşı ulusal varlığınıza ve ekonomimizi koruyarak yurdun süratle kalkındırılmak uğrunda uygulanması, ister istemez (sol cu) bir takım siyasi gayretlere ihtivaç göstermektedir. Zaten bunun içindir ki, bu zorunluluğu, Büyük Atatürk'ün hâlefi, Türk Ulusuna en açıklayıcı söz ve gerekçelerle ilân etmiştir.

(Avukat Dr. Cemal Reşit Eyüboğlu'nun komünizm propagandası yapmakla suç görürkenler M.S. B. Kara Kurvetleri Komutanlığı Askeri Mahkemesinde görülün duruşmalarında yaptığı savunması)

Ek-III: Cemal Reşit Eyüboğlu'nun Devrim Gazetesi'nde yayınlanan "Devletçilik mi Kapitalist Soygunculuk mu?" başlıklı yazısı

DEVLETÇİLİK Mİ ? KAPİTALİST SOYGUNCULUK MU ?

cemal reşit eyüboğlu

Türkiyenin siyasal, sosyal, ekonomik bütün sorunları bir noktada düğümlenmektedir: Türkiyenin hızla ve insanca kalkınması.

Hangi yoldan gidilirse bu kalkınma istenen hızla sağlana bilir? Türkiyenin bütün sorunları bu davada toplanır. Bu davanın çözülmesi gerekir.

Konu yeni değildir. 1838'lerde, ülkenin ordusu, ekonomisi, sosyal düzeni güçlendirerek Osmanlı İmparatorluğunu yitirdi kurtarmak isteyenler de bu dava ile karşılaşmışlardır. Ülkeyi hızla nasıl kalkındırabiliriz? Sonra o yıl, imzalanmış bir anlaşmayla ilkin İngiltere'ye, kısa süre içinde de, bütün öteki emperyalist ülkelere, sözde karşılıklı olarak, sermaye yatırımı ve ticaret için tüm serbestlik verilmiştir.

Sonuç ne olmuştur? Türkiye hemen açık pazar haline gelmiştir. Loncaçılıkla henüz, güçlükle de olsa ayakta durabilen, himayeci ciddi tedbirlerle, balki de, hâla ıslah edilebilme şansı olan eskl düzen 5-10 yıl gibi kısa bir süre içinde yıkılmıştır. Bu durum, Cumhuriyet dönemine dek böyle gelmiştir.

Cumhuriyetin kararı kasındır: Türkiye, kapitalist — emperyalizmine karşı, antikapitalist ve antiemperyalist yoldan yürüyerek kalkınacaktır; hızla, insanca kalkınacaktır. Türkiyenin ekonomik düzeni: Devletçilik, siyasal düzeni: Halkçılıktır.

Türkiyeyi İkinci Dünya Savaşı yıllarınca büyük iktisadi yıkımlardan kurtaran kalkınma sonuçları, büyük Atatürkün liderliğinde, İnönünün bilfişli uygulamasıyla 1931 — 1936 dönemi gibi kısa bir sürede elde edilmiştir. Ama, 1936'da Büyük Lider artık şifazı hastadır. Yöneticiler, onun devrimci öğütlerinden, dürtülerinden, denetiminden yoksundurlar. Ve böylece 1937'lerden 1950'lere gelinmiştir.

1950 KARŞI DEVRİM

1950'de seçim sandıklarından çıkan oylar: toprak ağası, kasaba ve kentlerde türedi harp zenginleri, karaborsacılar, medrese kalıntısı yobazlar, romantik özgürlük tutkuları gibi çeşitli tutucu ve karşı devrimci özlüm içindeki baskı gruplarının koalisyonu olan DP'yi iktidara getirmiştir. Böylece, tek partili devrimci ve demokratik düzenin, 1937'lerden bu yana bozula bozula ulaştığı son merhaleye girilmiştir. O zaman DP adıyla, bu gün de AP firması altında iktidarı ele geçirmiş bulunan karşı-devrimci güçler, o gün bu gün Atatürkten ne kalmışsa tahrip yolundadırlar.

1950'de işbaşına gelen bu tutucu güçlerin ilk marifetleri (iktidarın ilk haftasında), Türkçe ezanı Araplaştırma, ulusçu luğa, uluscu özlümlere karşı çıkmak olmuştur. Böylece iki amacı birlikte elde etmiş oluyordu: Öztürkçeciliğe karşı çıkış ve din yobazlarına tavis. DP, 10 yıllık iktidarı süresince bu dar görüş dehlizinden çıkamamış, 10 yıllık iktidarı süresince kapitalist düzenden yana olmuştur. Bu süreçte, Türkiye'nin kalkınması, «Her mahallede bir milyoner yetiştirilmek» formülüne bağlanmıştır. Baskı gruplarının gücüne güç katmak için de, dış ilişkilerde, iç ilişkilerde tutucu tertiplerden geri kalmamıştır.

Türkiyenin bugünkü perişan görüntüsü, aslında DP'nin 10 yıllık iktidarı süresince temellerini atıp yükselttiği mimarinin eseridir. Bu süreç, 10 yıl sürmüştür. 27 Mayıs Devrimi bu gibi dişe, «Dur» demıştır. Ama, AP'yi de iktidara getiren güçler aynı güçler olmuştur. Bunun için de AP, 1950—60'ların çizdiği yola girmiş, o yolda ilerlemektedir.

AP İKTİDARININ GÖREVI

AP iktidarı, Orta Doğuda yabancı kapitalist — emperyalist çıkarların ucuz tutulmuş, sadık bekçisidir. İçerde de, bütün iller ve ilçelerde fetvahaneleri, her gün sayısı artan resmi ve özel din okulları, bütün mahalle ve köylerde Arap harfleriyle öğretim yapan dershaneleri ve bu medrese eğitiminden geçmiş yüz binlerce mâsum Türk gençli ile, AP, hem kendi iktidarının oturmasını alanını genişletmekte, hem de iktidarı ortağı tutucu, gerici, karşı — devrimci güçlerin emrine, gönüllü erler, militanlar yetiştirmektedir. Devlete yıllık yüz milyonlarca liraya mal olan bu gayretler yanında, yabancı burslarla kapitalist düzene göre yetiştirilmek amacıyla yabancı ülkelere gönderilen gençleri de hatırlamak gerekir. Öte yandan, sözde bilimsel araştırmalar yapmak üzere, Türkiye'de çeşitli vakıf adlarıyla faaliyete geçirilmiş kurumlar da ülkede belli çevreleri kapitalizmin fevzilelerine inandırma çabaları içindedirler.

UÇURUMUN KENARINDAYIZ.

Bugünkü durum, hiç kuşkusuz, 1950—60 arasındakinden daha da kötüdür.

1950 — 60 döneminde, hiç olmazsa kapitalist düzenin sımsız sınırlarından halkı korumak için bir aralık «Millî Korunma Kanunu» çıkarılabılmıştır. Bugün, gerek fiyatlar, gerek kalite bakımından halkın apaçık aldatılmasına, soyulmasına Devletin müdahalesini gerektirecek bir kanun yoktur. İktidarı kendi politikası gereğince, muhalefet ise oy yitirme tehlikesi nedeniyle, bu alanda enerjik bir davranışta bulunmamaktadır.

Bilimsel araştırmaların sonuçları olarak bilinmektedir ki, dış ticarete ithalâtçı kârı yüzde 100'ün üstündedir; buna, mal vatandaşın eline gelineceye dek parakendeci kârı olarak birkaç kat daha katılmaktadır.

Köylü üretici, tefeci aracılar soyulmakta, emeğinin karşılığını aracılar ve ihracatçı büyük firmalar kâr olarak almakta

(Sonu S. 7'de)

DEVLETÇİLİK Mİ ? KAPİTALİST SOYGUNCULUK MU ?

(Baş S. 2'de)
dır. Piyankocu, sözde «ulusal» bankalar, halktan uzuz faizlerle topladıkları paraları, finansman adı altında kârı ticarete ve «montajcı» sanayiye aktarmakta, bu kârlardan türlü yollarla arslan payını almaktadır.

AP iktidarının bugünkü emperyalizmi, kapitalist düzeni, emperyalist düzeni, kapitalist düzeni de olsa, ciddi tedbirlerle bu soyguncu düzeni biraz olsun düzetelebileceğini beklemek, boş beklemek olacaktır. Çünkü, sömürü ve soygun: Ağır kapitalist düzenin bünye sinin bir elemanıdır. Böyle bir düzende, ulusal kalkınmanın gerçekleştirilmesi temellerin atılmasına ve bunlar üzerinde insanca bir uğurluğun yükselmesine, bünyesi nedeniyle engelidir.

Yer yüzünde sayı: 8—10'u geçmeyen kapitalist — emperyalist ülkelere hâlâ genel oya, parlamentoya, klasik özgür ülkelere, sonuç olarak; biomsel demokratik düzene yer verilebiliyorsa, bunun nedenini bu ülkelerin imtiyazlı durumlarında aramalıdır. Bu emperyalist ülkelerin halkları, bütün Dünya kâymaklarına tröstler, karteller ve daha çeşitli kombinasyonlarla el koymuş devletlerin yağmalardan az çok bir pay almaktadırlar ve bu yağma suçunun ortağıdır. Halbuki, az gelişmiş ülkelerin bu yağmadaki durumu, sadece soyulmanın ihbarıdır.

cemal reşit eyüboğlu

İlhami Soysal "Cemal Bey"

BİRLİMİZ dışında yaşdaş sayılacak bir gruptuk. Birbirmize küçük adlarımızla doğrudan Doğan, Mümtaz, İlhan, İlhami diye seslenecek kadar da içli dışlıydık da bir tek ona Cemal Bey diye seslenirdik. Grubun en yaşlısından da yirmi yaş daha büyüktü ama ona, yaşından değil, gözümüzdeki saygınlığından ötürü hep Cemal Bey derdik. Yön dergisi hayalimizin gerçekleşmesini, onun sağladığı 70 bin liralık sermayeye borçluyduk.

Trabzon Akçaabatlı ünlü bir aileden, Eyüboğulları ailesinden geliyordu. Hukuk öğrenimi görmüş, Fransa'da Paris Üniversitesi'nde mali ve İktisadi ilimler doktoru olmuş, yurda dönüşünde Maliye Bakanlığı'nda çalışmış, genel müdürlük yapmış, 1946-1950 yılları arasında CHP Trabzon Milletvekili olarak TBMM'de bulunmuş, partisinin muhalefette olduğu 1950-1960 yılları arasında da pek çok eski CHP'li, İktidarın yeni sahiplerine doğru yelken açmışken muhalefetteki CHP yönetiminde görev almıştı. Avukat olarak özellikle mali konularda ünlüydü. Basınla öteden beri bir yakınlığı vardı, bir ara Vatan gazetesinin sahipliğini de üstlenmiş, hapisten çıktığında Zekî Baştımar'a bir yayınevi kurma olanağı sağlamıştı.

27 Mayıs sonrası 1961 Kurucu Meclis'ine Trabzon il temsilcisi olarak katılmıştı. Doğan Avcıoğlu ve Mümtaz Soysal, CHP kontenjanından Kurucu Meclis'e girmişlerdi, biz de Ankara basın temsilcisi seçilmiştik. Dostluğumuz orada, yeni Anayasa tartışmaları arasında gelişti. Başka ortak dostlarımız da vardı: Sırm Hocaoğlu, Turan Güneş, Muammer Aksoy, Altan Öymen, Bahri Savcı, Coşkun Kırca... Kurucu Meclis dışından Şevket Süreyya Aydemir, Osman Nuri Torun, Necat Erder, Atilla Karaosmanoğlu, Atilla Sönmez, Niyazi Berkeş, Sadun Aren, Güney Özcebe, Adil Aşçıoğlu, Mehmet Erdemir. Basından İlhan Selçuk, Çetin Altan, İbrahim Çamlı, Turhan Selçuk, Tonguç,

Abdi İpekçi vb... Sonra Doğan'ın ağabeyi Hamdi Avcıoğlu.

NE var ki, biz çekirdek grup beş kişiydik: Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhan Selçuk, İlhami Sosyal ve Cemal Bey, yani Cemal Reşit Eyüboğlu... Cemal Bey dışında dördümüzün tanışıklığı, ahbablığı, dostluğu, 1950'li yılların başlarından geliyordu. İlhan Selçuk dışında üçümüz Akis dergisi kadrosunda birlikte çalışmıştık; kendimize özgü bir dergi çıkarma görüşü taa oralardan kaynaklanıyordu. 27 Mayıs ve 1961 Anayasası ile Kurucu Meclis'te Cemal Bey'le dostluğumuz, 1961 sonunda nihayet meyvesini verdi. Yön'ü çıkarma olanağına kavuştuk. Ardından Sosyalist Kültür Derneği'ni kurduk. 1967'de Yön'ü kapattık, bir yıl sonra Devrim adlı haftalık gazeteyi yayınlamaya başladık. Sermayemizi gene Cemal Bey sağladı, biz de bİner, ikişer bİner liralık katılımlar ve emeğimizle bu gazeteyi de 12 Mart 1971'e kadar yaşattık. Cemal Bey hep yanımızda oldu. Yayınlarımız yüzünden de, özellikle CHP üst yönetimiyle sık sık başı derde girdi. Bu partinin üst düzey yöneticisiydi. CHP ile ilgili her bilinmesi güç haberi yazdığımızda, partidaşları onu suçlarlardı. Oysa Cemal Bey, o uzun yıllar boyunca bir tek kez bile bize, en yakın arkadaşlarına partisinin sırları konusunda tek satırılık bilgi vermeyecek kadar da prensip sahibi bir kişiliğe sahipti. Biz CHP içindeki olayları, İnönü'nün çok daha yakın çevresinden, örneğin Nihat Erim'den falan öğrenirdik ama, fatura hep Cemal Bey'e çıkarıldı. Bundan da bir tek gün bile yakınmadı. 12 Mart sonrasında, birlikte idamımızın istendiği davalara sanığı olduk, tutuklandık, yargılandık, bizlere göre oldukça ilerlemiş yaşına karşın bir tek gün sızlanmadı, yilginlik göstermedi. Doğan'dan, Hamdi'den (Avcıoğlu kardeşler) sonra, geçtiğimiz hafta Cemal Bey'i de yitirdik. Yön'ün temel direklerinden biri daha göçtü gitti bu dünyadan. Nur içinde yatsın.

Ek-V: Mehmet Altan Öymen ile 10 Mayıs 2019 tarihinde yapılan röportaj sonrası çekilen fotoğraf

Ek-VI: Altan Öymen İle 10 Mayıs 2019 Tarihinde Yapılan Röportaj*

- Uyar: Kızılay'daki 555-K olaylarına katıldığınız biliniyor. Burada Menderes'in yakasına yapışma hadisesi var. Hatta Menderes Gazeteci Emin Karakuş'un aracıyla olay yerinden güçlkle uzaklaştırılabiliyor. Cahit Kayra, hatıratında Menderes'in yakasına yapışma hadisesinde sizin de yer aldığınızı iddia ediyor. Tabi hatıratlar her zaman mutlak gerçeği aksettiremeyebiliyor ancak bunun gerçeklik payı nedir?

- Öymen: Bizim yaptığımız 555-K'yı başlatmaktı. Biz bunu başardık. Başarıldıktan sonra polisle karşı karşıya geldik. Polise de teslim olmadık. Yavaş yavaş oradan ayrıldık. Hikmet Çetin ile bu konuyu telefonda görüşmüştüm. Bana o sırada orada olduğunu ve Menderes'in yakasına yapışma gibi bir hadise olmadığını söyledi. Zaten zabıtlarda da (Yassıada Zabıtları) böyle bir hadise yer almıyor. Emniyet mensupları bile insanların sadece bağırdığını söylüyorlar. O sırada öyle bir şey görmedik.

- Uyar: Kurucu Meclis'te anayasa oylamaları sırasında milliyetçilik ilkesinin anayasaya girmesiyle ilgili bir tartışma oluyor. Siz de aksi yönde görüş bildirmişsiniz. Murat Bardakçı'nın Tarihin Arka Odası programında konuk olduğunuz sırada, bu nedenle bazı çevrelerce milliyetçilik karşıtı ve komünistlik gibi suçlamalarla itham edildiğinizi aktarıyorsunuz. Bu konuyu biraz açabilir misiniz? Mesela kimdi bu ithamları yöneltenler? Ben Abdülhadi Toplu'nun hatıratında rastladım mesela, benzer bir ifadeye. Konuyla ilgili yazılı doküman var mı?

- Öymen: Benim aklımda kalan eski Demokrat Partililerden –sanıyorum Hadi Hüsman idi- birinin kitabında da vardı. O konuşma iki aşamalıydı. Anayasaya 1937'de Cumhuriyet Halk Partisi'nin ilkeleri geçmişti. O zaman tek parti vardı. Partiyle devlet fiilen bir arada. Bu süreçte partinin Genel Sekreteri aynı zamanda İçişleri Bakanı oluyor. Partinin valileri de il başkanları oluyor. O denemeden bir süre sonra vazgeçiliyor fakat Atatürk İlkeleri, Anayasa'da kalıyor. Bunların 1961 Anayasası'nda yer alması durumunda, çok partili sistemde bazı sıkıntılar doğurabilir. Örneğin liberal partiler, devletçilikten yana değiller. Liberal görüşü savunuyorlar. 1961'de bu ilkeleri

* Altan Öymen'in siyasi hayatını konu alan 10 Mayıs 2019 tarihli bu röportaj, Çağhan Uyar ile birlikte gerçekleştirilmiştir. Konu tezin kapsamını aştığından yalnızca ilgili bölümler alınmıştır.

aynen getirmek yanlış olurdu. Genel olarak, Anayasa'nın başlangıç bölümünde ve içeriğinde sosyal devlet ve hukuk devleti sıfatlarının haiz olması gerektiği yönünde yaygın bir kanaat vardı. Milliyetçilik, bazı hallerde negatif anlamlar taşır. Bu lügatlere bakıldığında görülebiliyor. Aşırı milliyetçilik anlamında... Vatandaşlık kavramı, milliyeti ne olursa olsun herkesi kavrar... Milliyetçilik kullanıldığı zaman zıtlasma gibi oluyor... Milliyetçilik konulmasın yönünde benden başkaları da görüş bildirdi... Daha sonra milli devlet konusunda uzlaşmaya varıldı. Temsilciler Meclisi'nde Anayasa'nın o bölümünü Milliyetçilik girmesin tezi ile kabul ettik. Bu, ikinci meclis olan Milli Birlik Komitesi'ne gitti. Onlar, "Milliyetçilik olsun" dediler. Sonra, bize geldi. Bir daha gitti, tartışıldı... Sonra başlangıç bölümüne konularak uzlaşmaya varıldı. Milli söylemi ile konuldu... Bu tartışmalar sırasında ben lügatlerle cevap vermiştim. Lügatlerde aşırı milliyetçilik, ırkçılık gibi karşılıkları var... Birçok lügatten bakarak anlatmıştım... Milliyetçilik üzerine tartışmalar günümüzde bile Avrupa'da devam ediyor... Milli kelimesi üzerine bile ırkçılık anlamına gelir diye tartışmalar var... Bu nedenlerden ötürü kelimelere dikkat etmek önemli...

- **Uyar:** 9 Mart 1971 darbe girişimi gerçekleşseydi devrim konseyi üyesi olduğunuz ve bakan yapılacağınız yönünde bilgiler var. Bu doğru mu?

- **Öymen:** Onu ben de gördüm. Muhsin Batur ve Erol Bilbilik'in kitaplarında rastladım. Bu konudan hiç haberim yoktu. Daha sonra Turizm ve Tanıtma Bakanı oldum ama Ecevit'in kabinesinde oldum. Ben basın ataşeliğini yürüttüğüm sırada, basın-yayın ve turizm işlerine bakıyordum. Dışarıda, bu konuda tecrübem vardı. Eski deyimle tercüme-i halime baktıkları zaman bunlar görünüyordu. Bu süreçte 15 gün de Cemal Madanoğlu davasından dolayı hapiste yatmıştım. Doğan Avcıoğlu ve İlhan Selçuk ile beraber yatmıştık. Kurucu Meclis'te Doğan Avcıoğlu gibi isimlerle beraberdik. Birçok noktada sol tarafı temsil ediyorduk. Kurucu Meclis'te özel mülkiyet ve basın gibi konulardaki çıkışlarımızda bunun örnekleri mevcut... Kurucu Meclis'te sol bir hareket olduğuna yönelik bir durum hâsıl oldu. Doğan Avcıoğlu, Mümtaz Soysal, İlhami Soysal ve daha başka illerden gelen arkadaşlar vardı. Sonradan Yön dergisi kuruldu. Hazırlıklarına ben de katılmıştım. Biz, sol bir hareketin unsurlarıydık. Bonn'a tayinim nedeniyle bu konudaki faaliyetim fazla uzun sürmedi. 5-6 sene Türkiye dışında kaldım. Kendi aralarında böyle konuları konuştuyusalar bile benim bu mevzudan haberim yoktu ama Doğan ile olan ahbaplığımdan ötürü bazı

hazırlıkların olduğuna dair sezgilerim vardı. Bir itirazım da olmamıştı... Doğan solcuydu... Bunu yayın yoluyla yapıyordu. Devrim Gazetesi'ni çıkardı. Ondan önce de Yön vardı... O dönem Demirel Hükümeti çok eleştiriliyordu. O dönemde Aysel, Paris'e OECD nezdinde delegasyon olarak tayin olmuştu. Aysel orada olduğu için, ben Ankara'da tek başıma bekâr hayatı yaşıyordum. Akşamları, Doğan ve diğer bazı arkadaşlarla dışarı çıkıyorduk. Arkadaşlığımız iyiydi... Bundan galat olarak beni tuttular. Hakkımda bazı toplantılara katıldığımı yönelik iddialar vardı. Hâlbuki ben o sırada dışarıdaydım... Bu yakınlıklardan mütevellit kabine kurma safhasında bir şekilde benim ismim de neşredilmiş olabilir. Bana, bu konuda âdem-i takip kararı verdiler. Sonra beni aynı davada şahit yaptılar. Ben de şahitlik yaptım. Haberim olmadığını ve beni çağırmadıklarını ifade ettim. Kendi aralarında bir şeyler konuştukları zaman beni çağırıyorlardı. Ben hep ne yaptıklarını merak ediyordum, meğerse böyle planlar yapıyorlarmış. Ben o toplantılarda yer almadım. Sadece bazı emekli subaylarla bir defasında bir lokantada karşılaşmış, sohbet etmiştik... O dönemde Doğan Avcıoğlu ve İlhan Selçuk gibi isimler basın yoluyla eleştirel görüşlerini paylaşıyordu. Ama 9 Mart hadisesi daha çok ordunun içinden gelmişti. Ordunun içinden onları bulup da danışanlar çoktu. Celil Gürkan falan anılarında anlatıyor. Ordunun içinde bir hazırlık vardı. Tarihsel bir perspektifle bakıldığında; 27 Mayıs olduktan sonra, müdahale girişimleri oluyor, 12 Mart'a giden süreçte de birtakım hadiseler var. Ordunun içinde *"biz bu işi yarım bıraktık"* eğilimi vardı. On dörtler de daha fazla kalmak istiyordu. Askerler, ülkeyi yeterince düzeltemediklerini ve yeniden eskiye doğru döndüğünü düşünüyordu. Bu nedenle ordunun içinde *"bu işi tamamlamak lazım"* eğilimi vardı. İhtilalcilikle suçlananlar arasında, Kara Kuvvetleri Komutanı Faruk Paşa (Faruk Gürler), Muhsin Paşa (Muhsin Batur) ve başka birtakım isimler vardı. Bu kişiler, meseleyi kendi aralarında tartışıyorlardı. Bu tür tartışmalar askerler arasında her zaman olur... Bunu biraz mübalağa ettiler... Bir de Mahir Kaynak bunların arasına girmiş. Cemal Madanoğlu da eski Milli Birlik Komitesi üyesiydi... Sohbet toplantıları oluyordu. Mahir Kaynak, bu sohbetleri istihbarat teşkilatına bildiriyordu. Mahir Kaynak, bu grubun içine girerek *"artık müdahale etmek gerekiyor paşam"* gibi söylemlerde bulunuyor, *"dur bakalım, yaparız"* gibi cevaplar alıyordu. Tabi bunlar ses kaydı alınıyordu, dava sırasında ortaya çıktı. Biraz mübalağalı olarak, bu grubu içeri attılar. O dönemde herkesin *"bu memleketi kurtarmak lazım"* gibi düşünceleri olabiliyordu. Demokrasinin oturmadığından şüphe edenler, devrimin yarım kaldığını düşünenler falan vardı. Böyle

sohbetler hep yapıyordu... Zaten kitaplarda da görülüyor... Baktığımız zaman ilginçtir... O dönemi ben de yazmak istiyorum. Yön dergisi başlı başına bir inceleme konusudur... O sırada Sosyalist Kültür Derneği de kuruluyor... Cemal Reşit Eyüboğlu da enteresan bir adamdır. Devlette de bulunmuş. Emlak Müdürlüğü falan yapmış. Maliye Bakanlığı'nda da görevler almış. Kurucu Meclis'te de vardı. İlhami Soysal, Çetin Altan, İlhan Selçuk Ankara'ya geldiklerinde yemek yerlerken bazen ben de aralarına katılırdım. Biraz birbirleriyle alaycı bile konuşurlardı... Genelde ihtilal sohbetleri olurdu... Çetin çok takılırdı... Bunların sohbetleri genelde çok esprilidir.

